

The Institute for Ethnic Studies (IES) is the successor of the Minority Institute, which was founded in 1925 as one of the first such research institutions in the world. In 1944 it was the only such institution operating in occupied Europe.

Today, IES is the leading institution on ethnic and minority studies in Slovenia and employs about 30 researchers in various fields of research.

Inštitut za narodnostna vprašanja (INV) je naslednik Manjšinskega inštituta, ki je leta 1925 nastal kot ena prvih tovrstnih raziskovalnih institucij v svetu. Leta 1944 je bila to edina delujoča tovrstna ustanova v okupirani Evropi.

Danes je INV v Sloveniji vodilna institucija na področju preučevanja manjšinskih in etničnih študij in zaposluje okoli 30 raziskovalcev na različnih področjih.

punkstone.it

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

From the content / Iz vsebine

Med angažmajem in odhajanjem. Identitetni tipi pri mladih Slovencih in Slovenkah na dvojezičnem avstrijskem Koroškem
Štefka Vavti

The Croatian Political Community in Institutional Engineering
Vedrana Baričević

Doseljavanje slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu do 1918. godine
Barbara Riman

“Enotnost v različnosti”: Multikulturalizem kot oblastna tehnologija in konstitucija evropskega multikulturnega sebstva
Marinko Banjac

Religiozne in etnične feministične manjšine v Turčiji – od marginalizacije do boja za feministično subjektiviteto
Ana Frank

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

April 2011 | Number 64

treatises and documents | *Journal of Ethnic Studies*

d64

Since 1960

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

April 2011

d
t

Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies is an interdisciplinary Journal. It was established in 1960. Its original aim was to publish longer, in-depth papers (Treatises) on ethnic and minority issues, and documents related to those issues.

Nowadays the Journal publishes a wide range of scholarly articles on ethnic and minority issues, with special emphasis on topics relevant for the so-called Alpine-Adriatic-Pannonian geographical area.

Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja je bila leta 1960 ustanovljena z namenom objavljanja daljših razprav o etničnih in manjšinskih vprašanjih in pomembnih dokumentov.

Danes v reviji objavljamo širok nabor znanstvenih prispevkov s področja etničnih in manjšinskih študij, posebno pozornost pa posvečamo pomembnim temam iz t. i. alpsko-jadransko-panonskega prostora.

64

treatises and
documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in
gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

April 2011

Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies

Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja

UDC-UDK 323.15.342.4 (058)
ISSN 0354-0286 (Print / *Tiskana izdaja*)
ISSN 1854-5181 (On-line edition / *Elektronska izdaja*)

Editor-in-Chief / *Odgovorna urednica*

Sara Brezigar (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*)

Editors / *Urednici*

Barbara Kežar (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*)

Emma Lantschner (University of Graz, Austria, and European Academy Bozen, Italy / *Univerza v Gradcu, Avstrija, in Evropska Akademija v Boenu, Italija*)

Technical Board / *Tehnični odbor*

Romana Bešter, Mojca Medvešek (on-line edition / *e-izdaja*), **Sonja Kurinčič Mikuz** (indexing and sales / *indeksiranje in prodaja*), **Janez Stergar**

Editorial Board

Benjamin Barber (Rutgers University, N.Y., USA),
Milan Bufon (Slovenian Research Institute, Italy, and University of Primorska, Slovenia), **Sean Byrne** (University of Manitoba, Canada), **Jadranka Čačić-Kumpes** (University of Zadar, Croatia), **Fernand De Varennes** (Murdoch University, Australia), **Vojin Dimitrijević** (Belgrade Centre for Human Rights, Serbia), **Rainer Hofmann** (University of Frankfurt, Germany), **Boris Jesih** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia), **William Kymlicka** (Queen's University, Canada), **Avguštin Malle** (Slovenian Scientific Institute, Austria),
Joseph Marko (University of Graz, Austria, and European Academy Bozen, Italy), **Francesco Palermo** (University of Verona and European Academy Bozen, Italy), **Srdja Pavlović** (University of Alberta, Canada), **Tom Priestly** (University of Alberta, Canada), **Albert Reiterer** (University of Vienna, Austria), **Petra Roter** (University of Ljubljana, Slovenia), **Sherrill Stroschein** (University College London, U.K.),
Patrick Thornberry (Keele University and Oxford University, U.K.), **Vladimir Wakounig** (University of Klagenfurt, Austria), **Colin Williams** (Cardiff University, U.K.), **Jernej Zupančič** (University of Ljubljana, Slovenia), **Mitja Žagar** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia).

Uredniški odbor

Benjamin Barber (Univerza Rutgers, N.Y., ZDA),
Milan Bufon (Slovenski raziskovalni inštitut, Italija, in Univerza na Primorskem, Slovenija), **Sean Byrne** (Univerza v Manitobi, Kanada), **Jadranka Čačić-Kumpes** (Univerza v Zadru, Hrvaška), **Fernand De Varennes** (Univerza Murdoch, Avstralija), **Vojin Dimitrijević** (Beograjski center za človekove pravice, Srbija), **Rainer Hofmann** (Univerza v Frankfurtu, Nemčija), **Boris Jesih** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija), **William Kymlicka** (Univerza Queen's, Kanada) **Avguštin Malle** (Slovenski znanstveni inštitut, Avstrija),
Joseph Marko (Univerza v Gradcu, Avstrija, in Evropska akademija v Boenu, Italija), **Francesco Palermo** (Univerza v Veroni in Evropska akademija v Boenu, Italija), **Srdja Pavlović** (Univerza v Alberti, Kanada), **Tom Priestly** (Univerza v Alberti, Kanada), **Albert Reiterer** (Univerza na Dunaju, Avstrija), **Petra Roter** (Univerza v Ljubljani, Slovenija), **Sherrill Stroschein** (Univerza v Londonu, Združeno kraljestvo), **Patrick Thornberry** (Univerza v Keeleju in Univerza v Oxfordu, Združeno kraljestvo), **Vladimir Wakounig** (Univerza v Celovcu, Avstrija), **Colin Williams** (Univerza v Cardiffu, Združeno kraljestvo), **Jernej Zupančič** (Univerza v Ljubljani, Slovenija), **Mitja Žagar** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija).

Published by / *Založil in izdal*

Inštitut za narodnostna vprašanja / *Institute for Ethnic Studies*
SI, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel.: +386 (0)1 20 01 87 0, fax +386 (0)1 25 10 964, <http://www.inv.si>, e-mail: inv@inv.si
Legal representative / Predstavnik: **Sonja Novak-Lukanovič**
Co-financed by The Public Agency for Books of the Republic of Slovenia / *Revijo sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije*

Abstracting and indexing services / *Vključitev v baze podatkov*

The journal is currently noted in the following / *Revija je vključena v*:
CSA Sociological Abstracts, CSA Worldwide Political Science Abstract, International Political Science Abstracts (IPSA), FRANCIS, IBZ, IBSS.

Contacts / *Kontakti*

Editorial correspondence should be addressed to / *Pošto za uredništvo revije naslovite na*

Sara Brezigar, Institute for Ethnic Studies / *Inštitut za narodnostna vprašanja*, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia,
e-mail: editordt@guest.arnes.si

Ordering information / *Naročila*: **Sonja Kurinčič**, Institute for Ethnic Studies / *Inštitut za narodnostna vprašanja*, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: sonja.kurincic@guest.arnes.si

Disclaimer / *Pojasnilo*

The published articles express authors' viewpoints / *Objavljeni prispevki izražajo stališča avtorjev*

The Journal was published as follows / *Revijo smo izdajali:*

1960-1986: Razprave in gradivo (Treatises and Documents) ISSN 0034-0251;

1987-1989: Revija za narodnostna vprašanja – Razprave in gradivo (Journal of Ethnic Studies - Treatises and Documents) ISSN 0353-2720;

1990-2010: Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja (Treatises and Documents: Journal of Ethnic Studies) ISSN 0354-0286.

Institute for Ethnic Studies © Inštitut za narodnostna vprašanja (Ljubljana), <http://www.inv.si>

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

April 2011

Table of Contents

- 8** **Štefka Vavti**
Between Commitment and Out-migration. Identity Types of Young Slovenes in Bilingual Carinthia (Austria)
- 36** **Vedrana Baričević**
The Croatian Political Community in Institutional Engineering
- 68** **Barbara Riman**
The Immigration of Slovene Populations from the Present Territory of the Republic of Slovenia to Pula until 1918
- 86** **Marinko Banjac**
“Unity in Diversity”: Multiculturalism as Governmental Technology and the Constitution of a European Multicultural Self
- 112** **Ana Frank**
Religious and Ethnic Feminist Minorities in Turkey: from Marginalisation to the Fight for Feminist Subjectivity
- 140** **About the Contributors**
- 143** **Guidelines for Contributors**

Kazalo

- 8** **Štefka Vavti**
Med angažmajem in odhajanjem. Identitetni tipi pri mladih Slovencih in Slovenkah na dvojezičnem avstrijskem Koroškem
- 36** **Vedrana Baričević**
Hrvaška politična skupnost v institucionalnem inženiringu
- 68** **Barbara Riman**
Doseljavanje slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu do 1918. godine / Priseljevanje slovenskega prebivalstva z ozemlja današnje Republike Slovenije v Pulj do leta 1918
- 86** **Marinko Banjac**
“Enotnost v različnosti”: Multikulturalizem kot oblastna tehnologija in konstitucija evropskega multikulturnega sebstva
- 112** **Ana Frank**
Religiozne in etnične feministične manjšine v Turčiji – od marginalizacije do boja za feministično subjektiviteto
- 140** **O avtorjih**
- 143** **Navodila avtorjem**

ŠTEFKA VAVTI

Between Commitment and Out-migration. Identity Types of Young Slovenes in Bilingual Carinthia (Austria)

The demographic and socioeconomic data show that young Slovenes in Southern Carinthia (Austria) are threatened. Through processes of globalization and individualization they have to redefine their identification. Furthermore, demographic and socio-economic processes such as declining birth-rates, intermarriage and out-migration threaten their ethnolinguistic future. The communication value of autochthonous languages has been in a permanent decline (e.g. English in internet and science). In this article I present the results of the qualitative, biographic approach of my research work. On the basis of eight selected examples I demonstrate how young Slovenes identify and locate themselves in their ethnic group. Whereas young people who are well integrated in Slovene schools, families and cultural organizations still feel deeply rooted in their ethnic group, those living in ethnic mixed families or in German speaking environments with biographical breaks and lack of Slovene cultural membership, show distance, ambivalence and affiliation-conflicts, yet still with a feeling of belonging to their Slovene ethnic roots.

Keywords: ethnic identification, identity types, bilingual Carinthia, young Slovenes.

Med angažmajem in odhajanjem. Identitetni tipi pri mladih Slovencih in Slovenkah na dvojezičnem avstrijskem Koroškem

Demografski in socioekonomski dejavniki ogrožajo obstoj slovenske narodne skupnosti. Mladi se odseljujejo v nemško govoreče centre, vse več je mešanih zakonov in število rojstev upada. Poleg tega se soočajo z globalizacijskimi procesi in individualizacijo, ki zmanjšujejo funkcionalnost slovenskega jezika. V prispevku bom opisala metodološki pristop in ob primerih iz intervjujev prikazala vzorce etnične identifikacije pri mladih Slovencih in Slovenkah. Z biografsko-analitičnim pristopom želim prodreti v njihovo doživljanje etničnosti. Izsledki kažejo, da so se pogoji pripadanja v preteklih desetletjih spremenili. Medtem ko so v preteklosti cele družine zaradi asimilacijskega pritiska zanikale svoj etnični izvor, danes pritisk ni več tako jasen. Predvsem mladi, ki izhajajo iz mešanih zakonov, živijo na obrobni ali v nemško govorečem okolju, imajo prelome v biografijah, niso vključeni v slovenske organizacije in društva, se pogosto distancirajo in so ambivalentni glede pripadanja. To pa ne pomeni odpovedi svojim slovenskim koreninam, kajti čustvena povezanost ostaja.

Ključne besede: etnične identifikacije, identitetni tipi, avstrijska dvojezična Koroška, generacija mladih.

Correspondence address: Štefka Vavti, Slovenian Scientific Institute, Mikschallee 4, 9020 Celovec/Klagenfurt, Austria, e-mail: st.vavti@szsi.at.

1. Uvod

V pričujočem prispevku predstavljam identitetne tipe, ugotovljene v kvalitativno-biografski raziskavi o etničnih identifikacijah mladih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem, ki jo na Slovenskem znanstvenem inštitutu v Celovcu opravljam med letoma 2009 in 2011. Najprej na kratko opišem zgodovinsko in demografsko ozadje, ki vplivata na identifikacije mladih, nato prikažem metodološki pristop in identitetne tipe pri mladih ter (post)adolescentih. Ti so del življenjske in socialne realnosti na dvojezičnem Koroškem. Podrobneje jih opišem ob rekonstrukcijah življenjskih zgodb, v katerih med drugim opisujem glavne teme, ki so jih mladi obravnavali v svojih življenjskih pripovedih.¹

2. Ozadje

Na avstrijskem Koroškem živi slovenska narodna skupnost, ki je zaradi travmatičnih zgodovinskih dogodkov v preteklem stoletju – omenim naj “obrambni boj” (*Abwehrkampf*) in “plebiscit” (*Volksabstimmung*) leta 1920, pregnanstvo Slovencev in Slovenk med drugo svetovno vojno in “napad na dvojezične krajevne napise” (*Ortstafelsturm*) jeseni 1972 – in z njimi tesno povezanih asimilacijskih procesov vse do danes močno ogrožena (Klemenčič 2010, 24–28).² Poleg tega na njen obstoj in na (etnične) identifikacije vplivajo družbene in politične spremembe, katerim so podvrženi posamezni člani. Dodatno pa slovensko narodno skupnost ogrožata demografski in socioekonomski razvoj: predvsem na etničnost oz. narodnostno opredeljevanje mladih vplivajo vedno bolj razpršene poselitve, selitev v večja avstrijska mesta in mešani zakoni. Demografski razvoj in statistični podatki kažejo, da Koroška spada med zvezne dežele z najnižjo rastjo prebivalstva. Ob ljudskem štetju 2001 je bila petina prebivalstva stara nad 65 let, leta 2050 pa bo že vsaka tretja oseba upokojena (Hanika v Sturm 2009, 20). Povprečna starost pripadnikov in pripadnic slovenske manjšine – našteli so približno 12.600 oseb s slovenskim pogovornim jezikom – je bila s 45,6 leta za 5,6 leta višja od povprečne starosti celotnega prebivalstva, delež starejših oseb nad 65 let pa je bil v tej skupini s 24,8 odstotka za 8,5 odstotka višji od deleža pri celotnem koroškem prebivalstvu. Zlasti zaskrbljujoče je, da je delež otrok in mladostnikov ter mladostnic pod 20 leti starosti z 18 odstotki za 5,1 odstotka nižji od deleža celotnega koroškega prebivalstva (*ibid.*).

V tem sklopu so pomembni še naslednji dejavniki: višja splošna stopnja izobrazbe povzroča, da višje kvalificirani Slovenci in Slovenke odhajajo v druge

10

zvezne dežele (Reiterer 2000; Zupančič 2007). Poleg tega so družbeni procesi, kot sta individualizacija in globalizacija, bistveno zmanjšali medsosedske stike na vaseh in s tem povzročili pomanjkanje jezikovne prakse v slovenskem jeziku.³ Vsi ti dejavniki v raziskovalnem prostoru povzročajo močno nazadovanje (znanja) slovenščine.

Poleg opisanih dejavnikov se mladi v današnji družbi soočajo še z drugimi vplivi globalizacije, na primer z vedno hitrejšim tempom na gospodarskem in delovnem področju, kjer mora biti posameznik čim bolj fleksibilen. V to zgodovinsko in socialnodemografsko ozadje je položena študija o identifikacijah slovensko govorečih mladih na dvojezičnem Koroškem, ki jo predstavljam v pričujočem prispevku.

3. Metodološki pristop in analiza življenjskih zgodb

Metodološki pristop, ki sem ga izbrala za svoje terensko delo, je kvalitativne narave: raziskovala sem na podlagi tako imenovane *grounded theory* (Glaser & Strauss 1979; Glaser 2005), kjer ni vnaprej formuliranih hipotez, teorija pa se razvija ob izsledkih terenskega raziskovanja. Pri mladih pripadnikih slovenske narodne skupnosti na dvojezičnem Koroškem sem opravljala narativne intervjuje – to se pravi, da sem z uvodnim vprašanjem spodbudila pripoved življenjske zgodbe (Schütze 1983; 1999).

V preteklih desetletjih so se narativne in biografske metode znanstveno uveljavile zlasti pri raziskovanju identitet (Straub 2000, 37–163). Življenjske zgodbe in biografije pomagajo pri poglobljenem raziskovanju doživljanja etničnosti in identifikacije (Fuchs-Heinritz 2005; Alheit & Dausien 2000; Kohli 1984). Pri analizi pa sem izbrala mešan pristop, konkretno sem analizirala na podlagi elementov *grounded theory methodology* (GTM) in kvalitativne vsebinske analize (Mayring 2005) ter “dokumentarne metode” (*documentary method*) (Bohnsack 2003; Nohl 2008) – npr. pomen vstopne sekvence v pripovedih. Pomembni pa so bili tudi razni neverbalni izrazi, kot so: mimika, jecljanje, vzdihljaji, smeh, ipd., ki kažejo na čustveno prizadetost. Enako velja za uporabo raznih slovničnih oblik, ki izražajo identifikacijo ali omejevanje (mi, oni, naši, itd.).

Ciljna skupina so bili mladi, ki se še identificirajo s slovensko narodno skupnostjo. Mednje pa sem uvrstila tudi postadolescente, tako da sem intervjuvala osebe v starosti med 17. in 30. letom; doslej sem opravila 30 narativnih intervjujev. Z

grounded theory se intervjuja po potrebi, ob nejasnostih pri razvijanju teorije (pri meni identitetnih tipov) pa ves čas do konca raziskave (teoretska nasičenost). Intervjuvala sem v številnih vaseh na dvojezičnem Koroškem, največ v Rožu, Podjuni in Celovcu, ter v večjih mestih, kjer mladi študirajo. Povpraševala sem tudi mlade, ki se v raznih odtenkih oddaljujejo od svojega etničnega slovenskega izvora, to se pravi, da je raziskovalni vzorec glede na identifikacijo s slovensko narodno skupnostjo zelo širok.

Intervjuje sem transkribirala dobesedno, z vsemi jezikovnimi šibkostmi in neverbalnimi izrazi, kot so smeh, kašljanje, pavze, vzdihljaji. Transkribirane intervjuje sem najprej večkrat prebrala in si tako ustvarila prvi vtis o pomembnih temah v posameznih intervjujih. Nato sem si podrobneje ogledala uvodne stavke (Nohl 2008, 53), ki dajejo vtis o tem, kako mladi razumejo svoje življenje ter svojo etnično pripadnost in kakšno mesto ji dajejo. Pri analizi sem poleg vsebine pripovedi upoštevala tudi način pripovedovanja. Rosenthal (1995) je prepričana, da intervjuvanci, ki pripovedujejo o svojem življenju, prevzamejo vlogo t.i. biografskih akterjev. Dogodek in njegovo doživljanje ter pripovedovanje razume kot dialektično razmerje medsebojnega prežemanja dogodka, spomina in doživljanja. Biografsko-teoretični pristop omogoča celostno perspektivo, to pomeni, da raziskovalec/ka mladostnikom ne vsiljuje raziskovalnih kriterijev, temveč da ti ob pripovedovanju sami konstruirajo svoje zgodbe. Pri tem je pomemben princip odprtosti. Biografijo obenem razumem tudi kot družbeni konstrukt, v katerem sta v interakciji posameznik in družba. Je torej presečišče med v družbi najdenim in v ravnanju posameznika konstituirajočimi se procesi. To se pravi, da življenje in pripovedovanje o njem (tudi zamolčanje in način pripovedovanja) nista samo neka individualna zmogljivost, temveč sta poleg tega družbeno konstruirana. V vsaki majhni pripovedi, ki se je pripovedovalec/ka v izbranem kontekstu spomni, pa so sledovi celotnega biografskega gledanja (Schulze 2006, 71). Vsak med prikazanimi primeri ima poleg posebnega tudi nekaj splošnega in je s tem del družbene resničnosti na dvojezičnem Koroškem.

4. Identitetni tipi pri slovensko govorečih mladih

Med analiziranjem življenjskih zgodb sem ugotovila deset identitetnih tipov, ki jih bom – razen reaktivirane in mnogoplastne⁴ identitete – v nadaljevanju podrobneje opisala. Pri ugotavljanju identitetnih tipov so pomembne predvsem naslednje kategorije: družinsko ozadje, vključenost v manjšinske organizacije, obisk dvojezičnih šol, biografske posebnosti, politični in/ali kulturni angažma, raba raznih identifikacijskih slovničnih oblik in podobni dejavniki, ki med

drugim kažejo na identifikacijo ali pa na oddaljevanje od svojega etničnega slovenskega izvora.

1. Angažirano-politična identiteta (primer: Tone): Odrašča v slovenski družini in v slovensko govorečem okolju; je vključen v slovenske politične in kulturne ustanove; obiskuje dvojezične šole; prijateljski krog ima v pretežno slovenskem krogu in v Sloveniji; v šoli doživlja podporo svoje etnične samozavesti; v družini in slovenskih društvih dobiva samozavest kot Slovenec; želi aktivno delovati za obstoj slovenske narodne skupnosti; prihodnost slovenske narodne skupnosti na dvojezičnem Koroškem vidi pozitivno; doživlja strukturalno nasilje proti Slovencem; pogosto uporablja identifikativne oblike (mi Slovenci, naši politiki, ipd.); je politično aktiven (npr. v študentskih klubih) in se bori za pravice Slovencev in Slovenk na dvojezičnem Koroškem.

2. Zakoreninjeno-tradicionalna identiteta (primer: Katja): Odrašča v slovenski družini in slovensko govorečem okolju; je vključena v slovenske kulturne ustanove; obiskuje dvojezične šole; njen prijateljski krog – tudi v Sloveniji – je pretežno slovenski; v šoli doživlja podporo svoje etnične samozavesti; v družini in slovenskih kulturnih društvih dobiva samozavest kot Slovenka; želi aktivno delovati za obstoj slovenske narodne skupnosti; prihodnost slovenske narodne skupnosti vidi pozitivno; doživlja strukturalno nasilje proti Slovencem; v pripovedi pogosto uporablja identifikativne oblike (mi Slovenci); je aktivna na kulturnem področju; se počuti povezana z vaškim narečjem.

3. Ambivalentna identiteta (primer: Janja): Odrašča v slovenski družini s prelomi ali v mešanem zakonu; v družini deloma še govori slovensko; obžaluje, da slovenščine ne obvlada perfektno; obiskuje dvojezične šole s prelomi (na primer menja z nemškimi šolami); občuti strukturalno nasilje do slovensko govorečih, na primer zmerjanje v avtobusu; odselila se je iz Koroške; ima socialno mrežo v nemško govorečem krogu; v ospredje postavlja poklic in poklicne možnosti, pri čemer je fleksibilna; ni vključena v slovenske organizacije in kulturna društva; je kritična do slovenskih organizacij in se od njih distancira; pri Slovencih pogreša odprtost in Koroško doživlja kot zelo “ozko”; ima ambivalenten odnos do svoje etnične pripadnosti.

4. Kritično-persistentna identiteta (primer: Darko): Odrašča v slovensko govoreči družini; je vključen v slovenska društva, vendar se oddaljuje; obiskuje slovenske/dvojezične šole; se istoveti s slovensko družino, distancira pa se od slovenskih političnih organizacij; kritizira provincializem na Koroškem ter kontrolne mehanizme/instance in kategoriziranje v slovenskih organizacijah/društvih in jih ima za pretesne in “družinske”; slovensko pripadnost vidi kot del

svoje identitete; meni, da se človek na Koroškem ne more sproščeno razvijati; ima stike s slovensko govorečimi prijatelji; svoje otroke želi naučiti slovensko; pri Slovencih in Slovenkah si želi več kreativnosti s pogledom na prihodnost in z manj usmerjenosti v preteklost; vrnitev na Koroško vidi kot opcijo, zanj so najpomembnejši ekonomska vprašanja, poklicne možnosti in socialna mreža; je aktiven v slovenskih društvih, če se identificira s konkretno prireditvijo ali akcijo; je aktiven v medkulturnem omrežju.

5. Dvojna identiteta (primer: Lucija): Izhaja iz mešanega zakona; s prelomi obiskuje dvojezične šolske ustanove; ima dvojno identifikacijo (slovenščina in nemščina sta enakopravni); ni tesno povezana s slovenskimi kulturnimi društvi in/ali političnimi organizacijami; je odprta za možnosti, ki se ji ponujajo, in fleksibilna glede na življenjske priložnosti; poudarja odprtost do drugih kultur; se ne spominja strukturalnega nasilja zaradi etnične pripadnosti; je odprta za tako imenovanega drugega; svojo dvojezičnost vidi kot obogatitev; ne poudarja svoje etničnosti v vsakdanjem življenju – pogosto pa govori o svoji dvojezičnosti.

6. Prilagojena identiteta (primer: Roza): Odrašča na podeželju ali v nemškem okolju, vendar v deloma še slovensko govoreči družini; ni vključena v slovenske organizacije in/ali kulturna društva; ima prelome glede na obisk dvojezičnih šol; nima visoke izobrazbe; ne tematizira svoje etničnosti (ali pa samo posredno); se prilagaja potrebam, na primer nemščini, če ima nemško govorečega prijatelja; se distancira od slovenskih ekstremov ter preprirov; govori slovensko narečje – odvisno od kontaktne osebe; zagovarja strpnost v smislu, da naj vsak govori kakor želi; relativira jezikovni konflikt na dvojezičnem Koroškem; se ne opredeljuje etnično.

7. Simbolična identiteta (primer: Aleks): Odrašča v nemško govorečem okolju; izhaja iz mešanega zakona ali pa živi samo z enim staršem; ni vključen v slovenske organizacije oziroma kulturna društva; deloma še obiskuje dvojezične šolske ustanove, vendar se počuti "izključenega"; se ne opredeljuje jasno glede svoje jezikovne pripadnosti: se (še) ima za Slovenca, vendar v svojem življenjskem okolju govori pretežno nemško; ima biografske prelome, na primer prestop v nemško poklicno šolo; prijateljski krog ima pretežno v nemško govorečem okolju; trpi zaradi "outsiderstva" v slovenskih/dvojezičnih šolah; preko staršev ali starih staršev je čustveno še povezan s slovenščino; je razočaran nad slovenskimi organizacijami in institucijami.

8. Kozmopolitska identiteta (primer: Vera): Odrašča v slovenski družini ali v mešanem zakonu; je odprta do drugih kultur in jezikov; se pogovarja tudi v nemščini (med sovrstniki oziroma peergroup) in ima do vseh jezikov pozitiven

14

odnos; med potovanji spoznava druge kulture in jezike; ima prijatelje v različnih krogih, kulturah in deželah; zanjo je to, da govori slovensko, pozitivno; se angažira za širše teme (internacionalno namesto nacionalno); potuje v tuje dežele in želi spoznavati svet; je kritična proti "tesnosti" na dvojezičnem avstrijskem Koroškem; v prihodnosti se vidi pretežno v tujini; ni tesno vključena v slovenske organizacije in/ali društva; do njih ima konstruktivno-kritičen odnos: obiskuje slovenske ali dvojezične šole; doživlja prelome v biografiji (npr. preselitev); izbere socialni, umetniški ali svoboden poklic; je svobodoljubna.

5. Rekonstrukcija življenjskih zgodb

Rekonstrukcija življenjskih zgodb je v okviru obširne raziskave eden od analitičnih korakov, v katerem obdelujem glavne teme, ki so jih mladi tematizirali v svojih pripovedih (Jösting 2005). Predstavila bom osem mladostnikov in mladostnic, s katerimi sem v letih 2009 in 2010 posnela narativne intervjuje. Osebe, ki jih na tem mestu predstavljam, sem izbrala po kriteriju, da so bili zastopniki prej opisanih identitetnih tipov. Uvodno vprašanje, ki naj bi sprožilo življenjsko pripoved, sem oblikovala takole: "Zanimam se za življenje in sožitje na južnem Koroškem. Pripoveduj iz tvojega življenja, kako si ti to doživel/a od zgodnjega otroštva preko šole vse do danes!" Po potrebi sem postavila še dodatna vprašanja (Witzel 1989), med drugim tudi naslednji vprašanji: "Kaj ti pomeni biti Slovenec / Slovenka?" (prim. Jurić Pahor 2000) oziroma: "Za kaj se imaš / počutiš?" Način analize sem prevzela iz lastnih obširnih raziskav v Kanalski dolini in na Koroškem (Vavti 2009a, 39–49), dodala pa sem še elemente dokumentarne metode (Nohl 2008, 53), predvsem glede na pomen, ki ga ta pripisuje uvodnim stavkom v samoreprezentaciji. Posebej sem si ogledala tako imenovane identitetne markerje, kot so slovnične identifikacijske oblike: mi, oni, naši, ipd. V naslednjih zgodbah so z namenom zaščite vsa imena in vsi biografski podatki zakriti. Treba je še pripomniti, da so bile že objavljene daljše verzije štirih primerov, v katerih sem obravnavala predvsem metodološki pristop in teoretično ozadje (Vavti 2009b).

5.1 Tone se angažirano bori za svoje pravice

Tone je odraščal v slovensko govoreči družini na podeželju in bil od malega tesno povezan s kulturnim in političnim življenjem na vasi. Med povpraševanjem je bil star 24 let in je bil, čeprav je živel v Celovcu, še vedno tesno povezan z domačo vasjo, kar se je odražalo v številnih obiskih staršev in tamkajšnjih prijateljev. V svoji zgodbi se kaže bojevitega in angažiranega, kar je zaznavno že v uvodnih stavkih.

Dobro. Eem. Dorasel sem v bistvu v (*vas*) (...) Iin doraščal sem v enem zelo aktivnem (*poudarjeno*) eh družinskem življenju. Mama pa oče seveda zelo zasid-zasidrana Slovenca in to sta tudi seveda za nas otroke nekako eem podedovala (int. 15, 1).⁵

V svojih prvih stavkih pove, da je odraščal v zelo aktivni slovenski družini in da sta oče in mati oba “zelo zasidrana Slovenca”. Nato opisuje vaško okolje, v katerem živi njegova družina. O svojem šolanju izpostavlja predvsem, da ob vstopu v šolo ni znal nemške besede:

No, potem sem prišel v ljudsko šolo (*poudarjeno*) v (*vas*), iin morm povedat, da do tedaj seveda do 6. leta nobene nemščine nisem obvladal (*poudarjeno*) seveda, ker to pri nas doma ni bilo eem vsakdanje, da bi nemško z nami, z otroci govorili. In sem se potem eem v ljudski šoli nemško naučil. . To je šlo seveda kar zelo hitro, ker so, ker sem imel kolege, oziroma tiste sošolce, ki so, ki so, ki so v bistvu smo imel dvojezični razred. (...) En, dva, tri mesece in si že govoril, kot ti je zrastel gobec, ne (*se smeje*). Innn ja 4 leta ljudske šole v (*vas*) iin nato sem se pač odločil, da grem seveda nadaljnjo pot na slovensko gimnazijo (ibid.).

V tem odseku pravi, da je bil družinski jezik slovenščina in da se z otroki ni govorilo nemško. Poleg tega pripoveduje o jezikovnih razmerah v ljudski šoli, kjer je bilo k dvojezičnemu pouku prijavljenih veliko otrok, ki niso (dobro) govorili slovenščine. Ponosno izpostavlja, da se je nemščine naučil v najkrajšem času. Nato v enem stavku povzame štiri leta ljudske šole in govori o svoji odločitvi za obisk Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu. V tej zvezi se prikazuje kot akterja, kajti ponavadi na ta korak vplivajo starši in ne desetleten otrok sam. Kot pripadniku zavedne slovenske družine mu je bila izobraževalna pot vnaprej zarisana: na gimnaziji je ostal štiri leta, nato pa se je odločil za neko poklicno višjo šolo v dvojezičnem ambientu. Ta čas v retrospektivi doživlja kot zelo družinski.

Pri izbiri poklicne poti je igral pomembno vlogo njegov kulturni angažma v otroštvu in zgodnji mladosti. Podrobneje opiše svojo kulturno vključenost in raznolike dejavnosti, ki so ga spremljale v življenju: bil je včlanjen v razne pevske in gledališke skupine in je z njimi vse do danes tesno povezan. V tej zvezi govori še o druženju v skupini ‘sovrstnikov’ (*peer group*):

Tam je bolj blo eem-eem, kako bi rekel . važno, da si po maši polj s tvojimi prijatelji tam govoril, ker so vsi prišli, a ne. Polj pa tak po maši in da smo šli kje potem še kaj spit v (*ime*) v gostilno (ibid., 4).

V tem odseku opisuje vključenost v vaško družbo in krog prijateljev, s katerimi je po maši “šel nekaj spit v gostilno”. Ta povezanost se je v preteklih letih izgubila, ker je večina njegovih prijateljev šla študirat v druga avstrijska mesta. Vendar pa Tone poudarja, da se med počitnicami z njimi redno srečuje. V tej zvezi govori o

16

nekem drugem, v mestu nastalem mednarodnem prijateljskem krogu. Implicitno pri tem razlikuje med dvema svetovoma: na eni strani je vaško okolje, kamor hodi ob nedeljah in tedaj, ko prihajajo prijatelji, na drugi strani pa življenje v Celovcu in mednarodnem umetniškem ambientu. Vendar Tone vaškega sveta ne doživlja kot tesnega ali utesnjujočega, kot so to v življenjskih zgodbah prikazali drugi mladi.

Tone v okviru svojega študija poudarja profesionalnost in druge prijateljske kroge, v katerih aktivno deluje, vendar pa se zaradi tega še ni odtujil domačemu krogu.

Drugač pa rad grem tudi v Celovcu tudi v (*ime kavarne*), ker-ker pač je slovenščina še bolj zaželjena, tako bi jes rekel, in se tam tudi srečam s prijatelji (*ibid.*, 5).

Tam s prijatelji malo po vaško "pohavžva". Beseda v domačem narečju je povezana z domačo vasjo in izraža neko čustveno povezanost s slovenskim okoljem, ki mu je pomembna tudi v nemško govorečem okolju. Pozneje v življenjski zgodbi tematizira svojo samozavest kot Slovenec, v tem sklopu pa govori tudi o s tem povezanih negativnih izkušnjah. V naslednjem odseku govori odsekano ali pa zelo glasno, veliko ponavlja in izkazuje številne fizične ter psihične izraze prizadetosti, kot so vzdihljaji, odločnost, žalost in jeza:

Ja, (*se zasmije*) v celoti, v celem bi jaz rekel, da imam res dobre izkušnje, ker sem več ali manj bil (*govori odsekano*) vzgojen v eno zelo, kako bi rekel v eh v samozavestnega fanta, bi jes rekel, ki se pač, ki se pač, če si bil kdaj konfrontiran s tem, da si se vedno več ali manj argumentiral in da si, da si vedno razložil, kako in kaj, ker drugi v moji starosti to niso spoznali več ali manj oziroma ti so, niso to doživeli oziroma niso vedeli (*močno poudarjeno*) enostavno, iin tko, da sem jes to vedno skušal razložiti, in, seveda so tudi takšni ljudje, ki so te pa, kako bi rekel, od njenih starših tako da-da-da so proti slovenščini, proti jeziku oziroma oni to nekako eeh raz- da je to pač človek, di Slowener, (*poudarjeno*) ne samo jezik, ampak: "Dos sind holt di Slowener, fertig!" (*zelo glasno*). Hal pa so padale kakšne psovke, al ne vem kaj: "Jugos" (*poudarjeno*) al ne vem kaj, ampak meni, mene osebno to nikoli ni tako prizadelo, ker sem jes stal vedno čez in se mi zdi, kaj me brigajo, ti-ti nimajo pojma o čem se, (*zelo glasno*) kaj-kaj tukaj sploh od-od sebe dajo oziroma, kaj tu sploh govorijo, nimajo pojma (*glasno in poudarjeno*), ker so to nekako . sem si jaz vedno rekel, da so to dobili od staršev (*ibid.*, 7–8).

Obširni odsek kaže na strukturalno nasilje. Obenem so prisotni občutki, ki jih to nasilje povzroča: prizadetost, žalost in jeza, ki se odražajo v agresivni glasnosti. Tone je imel srečo, da je v družini dobil dovolj samozavesti, vendar pa njegova prizadetost, ki se kaže v ponavljanju besed in glasnosti, govori tudi drugačen jezik. Pozneje, ko govori o začudenju, ker so ga čudno gledali, ko je govoril slovensko, najprej vzdihne – vse kaže, da za trenutek občuti "črne poglede", kot

nekdaj otrok, ki ni razumel, kaj se mu dogaja, ko pa vedno govori slovensko. V tem kontekstu omeni znance, ki so se ob strukturalnem nasilju "ulomili, menjali takoj v nemščino". Sam se je napadom aktivno zoperstavil: argumentiral je in diskutiral s sogovorniki ter jim skušal razložiti položaj slovenske manjšine. Čeprav je v njegovem jeziku in načinu pripovedovanja čutiti močno prizadetost, je vendar ostal vse do danes angažiran in se bori za svoje pravice, predvsem za pravico, da v javnosti govori slovensko.

Kritična distanca pa se pojavi v zgodbi takrat, ko govori o Slovencih na Koroškem in njihovi politiki. To namreč doživlja kot "absolutno katastrofo", ker v manjšini opaža pojave, ki jih je v otroštvu doživljal v kontaktu z večinskim narodom: "da se med sabo ne govori, da se vse razseka, da se kregajo med sabo". To, kar zdaj doživlja v svoji narodni skupnosti, občuti kot ogrožujoči dejavnik:

Eh, ne vem, v bistvu Slovenci tukaj na Koroškem . jez se nočem (*se zasmije*), nočem govorit o topografiji, o tablah pa o celi slovenski politiki, ker na eni strani mislim, ker je ta politika, ki jo zdaj delajo, je cela absolutna katastrofa, (*poudarjeno*) ker, jaz zdaj tako rečem, nas je itak že tako malo in da imaš polj potem še tri, štiri strank, na primer, ki se sami med sabo ne menijo, je to zame en znak, da tukaj nekaj ne funkcionira. (...) To ni nič. To je moje mnenje (*ibid.*).

V tej zvezi opaža ekstremno držo tudi pri Slovencih, ne samo v političnih metodah večinskega naroda. Prepričan je, da so konflikti z večino in tisti v manjšini destruktivni in ogrožajo obstoj slovenske narodnosti.

Kljub tej negativni napovedi pa Tone opaža tudi možnost pozitivnega razvoja slovenske narodne skupnosti: omeni večjo odprtost nemško govorečih do slovenskega jezika in Slovenije. Meje na Karavankah ne zaznava več kot neprehodne pregrade, bližino Slovenije in Italije pa razume kot veliko priložnost za boljšo prihodnost. Sam si želi več samoumevne prisotnosti slovenščine v javnosti, in apelira na mlade, naj se slovenščine ne sramujejo, temveč jo vidijo kot obogatitev. Zlasti pa mu je pomembno, da bi se slovenska narodna skupnost na Koroškem navzven kazala kot celota.

Svoje osebne prihodnosti pa Tone tudi kot angažiran in bojevit koroški Slovenec ne vidi več v slovenskih kulturnih društvih in političnih organizacijah. Zato je odgovoren njegov poklic, ki ga bo peljal v svet. V tem sklopu se angažirani borec Tone razlikuje od angažiranih borcev prejšnje generacije. Večina je namreč ostala v svojih vrstah in se v slovenskih društvih in organizacijah na dvojezičnem ozemlju borila za narodnostni obstoj (prim. Vavti 2009a, 75). Nenazadnje pa ta primer kaže tudi, da se v postmoderni, ki mladim ponuja številne alternativne možnosti, tudi angažiranim in bojevitim Slovencem in Slovenkam odpira pot v svet.

18 5.2 Katja je doma v slovenskem krogu

Pripovedovalka je ženskega spola in je bila med povpraševanjem stara 21 let. Odraščala je v eni od slovensko govorečih vasi ob meji s Slovenijo. Otroštvo je preživela v izključno slovenskem okolju. Pozneje je obiskovala dvojezične oziroma slovenske šole. Poleg tega je bila tesno vključena v slovenska kulturna društva. Tudi prijateljski krog je bil od zgodnjega otroštva skoraj izključno slovenski. "V slovenskem krogu" se torej počuti doma:

Ja ... doraščala sem na vasi, kjer je še zdaj pravzaprav stoo odstotno slovensko, in .. ne vem, kot otrok sem imela občutek, jo govorim slovensko .. in da drugi tudi nemško govorijo, eeh .. v širšem okolju ali pa v občini ali pa .. zdaj, da je Avstrija pač nemško govoreča dežela .. in sem kar hitro vedela, da smo manjšina (*ja*), ampak nikoli se nisem zaradi tega slabo počutila, in v družini sem dobila dosti samozavesti, zaradi tega .. (*mh*), nemško sem se potem šele v šoli naučila (*poudarjeno*) (int. 2, 3).

Pripadanje k neki skupini je za Katjo samoumevno, v družini pa so ji posredovali samozavest in zakoreninjenost, ki sta se pozneje še utrjevali v prijateljskem krogu in slovenskih kulturnih društvih. Katja je tesno povezana s svojim etničnim ozadjem in to v svoji življenjski zgodbi ponovno tematizira:

In ja polj sem naprej hodila v višjo šolo v (*kraj*) .. in ... tam se mi zdi sem, eh .. prvič pač imela .. eh .. imela dolgo, pač dolgotrajne .. eeh .. stike s Slovenci iz Slovenije. In tam sem prvič tud spoznala, da je treba še veliko (*se zasmeje*), veliko naučit', če hočeš perfektno slovensko govorit' (ibid.).

V puberteti, ko sovrstniki postajajo vse pomembnejši, je bila Katja vključena v slovensko okolje in se je počutila z njim tesno povezana. To se izraža v dejstvu, da ne razume, zakaj Slovenci med seboj ne govorijo slovensko, ter v njeni pripravljenosti, da se "vse naprej uči slovenščine". Razlikuje med Slovenci, ki so se svojega slovenstva sramovali, in takimi, ki so se samozavestno istovetili s svojim etničnim izvorom. Prišteva se k zadnjim, in to v svoji zgodbi ponovno tematizira. Od zgodnjega otroštva je bila vključena v kulturno delovanje in je vse do danes aktivna v domačem kulturnem društvu oziroma v krogu študentov in študentk. Zanj je samoumevno, da bo v tem slovenskem krogu ostala in da bo pozneje svoje otroke vzgajala slovensko. Tudi njen prijatelj je kulturno aktiven Slovenec, tako da ima slovenščina v njeni družini vse možnosti nadaljnega obstoja. Od starejših zakoreninjenih Slovencev in Slovenk (primerjaj Vavti 2009, 77–78) pa se mlado dekle razlikuje v svojem pogledu na trenutni politični položaj v slovenski narodni skupnosti, saj izkazuje deloma kritičen odnos do politike slovenskih manjšinskih organizacij.

Čprav Katja občuti sedanje razmere na Koroškem kot kontraproduktivne za obstoj slovenske narodne skupnosti, pravi tudi, da "slovenski napisi ne bodo rešili Slovencev": za nadaljnji obstoj narodne skupnosti sta po njenem pomembnejša kultura in šolstvo. Kljub tej svoji kritični pripombi je Katja v svojem življenjskem okolju našla ugodne razmere za zakoreninjeno slovensko identifikacijo: na njeno etničnost so bistveno vplivali odraščanje v slovenskem okolju, vključevanje v slovenska kulturna in politična društva ter obisk dvojezičnih izobraževalnih ustanov. Izbrala pa si je tak poklic, da bo ostala na dvojezičnem Koroškem in delala v slovenskem in/ali dvojezičnem okolju. Zanj je samoumevno, da se počuti "v krogu", da je koroška Slovenka in da je na to ponosna.

5.3 Janja je ambivalentna

Pripovedovalka je ženskega spola in je bila med intervjujem stara 27 let. Odraščala je v pretežno nemško govorečem okolju blizu Celovca in obiskovala dvojezične šole, poleg tega pa se je šolala tudi v nemškem okolju. Tukaj se kažejo prvi prelomi, o katerih pripoveduje naslednje:

Ja .. jaz sem šla v dvojezični vrtec-vrtec .. potem sem šla dve leti v nemško ljudsko šolo, ker še nismo imeli, ker še ni bilo dvojezične šole v Celovcu .. sem šla dve leti, tretji in četrti razred v slovensko .. navrh v gimnazijo .. kjer vem, ja .. da smo se takrat bolj nemško pogovarjali med sabo, med prijatelji .. kot slovensko .. v šoli že slovensko, a izven šole bolj nemško se pogovarjali .. ampak to je tudi s tem povezano, da so ljudje v busu na primer se razburjali, če smo se slovensko pogovarjali .. spet nazaj, naj gremo spet nazaj, ne vem, kam ... In ne vem, če je zdaj res samo to b' lo .. i-i-inn .. vem, da je pri meni zdaj na primer, na Dunaju .. se zgodi, da ... Jaz se vedno slovensko pogovarjam z (*ime otroka*), z njim, ampak meni se včasih, jaz sem že tak, imam že tako dosti od tega, da ljudi .. kako te gledajo, če tuj jezik govoriš! (*poudarjeno*), to je na Dunaju in tle tud, to je povsod .. in tukaj tud .. to je povsod tako . jaz se ne morem .. reč' .. jaz se počutim kot tujka na Dunaju (*poudarjeno*) zato ker, jaz opazim ljudi, katere to moti, .. da tuj jezik govoriš (*hm*) ... in .. jaz ja boljši nemško govorim, kot slovensko, ampak . se potrudim, da slovensko govorim (*poudarjeno*) in ... to je pač malo en konflikt (*žalostno*) zame, ja ... z mojim okoljem na Dunaju .. ampak jaz vem, da je to tle tud' . also tu tudi ni veliko boljše (*hm*) ... ah ... v gimnaziji, jaz nisem končala gimnazijo, sem šla potem na nemško (*ime šole*) (int. 4, 2).

Janja torej govori o prelomih pri šolanju in rabi slovenščine, ki pa ni samoumevno povezana z obiskom slovenskih ali dvojezičnih šol. Nasprotno, mladi se pogosto pogovarjajo nemško. To Janja povezuje z dejstvom, da so se ljudje v avtobusu razburjali, kar je pokazatelj strukturalnega nasilja. V svoje pripovedovanje Janja vplete kratko zgodnico, ki opisuje, kar sedaj doživlja na Dunaju z otrokom, s katerim v javnih prevoznih sredstvih govori slovensko. Ob tem nenadoma postane dvojna žrtev: kot koroška Slovenka in kot migrantka, za katero jo imajo na Dunaju, kadar govori slovensko. Sama govori o konfliktu, je žalostna, z

20

občutkom nesprejetosti. Predvsem jo to prizadene, ker "ja boljši nemško govorim kot slovensko, ampak .. se potrudim, da slovensko govorim" (*poudarjeno*). Za ta trud jo okolje kaznuje s pogledi. Ta vrinjena zgodba kaže njen konflikt, ki se ga ne more otresti. Povzroča pa ambivalentnost do njene narodne pripadnosti, ki se vleče skozi njeno celotno življenjsko zgodbo. Pri tem je trud za jezik na eni strani in nekaka resigniranost na drugi.

Vrnitev na Koroško je za Janjo življenjska tema, ki pa ji vzbuja občutke strahu.

Občutek, hm . da niti nočem v tem notri bit' ... (*mhm*). Sem rada kot, v družini, in imam občutek, da moja družina ni takšna glih . samo med koroškimi Slovenci pa ne ... ja, to jaz vem, da se da ljudi, ki se res samo med sabo srečajo, ja, da se . pač jaz imam občutek, da je tu res že en takšen krog, da, ki je, da se govori med sabo, ja: "Ta je pa hči od tega in tega". Jaz mislim, da je že tako, ja: "Čigava pa si?" (*mhm*) (*ibid.*, 8).

Janja govori o nekem slovenskem krogu, kateremu pa sama noče pripadati, kajti pri tem gre za kategoriziranje, pripise, vključitev in izločevanje, pripadanje k "pravi družini", ipd. Vse to pa ji vzbuja strah. Družina je eno, slovenska družba oziroma strukture pa drugo. Kategoriziranje in prilaščanje ni zaželeno, čeprav se Janja trudi za jezik, ga posreduje svojemu otroku tudi v težavnih okoliščinah, bere slovenske knjige in ima trdno socialno mrežo v slovensko govorečem krogu prijateljev in prijateljcev.

5.4 Darko se kritično distancira od slovenskih organizacij

Pripovedovalec je moškega spola in je bil med intervjujem star 26 let. Odraščal je v večjem nemško govorečem središču in je otrok samohranilke, ki ga je jezikovno socializirala v pisni slovenščini. Darko je obiskoval dvojezični otroški vrtec in dvojezično ljudsko šolo ter Zvezno gimnazijo za Slovence v Celovcu. Odločil se je za študij zunaj Koroške in se izobražuje na Dunaju. Medtem ko je od zgodnjega otroštva živel v nemško govorečem okolju, sta bili njegovi družina in izobraževalna pot slovenski.

Njegova družina sicer ni bila tesno povezana s slovenskimi društvi in organizacijami, bila pa je pasivni potrošnik slovenske kulture, kar se je odražalo v obiskih alternativnih slovenskih prireditvev. V pripovedi se Darko kar na začetku distancira od etnične pripadnosti ter identitete in poudarja:

Naja .. v bistvu se sam sploh ne vidim kot Slovenec (*poudarjeno*) ... tudi ne kot Korošec ali Avstrijec (...). Istočasno pa je že tako, da eh, sem po ... v teku, ko sem živel na Koroškem .. jaz zdaj živim že pet let izven Koroške (*mhm*) ... eh ... ja v bistvu je to že vedno bilo .. omniprezentno . da si Slovenec, to bolj zaradi, ne vem eh ja zaradi političnega okolja na Koroškem (*int.* 3, 1).

V prvi sekvenci svoje zgodbe se Darko torej "sam sploh ne vidi kot Slovenca", čeprav je zanj na drugi strani na Koroškem najpomembnejša tema, "da si Slovenec". Primer, ki se ga ob tem spomni, je bombni napad na dvojezično ljudsko šolo v Celovcu. Bombo so našli 24. avgusta 1994 pred šolo in je predstavljala povsem konkretno eksistenčno ogroženost. Darko govori še o raznih averzijah in protislovenski drži v delu koroškega prebivalstva. Vse to pa kaže, da je na dvojezičnem Koroškem doživljal strukturalno nasilje, čeprav je bilo med njegovim odraščanjem vzdušje med obema narodnostma na južnem Koroškem v primerjavi z t.i. napadom na dvojezične krajevne napise (*Ortstafelsturm*) v 70. letih umirjeno.

Čeprav slovenska jezikovna usposobljenost mladega študenta zaradi njegove večletne odsotnosti iz dvojezičnega prostora trpi, se je v intervjuju odločil za rabo slovenščine in je takole pripovedoval:

Ena stvar je tud,' .. da narečja ne govorim .. ne rožansko, ne podjunsko, ne ziljsko ... (*mhm*), ker .. moja mama pač ni .. me je v pisno slovenščino učila, oziroma smo govorili .. po večini. In to je tudi mogoče taka bariera bila, kar se zdaj starih staršev tiče, ker .. ja . ker so pač iz Podjune, ja ... tud' tako .. narečje .. tudi če ga sam razumem .. mi ni možno, da ga govorim . (*jaja*) (*ibid.*).

Pomembna izjava je, da ne govori narečja in da to občuti kot bariero v odnosu do starih staršev. Ta odsek kaže, da je hkrati z manjkajočim znanjem narečja manj tesna tudi povezanost s starimi starši.

V nadaljevanju Darko govori še o politični diferenciaciji in delitvi v "dobre in slabe Slovence", ki da sta odgovorni za asimilacijo. Z asimilacijo se sooča tudi v ozjem prijateljskem krogu, kjer na primer stari starši prijateljev še govorijo slovensko, oni pa ne več.

Darkova zgodba je na prvi pogled izraz vedno večje distanciranosti od svojega etničnega izvora, predvsem pa od slovenskih organizacij. Nekateri izseki pa vendarle izkazujejo njegovo tesno čustveno povezanost.

5.5 Lucija je doma v dveh kulturah

Lucija je odraščala v nemško govorečem okolju in izhaja iz mešanega zakona; mati je nemško govoreča, oče pa slovensko govoreč. Med povpraševanjem je bila stara 23 let in je študirala v večjem mestu zunaj Koroške. Obiskovala je

slovenske oziroma dvojezične šole, v katerih je našla tudi del prijateljskega kroga. Svojo življenjsko zgodbo prične s samoumevnostjo, ki jo je imela zanjo družinska dvojezičnost:

Eh .. jaz sem dorasla v Celovcu (*mhm*), .. jo doma govorimo nemško in slovensko, also v, z očetom slovensko, z mamo pa nemško iiii to je včasih smešno blo, če smo bili kje v gostilni in se pogovarjali z dvema jezikoma je včasih za druge ljudi malo smešno blo .. za mene je to čisto normalno blo .. eh, jo potem sem bila v vrtcu, v šoli in gimnaziji (int. 8, 1).

Na svoj kratek vstop v zgodbo takoj naveže ugotovitev, da so se v dvojezičnih šolah med seboj pogovarjali pretežno nemško. Nato pa se naveže na svoj visokošolski študij in poudari odprtost večjega mesta v primerjavi z dvojezično Koroško.

Tam je to čisto bilo vseeno, če si zdaj ... če zdaj s Koroške ali z Zgornje Avstrije, Vorarlberga ali kje .. in če sem potem rekla, da znam tudi slovensko, je bilo zelo interesantno za druge ljudi in so me spraševali, kako to funkcionira, če že kot otrok znaš dva jezika in .. jo to je bilo nekaj interesantnega. (*daljša pavza*) Jo, (*se zasmeje*) ampak zato v (*mesto*) to ni, je bilo vseeno, kako zdaj govoriš, eh tako da na Koroškem se mi zdi eh .. jo, je to malo drugače. V (*mesto*) si pač lahko, kakršen pač si .. in na Koroškem je pa tako, also das spielt immer eine Rolle, (*poudarjeno*) če si Slovenc bolj Nemc .. in to se mi zdi, to je malo razlika, z mojega vidika (*ibid.*).

Medtem ko doživlja v večjem mestu odprtost, konkretno, da "si tam lahko, kakršen pač si", pa poudarja, da je na Koroškem drugače, in sicer v smislu, da jezikovna pripadnost vedno igra neko vlogo. Zanimivo je, da to pove v nemškem jeziku in besede pri tem še močno poudari: "Also das spielt immer eine Rolle (*poudarjeno*), če si Slovenc bolj Nemc". V tej zvezi, ko gre za doživljanje svoje dvojezičnosti na Koroškem, mlado dekle ne pove samo, da jezikovna pripadnost vedno igra posebno vlogo, temveč to svojo dvojezičnost tudi dejansko uporablja: prvi del stavka namreč pove v nemščini, o kateri pozneje poudari, da je njen čustveni jezik (= jezik matere), drugi del pa v očetovi slovenščini.⁶

Svojo življenjsko zgodbo mlado dekle nadaljuje v študentskem ambientu in v retrospektivi v zvezi s svojo dvojezičnostjo ne vidi veliko težav. Vedno spet poudarja, da je bilo zanjo to povsem samoumevno. O strukturalnem nasilju govori samo s perspektive tretjih: sošolce, ki so se vozili v šolo z vlakom in so govorili slovensko, so nekateri sopotniki zmerjali. Sama je preživela svoje otroštvo v zavetju družinske dvojezičnosti. Nato govori o svojem odnosu do obeh koroških deželnih jezikov in pravi, da je bolj sigurna v nemščini. Nemško govori tudi s sestro. V tej zvezi poudari pomen nemško govorečega okolja v Celovcu:

Also bolj sigurna sem bolj v nemškem jeziku, a to pa mislim zato, s sestro se tudi pogovarjam v nemškem jeziku, ne vem zakaj, ampak je tako (*se smeje*) .. mislim da je to zato, ker je okolje tudi nemško v televiziji, v radionu, študiranje in vse to je nemško ...

samo še .. ehm .. s očetom sem vedno govorila slovensko, pa če sem tu doma .. ja .. tako, da mislim, da je vse bolj nemško, tudi računam, če kaj seštevam, to tudi bolj nemško govorim .. in .. jo, mislim .. jo doma se pogovarjam po podjunsko, to je tudi .. če pride zdaj kdo, ki ne govori podjunsko ali pa .. potem pač poskušam in premišljam, kako naj zdaj nekaj rečem, tako dialekt je einfoch bolj pomemben (*poudarjeno*) ... jo (*ibid.*).

Slovenski ali nemški jezik uporablja odvisno od pogovornih partnerjev. Kako pa vpliva njena dvojezičnost na (etnično) identifikacijo?

Ja jo .. če me kdo vpraša, že povem, da sem koroška Slovenka .. to že ... razen če sem zdaj v Parizu in če me nekdo vpraša, kdo sem, potem rečem, da sem Avstrijka .. če bi bila zdaj bila v Ameriki in bi me nekdo vprašal, potem bi rekla, also, da sem Evropejka .. če me pa na Koroškem kdo vpraša, potem pa rečem, da sem koroška Slovenka .. (*hm*) (*pavza*) saj to na vsak način (*hm*) ... ja (*pavza*) ampak, kot Avstrijka pa–pa tudi, also (*ibid.*, 7).

V odgovoru se ne opredeli jasno, kar se odraža na začetku in koncu zgornjega citata: “že povem” nekoliko relativizira njeno pripadnost, na koncu citata pa izpostavlja, da se ima na Koroškem za koroško Slovenko, po dolgi pavzi pa nadaljuje, “ampak kot Avstrijka pa–pa tudi, also”. Izjavo konča z nemško besedo, kar lahko interpretiramo kot izraz dvojne identifikacije: Lucija je sicer koroška Slovenka, preko identifikacije z materjo pa je tudi (nemško govoreča) Avstrijka. Zanimivo je, kako se opredeljuje v različnih prostorskih kontekstih: v Parizu je namreč samo Avstrijka, v Ameriki pa bi bila Evropejka.

Lucija ni bila vključena v slovenske politične organizacije, vendar je v svojem otroštvu sodelovala pri raznih šolskih aktivnostih. S tem angažmajem je med študijem prenehala. S slovenščino se čuti povezano preko očeta in slovensko govorečih sorodnikov ter prijateljev iz gimnazijskih let. Kako pa vidi svojo prihodnost? Pravkar končuje visokošolski študij, zato so zanimiva predvsem njena poklicna pričakovanja. Pravi, da na Koroško nazaj “bolj noče”, odprta pa je za druge evropske dežele. Vrnitev na Koroško bi občutila kot nazadovanje.

Ni tako enostavno, da zdaj najdem kako delo, tako da-da za mene zdaj velja, da bom šla tja, kjer bom našla kakšno delo ... če je to zdaj na Dunaju, v Gradcu, v Celovcu .. v Bruslju ... mi ... vseeno ni, ampak bi povsod šla (*poudarjeno*) ... sem pa rekla, pravzaprav sem rekla, da na Koroško nazaj .. bolj nočem (*poudarjeno*) (*hm*) ... ehm ... zato ker ... je mislim, da je ... eh ... tako, ker bi za mene to bil spet malo en Rückschritt, (...) bom pa šla tja, kjer bom našla delo (*se zasmije*) (*ibid.*, 7).

Svojo prihodnost vidi Lucija tam, kjer bo našla delo. Ne odloča se po etničnih kriterijih, temveč poudarja imaginarno osebno rast, v kateri noče nazadovati. Na vprašanje, kaj ji pomeni biti Slovenka, pa tematizira svojo dvojezičnost, in poudarja, da zaradi nje ni zožena na eno kulturo, bolje razume druge kulture ter je odprta za druge stvari:

Pomeni mi ... ja v bistvu .. je zame pozitivna reč ta, da znam dva jezika, .. da ... morda gledam tudi malo čez Tellerrand (= *rob krožnika, se zasmeye*), ... da (*pavza*) jo ... druge kulture, eh, da nisem zožena samo na eno kulturo ali .. na eno stvar, ampak (*pavza*) ja meni se zdi, da morda nekoga drugega bolje razumem .. eh .. nekoga drugega, druge kulture .. kot ti, ki doraščajo samo v-v ... eni kulturi (*ibid.*, 5).

Pravi pa, da je doživela ljudi, ki so (bili) preveč osredotočeni na svojo etničnost in so pozneje spoznali, da je bilo veliko energije porabljene zaman.

5.6 Roza se prilagaja jezikovnemu okolju

Roza je odraščala v Podjuni in je bila med povpraševanjem stara 29 let. Njena družina je sicer še slovensko govoreča, vendar jo lahko prištevamo k "privatnim identitetam": v družini govorijo slovenski vaški dialekt, na vasi pa se prilagajajo (Vavti 2009a, 78–80).

Roza je v ljudski šoli obiskovala dvojezični pouk, nato pa je šolanje nadaljevala najprej na glavni, nato pa na poklicni šoli, kjer ni obiskovala pouka slovenščine. Ob teh prelomih se je mlado dekle jezikovno prilagajalo: v družini in pri sorodnikih je bilo še prisotno slovensko vaško narečje, v krogu prijateljic pa je govorila nemško. V intervjuju se je odločila za nemški jezik, tu in tam pa je vpletla kako slovensko besedo. Zanimivo je, da Roza v zgodbi ni tematizirala svojega slovenskega izvora. Osredotočila se je na poklicne ter izobrazbene postaje ter govorila o življenju na podeželju in ljubezni do narave in živali:

Jo ... ah ... eh .. dorusla sem zelo dobro, na podeželju je dobro doraščat, od malega imaš z živalmi za opraviti, eh .. moja šola je bila tu na vasi (...) .. potem sem šla v glavno šolo, to je bilo v (*vas*), (*mhm*), ... je tudi bilo v redu, potem eno leto v gospodinjstvo šolo v (*mesto*) ... (...) potem sem bila vajenec ... za tajnico, ... pravzaprav je čas hitro minul, ... je bil lep čas, .. ga ne bi hotela pogrešat, hm (*pavza*) nojo, koj naj še rečem? (*int.* 6, 1, prevod iz nemščine).

Roza kratko in plakatивно opisuje najpomembnejše življenjske postaje, nato pa nadaljuje z otroštvom, ki je bilo tesno povezano z naravo. Povzame, da ji je otroštvo hitro minilo, da je bilo lepo in da se ga rada spominja. Začetno sekvenco pa konča s slovenskim vprašanjem intervjujski partnerki: "Koj naj še rečem?" Nato govori o prijateljskem krogu in pripomni, da se je ta večkrat spreminjal in da je bil pretežno iz nemško govorečega okolja. Nekaj let je preživela v Celovcu in takrat razen ob obiskih doma sploh ni govorila slovensko. V tej zvezi omeni, da se je jezikovno prilagajala partnerjem. Tačas ima Roza prijatelja, ki ga sama opiše kot zavednega Slovenca. Z njim se spet približuje svojemu slovenskemu izvoru. O odnosu do obeh jezikov pa pripoveduje naslednje:

Tu govorimo dvojezično (*se smeje*) ... s sestrami največkrat malo nemško govorim .. (*mhm*) .. potem s starši bolj slovensko in s prijateljem .. tudi pravzaprav samo slovensko, (*pavza*) vmes, če mi kaka beseda ne pride na misel, potem nemško (*se smeje*) .. (*aha*) .. eh ... pisan mišmaš .. (*se zasmeje*) (*jo*). S prijatelji tudi, tisti ki znajo slovensko, s temi govorim slovensko, s tistimi, ki ne znajo ... ja nekateri razumejo slovensko, ampak govoriti si ne upajo ... (*ah*) največ jih pa jezika ne zna, razumejo že, ampak ne znajo govorit, si ne upajo ... ampak tisti, ki slovensko govorijo, kjer veš, da zmeraj slovensko govorijo .. s tistimi se pač govori slovensko (*poudarjeno*) (*mhm*) (*pavza*), tudi v podjetju, tam imam dve kolegici, ki znata slovensko, tam se vmes potem pozabavamo v slovenščini (*ibid.*, 3, prevod iz nemščine).

Roza poudarja, da se na vasi govori dvojezično. Nato govori o situacijski rabi jezikov. Zanimivo je, da pogosto izpostavlja dobro sožitje, obenem pa v pripoved vplete več primerov strukturalnega nasilja. Tako pravi, da se nekateri ne upajo govoriti slovensko, čeprav jezik znajo. V življenjski zgodbi najdemo vrsto podobnih izjav. Njeno ambivalentnost glede na strukturalno nasilje lahko razberemo tudi iz naslednjih izjav:

Da bi zdaj nekdo bil neumen k meni ... ne, sploh ne .. pravzaprav zdaj ... morda .. jo nekateri ljudje, .. ki so potem rekli, to pa so bili ljudje iz Celovca, taki, ki so govorili samo nemško: "Aha, ti si od tam spodaj, ehe" (*zaničevalen ton*). Meni je bilo vseeno, ker vsak naj ima svoje mnenje, .. ni me prizadelo, ker se v to sploh ne spuščam (*aha*), ... če nekdo reče jo: "Ti čuši spodaj" (*ibid.*, prevod iz nemščine).

V zgornjih odsekih Roza govori o strukturalnem nasilju, vendar pa ga tako relativizira, češ da ji je bilo vseeno, če so nekateri nemško govoreči zaničevalno dejali: "Aha, ti si od tam spodaj!" Ali pa: "Ti čuši spodaj". Ponavljanje, da je verbalni napadi niso prizadeli, priča o tem, da ji to kljub vsemu ni bilo vseeno. Verbalno se distancira od bolečih napadov, češ da je ne brigajo in ne zanimajo. Vendar preseneča, da pozneje pravi, da se ne spominja napadov in da si poišče prijatelje, ki nimajo težav z njeno dvojezičnostjo. Vsi ti primeri kažejo, da dekle v retrospektivi relativizira bolečo realnost.

V naslednjem odseku pravi, da ni doživela nikakršnega zatiranja ali strukturalnega nasilja in da je to v nasprotju s poročanjem v medijih, ki da pišejo o sovraštvu do Slovencev. Ponovno trdi, da zatiranja nikdar ni občutila in z z dolgočasnim glasom nadaljuje, da pa se o tem bere v časopisih:

Mene nikoli ni kdo, ... jaz si poiščem takšne prijatelje, ki zdaj, .. če nekdo s tem ne more živeti, da sem iz dvojezičnega prostora ... ali tako, .. potem ga kar pozabim, .. to mi je potem ... (*mhm*). Ampak, .. če zdaj v časopisih pišejo, da je tukaj, ja tako .. tako sovraštvo na koroške Slovence (*poudarjeno*), .. ali kaj takega .. also, jaz tega še nikoli nisem občutila (*poudarjeno*), ampak o tem se pač bere (*z dolgočasen glas*) vedno spet ... ampak osebno moram reci, se delajo drugačne izkušnje (*ibid.*, 5, prevod iz nemščine).

Zakaj torej pravi, da ni doživljala strukturalnega nasilja, ko pa smo v prejšnjih odsekih brali, da je pogosto slišala zaničevalne besede? Ena interpretacija je, da si je prilastila stališče večinskega naroda v javnem diskurzu na Koroškem, kjer prevladuje mnenje, da je slovenska manjšina privilegirana in da ji gre dobro, težave pa povzročajo samo nekateri hardlinerji. Dekle torej zavestno govori o netežavnem dobrem sožitju, prikrito in med vrsticami pa se pojavlja strukturalno nasilje, ki ga Roza ne ozavešča in ga zato relativizira. Podoben pristop najdemo v naslednjem odseku, kjer Roza govori o sožitju na vasi, ki da je “brez problemov”. Tukaj naveže na vprašanje topografskih napisov, kjer se pojavljajo konflikti. Teh problemov pa ne razume, ker je bila vas vedno dvojezična in je vsak povsem samoumevno znal oba jezika.

Jo nikoli ni bil problem (*poudarjeno*), tako kot zdaj zaradi dvojezičnih tabel, so zdaj problemi, saj je bilo že vedno tako (*pavza*), da je bilo dvojezično .. jo in zato tukaj zdaj ne razumem teh preprirov, a ne, .. jo saj je normalno, saj vsak zna dva jezika tu v teh krajih (*poudarjeno*) (*ibid.*, prevod iz nemščine).

Dekle prihaja iz vasi, kjer večina govori / razume slovensko vaško narečje. Zgornji citat pa bi lahko interpretirali takole: dekle se približuje javnemu diskurzu – tokrat argumentaciji na slovenski strani: sprašuje se, zakaj se ljudje zoperstavljajo dvojezičnim topografskim napisom, ko pa vsak vaščan zna oba jezika.

Opisani primeri kažejo, da Roza soglaša z obema stranema in se jezikovno prilagaja sogovornikom, saj po potrebi uporablja slovenščino ali nemščino.

Če se tako skupaj sedi in ljudje govorijo slovensko (...), potem pač jaz tudi slovensko govorim in če nekdo nemško govori, potem pač tudi nemško odgovorim, ponavadi (*ibid.*, 4, prevod iz nemščine).

V svojem življenju daje prostor obema deželima jezikoma. Težko pa je odgovoriti na vprašanje, kaj njena prilagojena identiteta pomeni za jezikovno prihodnost njene družine. Pravi, da je z nemško govorečim partnerjem govorila nemško, s slovenskim prijateljem pa govori pretežno slovensko. Gledano tako je njena etničnost odvisna predvsem od zunanjih dejavnikov, premalo pa je zasidrana v njej sami.

Kako se počutim ...? Mh (*pavza*) ne vem ... za kaj se počutim? (*močno poudarjeno*)
... Ph .. jo ... eh .. jo ... Jo, also ... Jo, jaz se imam za zelo tolerantnega človeka .. tako z rasizmom nimam ničesar skupnega .. ali zdaj tako, če je nekdo homoseksualen ali kaj takega (*pavza*), take imam tudi v prijateljskem krogu, tu sem zelo strpna ... vsak naj dela, kar pač misli (...), to je v mojih očeh važna točka, ker se pač vedno opaža, da-da je veliko takih, .. ki nekomu hočejo vsiliti svoje mnenje .. ali tako, .. da bi pač moral imeti neko mnenje, .. tu sem za to, da vsak lahko sam odloča (*poudarjeno*), ... da se nekoga ne zatira,

samo ker zdaj rad govori slovensko (...), ljudje naj govorijo, kakor pač hočejo (ibid., 9, prevod iz nemščine).

Kako se počuti? Za kaj se ima? Pravi, da ne ve odgovora, nato pa si izbere argumentacijo, kjer etničnost ne igra nobene vloge: poudarja namreč svojo strpnost in se omejuje od rasizma, naveže pa na razne spolne identifikacije in z njimi podkrepi svojo strpnost. V pledoajeju za svobodo samoodločanja povzame, da naj vsak človek sam odloča o tem, kaj želi biti. Na tem mestu implicitno tematizira svojo pripadnost, ko pravi, da naj se ne zatira tistih, ki radi govorijo slovensko. Navsezadnje izjawa vključuje tudi strpnost do sebe, saj si želi obdržati ekvidistanco do obeh koroških deželnih jezikov, do slovenščine in do nemščine.

5.7 Aleksova simbolična etničnost in dilema pripadanja

Pripovedovalec je moškega spola in je bil med povpraševanjem star 23 let. Odraščal je v nemško govorečem okolju, izhaja pa iz mešanega zakona, pri čemer je mati Slovenka, oče pa nemško govoreč. Govorna jezika med socializacijo sta bila pisna slovenščina in nemški dialekt. Aleks je obiskoval dvojezični otroški vrtec, v katerem je bil delno vključen v skupine, kjer večina ni govorila slovenščine. V retrospektivi njegove pripovedi je bil že tedaj prisoten občutek "nepripadanja". Ta se je utrdil v dvojezični ljudski šoli, kajti tudi tam je bil tesneje povezan z otroki iz mešanih ali nemško govorečih zakonov. To se je še nadaljevalo med šolanjem na Zvezni gimnaziji za Slovence, kajti kot opisuje v svoji življenjski zgodbi, tudi tam ni bil sprejet v nek imaginarni "slovenski krog":

Nastajajo vedno klike tako imenovanih otrok iz vplivnih slovenskih družin (*poudarjeno*), ki imajo vplivne dvojezične starše .. tako .. skozi to, da nisem bil vpliven otrok, z vplivnimi starši, sem bil pač outsider (int. 1, 5, prevod iz nemščine).

V tem odseku pripovedi se omejuje od slovenskega klikarstva⁷ in od vplivnih slovenskih družin, od katerih se ni čutil sprejetega. Konflikt glede pripadanja ima v njegovi življenjski zgodbi osrednji pomen. Na eni strani se distancira od slovenske narodne skupnosti, ki ga ni sprejela za "svojega", na drugi pa se omejuje tudi od preostalih Korošcev, kajti na začetku zgodbe izraža svoj slovenski izvor, in poudarja, da ni povprečen "0815 koroški prebivalec" (Vavti 2009b, 40).

V tej dilemi se je pozneje priključil neki mladinski sceni v nemško govorečem prijateljskem krogu. V njegovi življenjski zgodbi je nekaj prelomov, ki so odgovorni za to, da je Aleksovo samoopredeljevanje danes samo še simbolične narave: začne se z mešanim zakonom njegovih staršev (lojalnost z nemško govorečim očetom), ki ga niso silili, da mora govoriti slovensko, in življenjem

v nemško govorečem okolju, nadaljuje pa se s skupinami, ki ga vključujejo ali izločujejo. Že v otroškem vrtcu je bil kot dvojezični otrok tesneje povezan z nemško govorečimi otroki. To se je nadaljevalo v ljudski šoli in na Zvezni gimnaziji za Slovence. Pozneje, v poklicni višji šoli, je slovenščina zanj povsem izgubila svoje mesto in svoj pomen.

V zvezi s svojo etnično pripadnostjo se mladi fant danes distancira od etničnih kategorij, in poudarja, da se počuti enostavno "kot človek". To lahko razberemo iz naslednjega citata:

Kako se počutim .. kot človek (*močno poudarjeno*) .. ne kot Italjan ali Madžar, Slovenec, Korošec ali koroški Slovenec .. kaj takega. Pri tem ne delam razlik .. bilo je vseeno ... bilo je sicer dejstvo, da sem bil koroški Slovenec, ampak v mojem življenjskem okolju bi lahko bil prav tako .. bi lahko prav tako bil Britanec ali Američan (*ibid.*, prevod iz nemščine).

Zanimivo je, da v tem odseku govori v pretekliku: "Bilo je dejstvo, da sem bil koroški Slovenec". Je bil koroški Slovenec in danes ni več? Se z rabo preteklega časa omejuje od svoje etnične pripadnosti? Iz njegove zgodbe sem razbrala, da slovenščina v njegovem življenjskem okolju danes nima več komunikacijske vrednosti. Poleg zunanjih dejavnikov, ki sem jih že opisala, pa je nedvomno tudi manjkajoča pripadnost slovenski skupini sovrstnikov odgovorna za to, da se "v slovenskem krogu" nikdar ni počutil doma.

Pozneje je še poudaril, da mu je za to, da se je distanciral, danes vseeno. V začetni sekvenci zgodbe pa poudarja svoj slovenski izvor. Dilema o pripadanju je obenem glavna tema Aleksove pripovedi in je brez dvoma odgovorna za to, da je njegova etničnost danes samo še simbolične in deklarativne narave, kajti počuti se enostavno kot človek.

5.8 Vera kot kozmopolitka osvaja svet

Vera izhaja iz slovensko govoreče družine. Med povpraševanjem je bila stara 21 let in je študirala v nekem večjem avstrijskem mestu. Obiskovala je slovenske oziroma dvojezične šole. Njena starša sta oba angažirana Slovenca in sodelujeta v vaškem kulturnem društvu. Na vasi mlado dekletko ni bilo vključeno v slovenska društva in je občutilo neke vrste distanco do vaškega okolja. Glavna tema njene življenjske zgodbe so bila njena potovanja po svetu (Janko Spreizer 2009, 143). Na začetku zgodbe pa izpostavlja dogodek strukturalnega nasilja, ki ga je doživela v zgodnjem otroštvu:

Eem. In eno, na nekaj se spomnim, ko sem iz vrtca šla eem domov na parkirišče sem z (*ime*) in z njeno mamo domov peljala eeh in je ena eeh stara žena je na oni strani na cesti

pravzaprav. Med nami je bil takšen plot nekako in ona me je vprašala, kakšen: "Wos isn dos für a Kindergortn? Wos isn dos? Is des a Klagenfurt Kindergortn?" In jaz sem rekla: "Des is a slowenischer Kindergortn". Jaz pa taka mihna dečva (*se smeje*) in nič nisem vedela, kaj tista gospa zdaj hoče in sem rekla: "Dos is a slowenischer Kindergortn". In potem me je čisto, čisto hudo nekako govorila in rekla: "Die solln olle den Loibl zruck (...) oberutschn". Jaz sem bila čisto zmedena (int. 10, 1).

Izkušnja strukturalnega nasilja je prva tema, o kateri spregovori mlada ženska, in v tem sklopu pravi, da je bila tedaj čisto zmedena, ker pač ni razumela, kaj se dogaja. Druge izkušnje v zgodnjem otroštvu pa so bile pozitivne, zato je to strukturalno nasilje v retrospektivi relativizirala, češ, da pa ima sicer lepe spomine na otroški vrtec. Zgodbo nadaljuje z drugimi napadi, omeni bombni atentat Franza Fuchsa na Javno dvojezično ljudsko šolo v Celovcu, in opiše, kako so se vsi otroci bali. Ob selitvi je izgubila prejšnje prijateljice iz Celovca. To obdobje doživlja travmatično, ker so ji dekleta v novem razredu oteževala življenje. Distanciranje od negativnega se kaže tudi v njenem povzetku, ki je vsem opisanim negativnim dogodkom navkljub pozitiven:

Ja. Ampak jaz tu pravzaprav . in zaradi tega tudi, ker so moji starši me vedno . vedno pozitivno, pozitiven vpliv imeli na mene, kar se tiče jezika. In za me pravzaprav je vedno zelo pozitivno bilo, da slovensko znam, also tega nikol nisem, nikol nisem dvomila, da ne bi bilo zlo dobro ali da bi lahko ... da bi bilo slabo. To je ja (ibid.).

Pomembno vlogo pripisuje staršem, ki so ji posredovali topel in sprejemljiv odnos do slovenskega jezika. Po maturi se je začelo njeno kozmopolitsko življenje, ki se odraža v številnih potovanjih po Evropi in zunaj nje ter v daljših sodelovanjih pri večjih projektih v tujini. Vsi s tujino povezani doživljaji in izkušnje so jo naredili odprto v odnosu do drugega. Iz distance relativizira dogodke, ki jih je doživela kot pripadnica slovenske manjšine, češ da vse to doživljajo tudi druge manjšine po svetu. Zanimivo je, da je bila vključena prav v manjšinske projekte in te izkušnje v tujini zdaj primerja s prejšnimi na dvojezičnem Koroškem.

Pravzaprav je manjšina tam (*dežela*). Konflikt traja pač. Jaz mislim da je ta konflikt pač nekako . povsod po svetu ga lahko najdeš. I-in včasih se pač tk, je pač, samo naš konflikt vidimo (ibid., 8).

Iz svojega skozi izkušnje odprtega pogleda v svet v retrospektivi relativizira koroške manjšinske konflikte, ki ji gredo na živce, ker "samo naš konflikt vidimo". Zato pravi, da naj vsak človek ceni vse jezike, neodvisno od tega, katerega govori. V tej zvezi ne preseneča, da se omejuje od nacionalizma in se distancira celo od ponosa na svojo narodno pripadnost. Je pa vesela, da zna slovensko in da že od zgodnjega otroštva govori dva jezika. V tem sklopu pravi, da v svojem vsakdanjiku v večjem avstrijskem mestu vse premalo govori slovensko. Ob

tej izgubi družinskega jezika postane njena zgodba čustvena, kar se odraža v jecljajočem jeziku in številnih ponavljanjih:

Jaz se veselim, da znam-da znam slovensko, da znam dva jezika, da sem-da sem doraščala v slovenščini. Ker mislim, da-da mi je to tud odprlo pot do drugih stvari, ker sem spoznala, da je lahko več, da več stvari paralelno, da ni samo en jezik in da ni samo ena stvar, temveč, da je vedno več (...) Ampak, če me nekdo vpraša, rečem, ja, da sem koroška Slovenka in, ja da se tud počutim kot Avstrijka. Ampak zame, jaz nimam pravzaprav, da sem ponosna (*poudarjeno*) ali . jaz nisem ponosna (*poudarjeno*) na to, da sem Slovenka. Ma, je to zame nekako velikokrat nekaj negativnega tudi, ker je ta ponos potem največkrat tudi ignoranca napram drugim ali napram jaz ne vem drugim jezikom, al drugim deželam in . to jaz enostavno nočem. Ampak me veseli ja. Sem-sem rada v teh krajih doma in . rada govorim slovenščino tak da . to je enostavno moj materinski jezik ali to je moj dom nekako (ibid., 10).

Slovenščina ji je “dom nekako”, nekaj eksistencialnega in dragega, za kar pa ne najde pravih besed. Kljub temu Vera svojo (poklicno) prihodnost kozmopolitsko vidi v tujini, kritično pa se omejuje od Korošcev in tudi od slovenskih organizacij.

6. Zaključek

Izsledki študije o etnični identifikaciji mladih Slovencev in Slovenk na dvojezičnem Koroškem kažejo, da je ta pri tistih, ki so vključeni v dvojezične šole in kulturna društva, še vedno močna. Izgublja pa se, kadar te vključenosti ni, je pa še prisotna čustvena povezanost z izvornim jezikom.

Medtem ko so bile etnične identifikacije v starejši generaciji jasne in polarizirane, s težiščem na dveh ekstremih, ki so jih v zgodovini razlikovali v zavedne na eni in v asimilirane na drugi strani, sta se pri mlajših ekstrema omilila: zakoreninjeni in politično angažirani mladi velikokrat ne živijo več na dvojezičnem ozemlju in zato niso več v tolikšni meri vključeni v manjšinsko dogajanje. Vedno več pa je vmesnih identitet in dvojnih identifikacij. Mladi se odpirajo v svet, v srcu pa se imajo še za Slovence/Slovenke. S tem odpiranjem pa upada jezikovna usposobljenost.

V zvezi z identifikacijo je najteže vsem tistim, ki za ohranitev slovenske etničnosti niso našli ugodnih razmer in so zato nekje na robu: ti imajo ali samo še simbolično etničnost ali pa so ambivalentni in se odtujujejo in omejujejo od svojih slovenskih korenin.

Pomembne biografske okoliščine za trdno etničnost so potemtakem:

slovensko govoreča družina, obisk slovenskih/dvojezičnih šol, kulturno in politično vključevanje, življenje in delo v dvojezičnem okolju, ipd. Dejavniki, ki povzročajo različne odtenke oddaljevanja, pa so: življenjske prelomnice, opustitev dvojezičnega šolanja, odhajanje v nemško govoreče centre, nemško govoreč prijateljski krog, konflikti v manjšinskih organizacijah, ne vključevanje mladih z občutkom nepripadanja ter negativne izkušnje v lastnih vrstah (npr. kategoriziranje in razlikovanje med "dobrimi" in "slabimi" – to zrcali koroški diskurz, v katerem se razlikuje med *hardlinerji* in Slovenci, ki se v različnih stopnjah prilagajajo večini), pa tudi družbene spremembe v pozni moderni, kot so globalizacijski procesi s potrebo po odhajanju in prostorski fleksibilnosti.

Medtem ko opisanega družbenega ozadja ne bo mogoče spremeniti, pa bi se dalo predvsem med študijem omiliti odtujitve od slovenskih korenin z aktivnim vključevanjem mladih v slovenska kulturna društva in organizacije. Več možnosti participacije in soodločanja ter razvijanja novih poti in alternativnih pristopov bi bil korak, ki bi lahko privabil tudi tiste sovrstnike, ki so nekje na robu, so pa vsaj delno obiskovali dvojezične šole in s tem pokazali, da želijo pripadati slovenski narodni skupnosti.

32 Opombe

¹ Na dvojezičnem Koroškem je bilo v preteklih desetletjih opravljenih nekaj študij in raziskovalnih projektov na temo etnične identitete in identifikacije. Kratek pregled in vrsta bibliografskih podatkov ter opis teoretičnega ozadja so zainteresiranim na voljo v naslednjih publikacijah: Vavti (2009a; 2009b; 2010) – zaradi pomanjkanja prostora se v te že objavljene teme ne bom spuščala.

² Zgodovinska vprašanja sicer v ozadju vplivajo na identifikacije mladih, vendar se ne bom spuščala v teme, ki so zainteresiranim na voljo v številnih drugih publikacijah. Omenim naj predvsem naslednja dela: Pleterski (2000), Malle (2002), Klemenčič & Klemenčič (2006/2007).

³ Na to temo je leta 2010 raziskovala Darja Ovsenik v svoji diplomski nalogi “Geografska in sociolingvistična analiza identitete Koroških Slovencev: primer Dvojezične zvezne trgovske akademije v Celovcu”. V svojo kvantitativno anketo (vprašalnik) je vključila 149 dijakinj in dijakov z Dvojezične zvezne trgovske akademije v Celovcu in med drugim ugotovila, da je pogovorni jezik mladih slovenskih Avstrijcev pogosto mešanica med slovenščino in nemščino, med sovrstniki (*peer group*) pa pri avstrijskih dijakinjah in dijakih prevladuje nemščina.

⁴ Reaktivirana identiteta je obrobni pojav, ko se tretja generacija iz asimilirane družine spet zaveda svojega izvora in se iz lastne iniciative uči slovensko. Ker takih primerov ni veliko, jih skoraj ni mogoče anonimizirati. Mnogoplastna identiteta pa je podobna dvojni, samo da gre tudi za spolne in druge identifikacije, ki so v vse večji konkurenci z etnično.

⁵ Transkribirala sem dobesedno, to se pravi, da jezikovne napake namerno niso popravljene. Vsaka pika stoji za sekundo pavze, čustveni izrazi in močen poudarek so zapisani v oklepajih.

⁶ Schulze (2006, 203–209) v svojih prispevkih poudarja pomen menjave jezikov pri pripovedovanju o svojem življenju, ki ni naključno, temveč ima globlji pomen. To pa pomeni, da ni naključje, da Lucija prav v tem kontekstu uporablja dva jezika, in sicer najprej emocionalnega materinega.

⁷ V tem sklopu je pomembno, da je ta tema prisotna v različnih intervjujih z mladostniki, tako da lahko izhajamo iz dejstva, da je to dejanska težava slovenske narodne skupnosti na dvojezičnem Koroškem.

Viri in literatura

Alheit, P. & Dausien, B., 2000. Die biographische Konstruktion der Wirklichkeit: Überlegungen zur Biographizität des Sozialen. V E. M. Hoerning (ur.) *Biographische Sozialisation*. Lucius & Lucius, Stuttgart, 257–283.

Bohnsack, R., 2003. *Rekonstruktive Sozialforschung: Einführung in Methodologie und Praxis qualitativer Forschung*. utb, Opladen.

Fuchs-Heinritz, W., 2005. *Biographische Forschung: Eine Einführung in Praxis und Methoden*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Glaser, B. & Strauss, A., 1979. Die Entdeckung gegenstandsbezogener Theorie: Eine Grundstrategie qualitativer Sozialforschung. V Ch. Hopf & E. Weingarten (ur.) *Qualitative Sozialforschung*. Klett-Cotta, Stuttgart, 91–111.

Glaser, B. G., 2005. *The Grounded Theory Perspective III: Theoretical Coding*. Sociology Press, Mill Valley (CA).

Jösting, S., 2005. *Jugendfreundschaften: Zur Konstruktion von Männlichkeit in der Adoleszenz*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Janko Speizer, A., 2009. Od kulture k multikulturalizmu: Premislek skozi antropologijo. *Razprave in gradivo* 60, 142–161.

Jurić Pahor, M., 2000. *Narod, identiteta, spol*. ZTT EST, Trst.

Klemenčič, M., 2010. Indigenous National/Ethnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region, 1921–1938. *Razprave in gradivo* 62, 8–49.

Klemenčič, M. & Klemenčič, V., 2006/2007. *Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni*. Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj.

Kohli, M. & Robert, G. (ur.), 1984. *Biographie und soziale Wirklichkeit, neue Beiträge und Forschungsperspektiven*. Metzler Verlag, Stuttgart.

Malle, A. (ur.), 2002. *Die Vertreibung der Kärntner Slowenen / Pregon koroških Slovencev. 1942–2002*. Drava, Klagenfurt/Celovec.

Mayring, Ph., 2005. Neuere Entwicklungen in der qualitativen Forschung und der qualitativen Inhaltsanalyse. V Ph. Mayring & G. Gläser-Zikuda (ur.) *Die Praxis der qualitativen Inhaltsanalyse*. Deutscher Studien Verlag, Weinheim, 7–19.

Nohl, A.-M., 2008. *Interview und dokumentarische Methode: Anleitungen für die Forschungspraxis*. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Ovsenik, D., 2010. *Geografska in sociolingvistična analiza identitete koroških Slovencev: Primer Dvojezične zvezne trgovske akademije v Celovcu*. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.

Pleterski, J., 2000. *Avstrija in njeni Slovenci 1945–1976*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

Reiterer, A. F., 2000. Lebenswelt Muttersprache: Das Slowenische und seine heutige Wahrnehmung – ein Bericht. *Kärntner Jahrbuch für Politik* 2000, 340–362.

Rosenthal, G., 1995. *Erlebte und erzählte Lebensgeschichte: Gestalt und Struktur biographischer Selbstbeschreibungen*. Campus Verlag, Frankfurt am Main, New York.

Schulze, H., 2006. *Migrieren – Arbeiten – Krankwerden: Eine biographietheoretische Untersuchung*. Transcript Verlag, Bielefeld.

Schütze, F., 1983. Biographieforschung und narratives Interview. *Neue Praxis* 3, 283–293.

Schütze, F., 1999. Verlaufskurven des Erleidens als Forschungsgegenstand der interpretativen Soziologie. V H. H. Krüger & W. Marotzki (ur.) *Erziehungswissenschaftliche Biographieforschung*. Leske u. Budrich, Opladen, 117–157.

Straub, J., 2000. Biographische Sozialisation und narrative Kompetenz: Zu einigen Voraussetzungen lebensgeschichtlichen Denkens. V E. Hoerning (ur.) *Biographische Sozialisation*. Enke Verlag, Stuttgart, 137–163.

Sturm, M., 2009. Manjšinska zakonodaja: Izsledki posveta na Uradu zveznega kanclerja. *Novice* 48 (11. 12. 2009), 20.

Vavti, St., 2009a. *“Wir haben alles in uns ...” Identifikationen in der Sprachenvielfalt*.

Fallbeispiele aus Südkärnten (Österreich) und dem Kanaltal (Italien). Peter Lang Verlag der Wissenschaften, Frankfurt/Main.

Vavti, Št., 2009b. "Nisem 0815 Korošec ..." – Primeri etnične identifikacije pri slovensko govorečih (post)adolescentih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. *Razprave in gradivo* 60, 40–62.

Vavti, Št., 2010. "Wir genießen lieber das Leben und haben es schön!" Slowenische Jugendliche im zweisprachigen Kärnten – zwischen Lebenslust und Vergangenheitsinszenierung? *Razprave in gradivo* 62, 50–73.

Witzel, A., 1989. Das problemzentrierte Interview. V G. Jüttemann (ur.) *Qualitative Forschung in der Psychologie. Grundfragen, Verfahrensweisen, Anwendungsfelder*. Asanger, Heidelberg, 227–256.

Zupančič, J., 2007. Sodobni socialni in etnični procesi med koroškimi Slovenci. *Razprave in gradivo* 53–54, 140–161.

VEDRANA BARIČEVIĆ

The Croatian Political Community in Institutional Engineering

The article presents the concept of the Croatian nation as established on the institutional level, at two stages: in the 1990s and in the past decade. Operating with the dominant classifications describing the character of contemporary nations (as defined in the framework of legal norms and practical policies), the paper finds two distinctive typological samples. Whilst the first phase consistently works with the logic of ethnicity and descent-based values, the second stage reveals some novel developments occurring within a still-preserved, ethnically defined framework. Adjustments are taking place in the environment of the altered political climate, yet at the same time in relation to rather simplified political needs and daily pragmatics. As such, the new ethics challenge some of the established values; they do so, however, in a quite inconsistent and unclear manner. While the analysis demonstrates an amount of discontinuity in the way that political institutions operate with the founding notions of national community, these changes work against the logic of popular typological patterns. As the paper concludes, the matters investigated here point also to some limitations of the available classifications, but even more noticeably to the peculiarities of the case in question.

Keywords: nation, national identity, inclusion, citizenship and rights.

Hrvaška politična skupnost v institucionalnem inženiringu

Članek obravnava koncept hrvaškega naroda v dveh stopnjah, kot je bil vzpostavljen na institucionalni ravni, in sicer v devetdesetih letih in v preteklem desetletju. Avtorica uporablja prevladujoče klasifikacije, ki opisujejo značaj sodobnih narodov (v skladu s pravnimi normativi in praktičnimi politikami) in izpostavlja dva različna tipološka vzorca. Medtem ko se prva faza dosledno drži logike etničnosti in na poreklu temelječih vrednot, nam druga faza razkriva nekatere nove pojave v okviru še vedno ohranjenega (etnično definiranega) koncepta. Spremembe se dogajajo v okolju spremenjene politične klime, hkrati pa v odnosu do precej poenostavljenih političnih potreb in dnevnega pragmatizma. Nova etika kot taka predstavlja izziv nekaterim uveljavljenim vrednotam, čeprav na nedosleden in nejasen način. Medtem ko analiza dokazuje diskontinuiteto v delovanju političnih institucij, kar zadeva značaj narodne skupnosti, so te spremembe v nasprotju z logiko priljubljenih tipoloških vzorcev. Članek se končuje z ugotovitvijo, da ta vprašanja opozarjajo na omejenost razpoložljivih klasifikacij, še bolj pa na posebnosti konkretnega primera.

Ključne besede: narod, narodna identiteta, vključevanje, državljanstvo, pravice.

Correspondence address: Vedrana Baričević, University of Zagreb, Faculty of Political Sciences, Lepušičeva ul. 6, 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: vedrana.baricevic@zg.t-com.hr.

1. Introduction

The fall of socialism and the disintegration of socialist Yugoslavia were accompanied by the establishment of independent states on the territory of the former Federation. With the introduction of the new state models and with the transformation of political systems, old ideological concepts had to be replaced with new constitutive principles defining political community. Whilst in the socialist Yugoslavia, after the 1974 Constitution, Croatian political identity represented an amalgam of a dominantly ethnic principle and the ideological construct of workers “self-management” identity (Dimitrijević 2001, 62), in the independent Croatian state after 1990 it was exchanged for a new definition of the nation.

The novel meaning given to national community (as defined in constitutional and legal provisions and in their application in practice) rests on the primacy of ethnicity, which to different degrees is then combined with other notions of community membership. Still, whereas for the period of the 1990s it is relatively straightforward to reach conclusions with respect to the founding values, an analysis of the more recent period will not necessarily provide us with unambiguous interpretation. As we shall see, after 2000, specific features of the nation’s identity have been subject to correction in two main ways: by the practical inclusion of the new political subjects, and as a consequence of political debates concerning changes in the rights of the subjects or their actual modification. These new tendencies can be seen in the light of several processes: (a) in the context of the actual alteration in the political climate (whereby the trends of the obsolete ethnification from the 1990s are diminished); (b) as a consequence of real or perceived pressure by the external actors in the process of the Euro-Atlantic integrations; and (c) in the light of decision-making in accordance with the needs and limitations of daily political reality. While it will be demonstrated that the transformations have occurred to a far greater extent as a consequence of political pragmatics than by actually reconsidering the founding principles, the question is whether (and how) they impact the predefined concept of national community.

The study will investigate the founding values instituted in the definition of the Croatian political community in two distinctive periods – during the 1990s and in the last decade. The inquiry is interested in analysing how a community is defined on the level of political institutions and practices – in formal (legal) and informal (practical, discursive) channels. The rationale for this study lies in the fact that the changes in the political régimes (socialist – authoritarian – democratic)

and in the political circumstances (related to the dissolution of the socialist Yugoslav Federation, the establishment of an independent state and, finally, the goal of European integration) have induced quite frequent amendments to the definition of national community at the institutional level.¹ At the same time, the work does not presume that this politically devised concept of the nation coincides with the wider understanding of what national community means to the members of society (even though, most commonly, these two are closely interlinked). However, the institutional designation does have a central effect on the status of its members (and non-members) and it may (in the longer term) impact also the broader communal self-understanding of the nation. In that sense, it represents an important issue for research into nationalisms, national identity and identity politics. This analysis is conducted utilizing constitutional and legal documents and available data concerning their implementation (as well as limited insights into political discourse). In doing so, this work does not aim to offer a systematic textual or data analysis; instead, it uses the records at hand to illustrate and support the following preliminary theses:

1. The definition of the political community in Croatia in the 1990s invokes the exclusivist understanding of the nation as a commune bounded by ethnicity. This concept is consistently emphasised in the specific interpretation of the legal basis for membership (and rights) in the polity and its application in practice.
2. After 2000, new elements have been added to the existing understanding of the community confines – as a consequence of a different interpretation of the existing legal principles, or of their actual change. However, since the alterations identified are taking place in relation to the various pragmatic actions of political élites, they are filled with contradictions, which creates considerable amount of confusion concerning the values that they are intended to represent.

The paper is divided into three chapters. The first part offers an insight into several influential typologies that describe diverse models of political communities and discusses their potentials and challenges. The second chapter scrutinizes the Croatian national community and its central values during the 1990s, while the final part describes its transformations after 2000. Concluding the study, the last chapter interprets the findings in the context of the preliminary hypotheses and demonstrates the perplexities of identity politics in the case of Croatia.

2. The Concept of Nation: Main Typological Categories

Classifying nations, as political communities founded on a specific set of principles and values that constitute their character and specify their boundaries, represents a matter of continuous query amongst theorists in political science and other social disciplines, especially within the last decade. The dissolution of multiethnic and multinational state formations and the establishment of new democratic states² in the last century has especially revitalised this matter. In particular, during the 1990s, an imposing number of scholars aimed to explore how the new states in Europe define their national communities and membership, and accordingly, include or exclude various social members from political community and rights. The case of Yugoslavia added to the growing interest of the scholars determined to describe the course of state formation and contextualize the conflicts (Thomas 2002, 326).

Amongst various explanations, some of the authors find developments that have occurred in Yugoslavia (and more broadly, in the region of Southern and Eastern Europe) to be a direct product of the presumed irrational nature of nationalisms typical for the area. When politically mobilized, they are believed to be actualized in dominantly irrational conceptions of national identity, which can consequently lead to inter-ethnic conflicts (Bakić & Hayden 1992; Denich 1994; Hayden 1992, 1996).³ These types of qualifications build analytically on the classification originally offered by Hans Kohn that differentiated between “Western” and “other” nationalisms or, as it is usually interpreted, between “Western” and “Eastern” nationalism (Brubaker 1999, 56). In doing so, the authors describe the Western nations as rational versions of an inclusive political community, which constitute their membership on liberal foundations and universal values. The other (Eastern) nations – as a mirror reflection – are deemed to be founded on inherently irrational and anti-liberal principles that result in the formation of an exclusive “biological” nation (Thomas 2002, 326).

The most popular of the classifications – the concept of “civic-ethnic” nations – often departs from the same normative framework: it sees the “civic” model as “good”, rational and inclusive, while the “ethnic” type is considered to be “bad”, irrational and exclusive. It is clear that such characterizations are erroneous, and not only due to their normative biases. No case is simply rational, voluntaristic and inclusive. Every nation operates with notions of cultural belonging, shared tradition or common language, which cannot be simply reduced to rationalist and universalist values or the question of common descent. Also, all of them use

diverse mechanisms of exclusion: it is sufficient to pay attention to migration and citizenship policies to notice the heavy load of involuntarism and exclusion in the “civic” type of nations (Brubaker 1999, 56).

Aside from the fact that the model implies a great simplification of reality and superficial judgements, there is another severe difficulty inherent in it. The term “ethnic” can have at least two meanings – it can stand for shared origin and descent; or for collective cultural values (Brubaker 1999, 60; Thomas 2002, 327). This delineation possesses special relevance since, for instance, the French nation (as a classical “civic” type) pertains to the case of cultural nation – yet, it is very different from the German type (as the example of an “ethnic” model). If we define the “ethnic” category in terms of culture, virtually any nation can fit in it. Conversely, if the ethnicity is conceptualized in the limits of descent, the “civic” model is left so indefinite that it becomes dubious whether it makes any sense to utilize it.

As an alternative, a triadic model that distinguishes between “civic”, “cultural” and “ethnic” nations has more recently become quite prominent (Seymour 1999, 6). In order to differentiate between ethnic and cultural nations, this typology distinguishes between communities whose basic values and membership pertain to ethnicity (i.e., descent), cultural values (restricted to shared language, history and cultural norms) or a community based on a set of collective political ideals, forming the nation as a “political contract” (Shulman 2002; Seymour 1999). On the one hand, the ethnic type would presume nations whose morals, membership and rights include characteristics that cannot be adopted, for they are innate (ethnic origins); on the other, the cultural type defines its character and boundaries by referring to ideals central to a specific culture, whose standards can be attained in the process of socialization (although not as easy as in the third type). Finally, the “civic” case rests on the ethics of politically defined ideals (for instance, liberal values in the American example) and is thus considered as the most flexible to acquire. Without doubt, not even this model can explain multifaceted realities. While this more elaborated scheme allows us to distinguish between “ethnic” and “cultural” nations, it suffers from similar generalizations that are present in the dual model – implying voluntaristic inclusiveness of the “cultural” or “civic” model, rationality in the political nations and the overall simplification of “good” and “bad” types of nationalisms.

Finally, some accounts try to solve the problem by offering even more elaborated schemes. An interesting concept is offered by Elaine Thomas (2002), who includes five main types of nationalisms and membership: descent, culture, belief, contract and the economized contract. The first two types match “ethnic”

and “cultural” categories in the classification described above (and is represented by the German case prior to changes in 1993 and 2000,⁴ and the French nation). The third model (the “belief” model), embodied by the American nation, implies belonging based on the shared ideological blend of values. This identity would correspond to the concept of “constitutional patriotism” developed by Jürgen Habermas (1992, cited in Thomas 2002, 332). The case of Great Britain (in the historical context) matches the fourth mode (the “contract” model) which comprehends nations as communities where active citizens participate in responsibilities towards the state (military, tax, and active citizenship) in exchange for an array of rights. Finally, the last category (the “monetized contract” model), as the author explains, is essentially a modification of the fourth type: here citizens are expected to fulfil mainly economic commitments in order to access citizenship rights. This category describes contemporary nations in cases like the present British nation (although many also place the American case here). Whereas this typology cannot correct for the flaws of the former models, it is rather interesting for its attempt to differentiate between dissimilar nations that are regularly classified under the “civic” types. Discerning between different principles of nation building in the “belief” and the two “contract” models, the author provides us with an additional tool for analysing the founding principles in the complexities of national belonging. However, in practical terms these groupings will be rather difficult to distinguish, unless we draw on historically established patterns. If circumstances change, it is uncertain with what exactness we can utilize this tool to explore political and social dynamics.

As we have seen, none of the models can provide us with a clear and unambiguous classification of nations for they represent only ideal-types. In that sense, we should take their explanatory power with great reservations. While theoretical models are devised on the understanding of social, political and historical contexts in a limited number of cases, they necessarily lead us to fit the complex world into simple categories. Nonetheless, it will be very interesting to deploy the models at hand to address our case, aiming to explore dynamics occurring in diverse periods of the formation of the nation. While the classifications will demonstrate their weaknesses, they will also point to interesting phenomena in the new political surroundings in Croatia.

42 3. The Croatian Political Community in the Nineties (1990 – 1999)

To conceptualize how a political community is defined it is necessary to examine both (a) legal principles (present in the Constitution and the laws) and (b) particular interpretations of the same, developed in the course of their practical application and political discourse. In order to identify the main principles pertaining to an institutional definition of the Croatian nation, this study will deploy an analysis of the constitutional definition of the community (given in its Preamble), the legal regulations of membership (citizenship laws), the regulations of the rights and status pertaining to citizens (especially the right to political representation), and finally their interpretation and application in political practice.⁵ This chapter offers this kind of scrutiny for our first period, viz., from 1990 until 1999.

The 1990s are marked by the achievement of Croatian independence as well as the concomitant armed conflict, and are imprinted with the dominance of an exclusivist nationalistic discourse (which persisted even after the end of the war). In his speeches, President Franjo Tuđman addressed the public using the term “Croats and Croatian citizens”, clearly indicating that he communicated firstly with the ethnic Croats, and only then with the other citizens – thus symbolically delineating the confines of Croatian nationhood (Štiks 2010, 78). This kind of rhetoric unmistakably corresponded to the specific policy of inclusion in the political community. In the Constitution (devised in 1990 and stable since then), the Croatian nation is defined as follows:

Considering the above-presented historical facts and universally accepted principles in the contemporary world, and the inalienable and indivisible, non-transferable and non-exhaustible right of the Croatian people to self-determination and national sovereignty /.../ the Republic of Croatia is established as the national state of the Croatian people and the state of members of national minorities /.../ and others, who are its citizens, and who are guaranteed equality with citizens of Croatian ethnicity and the realization of ethnic rights in accordance with democratic norms of the United Nations Organization and the countries of the free world (Ustav Republike Hrvatske).

This formulation reveals two key features that frame the ethics of the Croatian political community: 1) the nation is created in the context of the historical struggles of (ethnic) Croats – the Croatian people – endeavouring to achieve self-determination in their own country; and 2) the national community is primarily conceived in terms of belonging to a Croatian ethnic assembly (in public discourse referred to as Croats)⁶, and then its membership is promised also to

non-Croats, i.e., to the members of national minorities and other citizens. In all typologies, it is easy to conclude that Croatia in the 1990s falls within the “ethnic” (descent based) model of community, corresponding to the nations established primarily as a community of ethnic members, who are then inclined to search for self-determination in a self-governing state. Preserving an ethnically defined nation of this kind within the independent state thus becomes the heart of the new national order.⁷

Expressing the millennial identity of the Croatian people and the continuity of its statehood, confirmed in the entirety of its historical experience within different state formations, as well as with the preservation and growth of the notion of an assembly in an independent nation-state, founded on the basis of historical right to full sovereignty of the Croatian nation ... in the first democratic elections (1990) and with freely expressed willpower, the Croatian people confirmed its millennial national identity (Ustav Republike Hrvatske).

In terms of inclusion, the cultural model would further imply an opening of membership to persons who share our cultural features, while the “civic” (or “belief” and “contract”) model would seek to determine in which way a person participates in shared community values or responsibilities. In the chosen period in Croatia, none of these can be said to constitute the essence of community membership. Instead, our findings again enable us to link Croatian citizenship (and its pertaining rights) to ethnicity and descent-based belongingness. The Law on Croatian Citizenship (*Zakon o hrvatskom državljanstvu*) was adopted in 1991, and since then only few provisions have been changed.⁸ According to the Law, citizenship can be obtained in four basic ways. Acquisition of citizenship by descent (Art. 4–6) guarantees membership to persons whose parents possess Croatian citizenship. Provisions on birth within Croatian territory (Art. 7) concern children born or found on the territory of the state, if otherwise they would become stateless. Naturalization provisions (Art. 8–16) enable the persons born in Croatian territory, ethnic Croats, Croatian emigrants (and descendants), former citizens and aliens to acquire citizenship under regular or facilitated naturalization.⁹ Besides the three major procedures, citizenship rights can also be regulated with special international treaties.¹⁰ Aside from the general provisions, the context of the disintegration of the socialist Yugoslav Federation required the Law to address the future status of the population of the former SFRY living in Croatian territory. In doing so, the legislators opted for the principle of legal continuity and the notion of Croatian ethnicity (Art. 30). The principle of continuity guaranteed citizenship to those persons who at that time held Croatian republican citizenship (regardless of their descent), while the principle of ethnicity protected residents who could prove Croatian ethnic origin.¹¹ Other persons had to apply for Croatian citizenship under the procedure of naturalization.

44

When considered separately from its practical application, the legal text alone is less informative than the constitutional definition and does not sufficiently inform us about the essential values concerning the specific community, for it allows various approaches to its actual application. The Law combines both the principles of *jus sanguinis* and *jus soli*.¹² It does not prescribe automatic membership for persons born in the state like France (Brubaker 1990, 384); yet it enables a rather facilitated naturalization in their case, unlike Germany prior to 2000. Regular naturalization requirements are not restrictive; in fact they are in line with standard naturalization procedures in a variety of Western industrialized states (Imeri 2006, 112). However, one fact is certainly evident: extremely mild conditions can be found with respect to ethnic Croats. For those who became stateless by the dissolution of socialist Yugoslavia, the Law necessitates merely residency, while from the Croats abroad it demands solely a willingness to abide by domestic legal order and culture. No special link with the “Homeland” is required: the application may be filed abroad (Art. 16) and language or a release from a foreign citizenship may be omitted.

Indeed, the citizenship regulation created great opportunities for exclusion which were rather extensively and discretionarily used in the 1990s, especially during the first half of the decade. A large number of non-Croats in Croatia at the time were (and today still are) inhabitants of the former socialist Yugoslavia.¹³ Employing the notion of continuity of republican citizenship produced specifically difficult circumstances for many of the residents without Croatian ethnicity who had been living in Croatia for a long time, even for decades, but had not possessed republican citizenship at the time of the disintegration of the SFRY; and also for those who did have it but (due to the disintegration of the Federation and the war) were not able to verify it. In the first case, the problem arose from the complexities of citizenship in the former Federation, when republican citizenship was not necessary for the Yugoslav citizens to practice rights. Instead, it was federal citizenship and residence that allowed most of them. Consequently, a part of population had never exchanged the original republican citizenship for the one where residence was obtained (Omejec 1998, 104). In the second case, the circumstances of the dissolution and war disbarred a great number of non-ethnic Croats (especially of Serbian and Bosniak origin) from obtaining the documentation proving their old republican Croatian citizenship (*domovnica*) which was necessary for gaining citizenship in the new state.¹⁴ These persons had become aliens overnight and had to apply for the process of regular naturalization, where an extensive opportunity for discretion was used to determine the new status. While in the first two years the Ministry of Interior did not have to provide justification for negative decisions (thus having an unlimited freedom of interpretation), after 1993 a series of unusual clarifications appeared.¹⁵

Using these mechanisms, a majority of the residents (mostly Serbs but also many Bosniaks) were left out of the limits of the nation – especially those who did not re-apply for citizenship later (after 1995) when the practices were somewhat liberalized under pressure from the international organizations.¹⁶

In contrast to non-Croats, during the nineties the individuals of Croatian origin were protected in every possible way. Contrary to the official rationalization, the provisions for ethnic Croat residents without republican citizenship were hardly devised to correct for the danger of exclusion of (unspecified) long-term residents (a minimum of 3 years prior to 1991). Instead it was envisaged to protect exclusively ethnic Croats that might have been disadvantaged by the new Law. For Croats abroad, citizenship was given in an extremely generous manner, even if they had no specific formal or cultural link to the state, such as residence or language skills (Imeri 2006; Omejec 1998; Ragazzi & Štiks 2009; Štiks 2010).

The specific position of ethnic Croats and the Diaspora was further confirmed within the domain of socio-economic, cultural and political entitlements. Constitutionally establishing protection to Croatian citizens abroad, as well as to “parts of the Croatian people” who live outside the kin state (Art. 10 of the Constitution), Croatia enabled not only specific individual rights, but also a range of economic and cultural ties and commitments with the entire ethnic communities abroad, which were then broadly used to finance and assist a variety of programmes (schooling, health care, social system, etc.), most notably for Croats in Bosnia and Herzegovina (Kasapović 2001, cited in Ragazzi 2009, 7–8).¹⁷ Furthermore, unlike in a variety of states, where the right to bring decisions on behalf of community is linked to the concept of responsibility – most often, residence or tax (see Kalicki 2009) – no such case was established in Croatia. Not conditioned by any type of commitment towards the state, the Diaspora in the 1990s enjoyed quite significant leverage in the decision-making process. These entitlements were introduced in 1990¹⁸ and with regard to requirements (i.e., the vote without duties) they have not changed since. The Amendments to the Law on Election of Members to Croatian Parliament in 1995 (*Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izborima zastupnika u Sabor Republike Hrvatske*) provided the Diaspora with 12 fixed seats, thus offering a representation of 10 percent of Parliamentary seats both to short-term emigrants, as well as to those citizens that might have never had ties with its institutions. Indeed, in practice it was demonstrated that the majority of voters were actually citizens of Bosnia and Herzegovina (Kasapović 2000, 7; Zakošek 2002, 23). While this will not change in the subsequent phase (after 2000), political representation of the Diaspora will be challenged and actually limited by other means – progressively in the course of time. As we shall see, these variations can be interpreted in the language

of pragmatic actions which will be of great importance for our conclusions.

To conclude, we have established that, in our first period, the institutional design and practices demonstrated a rather consistent approach towards the fundamental values of national community. The primacy of the majority group of ethnic Croats was consistently present in basically all symbolic and practical ingredients of membership: the constitution and the laws, their implementation, as well as in political discourse. The rest of society was markedly and importantly differentiated from the majority group (as “other citizens”) or entirely excluded from membership. Therefore, in the 1990s, the Croatian national community consistently reproduced the set of values pertaining to the “ethnic” (or “descent”) type, in coherence with the assumptions of the described typologies. However, as we mentioned, this will not be present in the following stage. On the contrary, transformations stirring in this phase will be shown to be quite unclear, thus leaving us confused as to what our case is (ideally) aimed to represent.

4. Transformations of the Croatian Nation: the Second Decade (2000 – 2010)

The death of president Tuđman, the fall of the CDU government and the abolition of the exclusivist nationalist and authoritarian régime in 2000 brought vital alternations to the overall political system and processes, and among them, quite puzzling dynamics in our case. More precisely, the second period introduces a novel manner in which modifications were implanted in the still dominant definition of national community. The preamble of the Constitution has not significantly changed since its introduction (neither in 2000 nor in 2010),¹⁹ which indicates the persisting political will to maintain symbolical continuity in the definition given to the nation. The Working Group for Drafting of the Constitution (*Radna skupina Predsjednika Republike za izradu stručne podloge mogućeg prijedloga za promjenu Ustava*) explained that the preamble should not be changed for it provides constitutional protection to the name and the status of minorities, while it supplies majority groups only with symbolic benefits (*Radna grupa Predsjednika Republike* 2003). In this paper, such arguments are not accepted as valid. As we have stated, the text of the Preamble constitutes the most basic values which serve as the integrative principles of the entire nation. It does not form a legally binding ingredient, but it draws on symbolic lines of membership. Thus, the status of community members cannot be read only on the basis of their formal obligations and rights, but also in terms of codes and values to which it is attached – and this is articulated precisely in the

preamble text (Vorländer 2001, 59). By the same token, its provisions cannot be interpreted as merely offering special protection to minorities or as establishing purely symbolical expression of the identity of the majority group. Proclaiming Croatia as a state of Croatian people and a state of national minorities who are its citizens implies that the majority “owns” the state, while the members of national minorities are offered the opportunity to live here. Conversely, defining the state as a community of all citizens would not have automatically undermined the recognition of minorities within the Constitution. As Ivo Goldstein (1995, 43) stresses, it can be accepted that this particular formulation had a specific reason at the time of state formation when the Croatian right to sovereignty was challenged from the Serbian side. Nonetheless, today – when there is hardly any chance that someone would question its right to independence and full sovereignty on the present territory – it is not clear why Croatia should preserve it.

However, whereas in the 1990s these definitions had their vivid expression in general political communication and practice, today we can speak about meaningful alterations in political discourse and performance, and, consequently, considerable adjustments in the political and social climate. The obsolete daily dissemination of the exclusivist nationalist discourse, re-examining the link between “us” and “them” – i.e. titular and minority groups (Čačić-Kumpes & Kumpes 2006, 102), and dividing society into Croats and “the rest” (with continuous rhetoric of intolerance and oppression towards the Serbian minority), are today exchanged for the daily promotion of a multicultural vision of minority integration, where minority representatives continuously participate in the governing (right-wing) coalitions and where the Serbian minority holds a vice-president position in the government.²⁰ This change can be assigned to both internal and external impacts. The new left-wing political leadership in 2000 (i.e., the government led by Social Democratic Party, the SDP and the presidential office held by Stjepan Mesić), which was disposed towards minority protection and social inclusion, as well as determined to secure Croatian membership in the European Union, abolished exclusive nationalist politics and introduced a new tolerance of national minorities and non-ethnic Croats. Aside of an important discursive shift which eradicated differentiation between the Croats and the “rest” (Štiks 2010, 78), in the following years, a series of protective measures were introduced, giving recognition to a large number of national minorities previously excluded from the polity,²¹ securing their cultural autonomy and political representation (Constitutional law of human rights and freedoms and the rights of national and ethnic communities or minorities in the Croatia - *Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj* 2000, Constitutional law on the rights of minorities - *Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina* 2002),

regulating the official use of minority languages (Law on the use of language and script of the national minorities in the Republic of Croatia - *Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj* 2000) and enabling the education in the language of minority and in accordance to minority curriculum (Law on education in the language and script of national minorities - *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* 2000). Following the European requirements, the government launched a serial of policies (addressing the question of return, citizenship and property rights, etc.) to correct for the damages done to the Serbian minority in the 1990s (for greater details see Koska, 2011). When in 2003 the reformed CDU gained electoral success, it decided to form a coalition with the representatives of national minorities (representatives of all the minorities), presumably to present the party as deeply reformed, with “civilized” and “Western” values. However, after having a full term in office, in the last parliamentary elections (2007) the national minorities’ representatives were already understood (at least among relevant political parties)²² as a legitimate coalition partner in both left and right-wing coalitions and have (with other smaller parties) been pivotal in the government formation. Following this shift, the concept of “otherness” produced and maintained in the 1990s can be said to be abolished: unlike in the 1990s, today there is hardly any doubt that non-Croat citizens are treated as a constitutive part of Croatian national body.

On the other hand, regulation of citizenship has undergone some changes, but has by and large remained constrained to the old ruling principles. Under the impact of great pressure coming from the European Union and international organizations (and presumably made possible by the ideological shift ending exclusive nationalism of the 1990s), the remaining numbers of formerly excluded residents and citizens of the Socialist Republic of Croatia was in the past decade allowed to obtain citizenship of the new Croatian state (Imeri 2006, 123; Ragazzi & Štiks 2009, 347). While this change did produce additional widening of the corpus of citizenry to formerly excluded non-Croat members, its scope is seen as largely limited. First of all, this solution could not remedy the exclusion done in the 1990s, since, as was mentioned, the greatest part of those excluded have never re-applied.²³ Secondly, the law has remained the same, thus clearly privileging the Croatian ethnic group. While for the ethnic Croats it may not be as simple as in the 1990s to gain inclusion – at least according to the parliamentary committee responsible for emigration (Odbor za Hrvate izvan Republike Hrvatske 2009) – practices are still rather benevolent. This is also demonstrated by the fact that Croatia (in 2006) declined to ratify the European Convention on Nationality which would have required amendments to provisions advantaging ethnic Croats (Ragazzi & Štiks 2009, 352).

The status of the Diaspora has, however, been subject to revision. Although a variety of socio-economic and cultural engagements have not been relinquished, the voting rights of the citizens abroad have endured quite significant changes. While the number of the representatives was significantly decreased still in the 1999, when the non-fixed quota was introduced (Law on Election of Representatives to the Croatian National Parliament in 1999 – *Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski državni sabor*);²⁴ this solution still continued to cause disputes between left- and right-wing. In 2010, however, the left-wing parties managed to arrange a further compromise, rendering it conditional on supporting constitutional change (Law on Amendments to the Law on Election of Representatives to the Croatian Parliament – *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izborima zastupnika u Hrvatski sabor*). Since this date, the Diaspora has at its disposal only three fixed seats. While three mandates can still prove relevant for the outcome of electoral competition, it can be stated that the representation with less than five percent of Parliamentary seats gives far less significant symbolic and practical advantages to the citizens abroad than the previous arrangements. Even more interesting was the debate that preceded the amendments, where the CDU proposed limiting voting rights of Croatian citizens abroad (in case of a referendum) with the condition of having residency in Croatia. This proposal was launched basically with the intention to minimize the risk of a negative decision at the moment of opting for membership in the EU, as it is expected that the citizens abroad will be more averse to integration. Although the proposal itself failed, the participation of Diaspora in both elections as well as in a referendum has now been significantly more limited by other means.²⁵

How should we interpret these dynamics? As we have seen, changes have occurred in the policies and the politics of inclusion, concerning rhetoric and discourse, citizenship and voting rights. Applying the dual model, Štiks (2010) makes an interesting point. As he asserts, due to the context of approaching EU membership, Croatia has aimed at presenting itself as a “civic” (liberal) model of community; yet it is not willing to renounce inherently “ethnic” principles at the heart of the membership policies. This study shares this conclusion; yet it adds another important insight: the essential features pertaining to the definition of national community are frequently being replaced – in accordance to the daily needs of political pragmatics. As such, the changes have a double impact on the institutional conception of the national community: (a) they do dispute some of the important settings defining the old model (in the practical inclusion of the entire body of citizens to the symbolic concept of the nation); and (b) they preserve other features of the dominant (“ethnic”) national model; however, they challenge their internal coherence (as accentuated by the discrepancy between

constitutional definition and political practices or inconsistent approach to political rights).

The definition of the nation in the essential symbolic text (Preamble) has thus remained “ethnic”, defining the majority Croat population as the “collective self” (Levy 2002, 222), while the non-Croat citizens “who are the members of national minorities” fall in category of the “otherness”, external to Croatian national body. Conversely, in practice, this has changed on behalf of non-ethnic Croats (the members of national minorities), thus exchanging the “ethnic” principle for the “civic” recognition given to all of the citizens as members of the Croatian nation – regardless their ethnic quality (yet, still attaining additional rights based on the ethnic traits).²⁶ The transformation is not merely cosmetic: unless some more radical political shift occurs, its effects can be expected to remain stable.²⁷ Nevertheless, despite rhetorical manoeuvres of the political leadership illuminating the constitutional continuity, the definition of the nation in the Preamble should not be taken as insignificant. On the contrary, it demonstrates a reluctance of the institutions to be finished with the old symbolical foundations to the nation’s identity, which (with respect to the transformation related to practical minority inclusion) produces a rather confusing image of the Croatian political community.

The limited liberalization occurring in the domain of citizenship did widen membership in the Croatian national community, yet its impact on the dominant model of nation is rather restricted. After the remaining portion of former Yugoslav citizens (i.e., citizens or residents of the Socialist Republic of Croatia) were incorporated into the polity, the citizenship policies remained stable in their ethnically defined contours. In that sense, the régime managed to implement the requirements set by the European Union (and international organizations) directed to correct for the mechanism of fierce ethnical engineering of the 1990s; yet, when deciding on the basis for citizenship in the post-authoritarian Croatia (left at decision of any candidate or member state) it opted for maintaining a dominantly “ethnic” model (Koska 2011, 2).

However, when we pass to the question of the status given to citizens abroad, interpretation again becomes tricky. While unconditional political rights of citizens abroad, with preserved socio-economic entitlements and a still maintained (although reduced) rhetoric, pertain most clearly to the “ethnic” communities, the great decrease in the level of political representation and the overall erosion of the status of the Diaspora move our case a step closer to the “civic” pole. The gradual attrition of the status of Croatian citizens abroad can be seen in the light of the decrease in ethnification occurring in the context

of political compromises within the internal political arena (left- and right-wing) and as a solution accepted even from the right-wing (and the CDU) when considered as a necessity brought about by the external goal (European integration). Although these amendments do not put an end to the rights of these citizens, they indicate a puzzling new approach towards the Diaspora. Beside the actual limitations on voting, the proposed solution for a referendum, despite its failure, indicates that – for the first time – the CDU (apparently perceived in the Diaspora as the most legitimate representative of protection for the Croats abroad) has actually challenged the concept of full political rights for them. It did so for very pragmatic reasons: securing membership in the Union. While protection of the Croatian national corpus outside the state borders is maintained, it can be expected that – in the event of some specific needs of Croatian politics – this may become secondary. It is also clear that the CDU will hardly give up the remaining electoral support in the Diaspora, as long as its maintenance seems rational. Indeed, the party has blocked ratification of the European Convention on Nationality, thus preserving symbolic and practical privileges for Croats abroad (Ragazzi & Štiks 2009, 352); yet, its adoption has not been made conditional by the European Union (Koska 2011, 28). Therefore, whereas diaspora politics have not been abandoned, it appears that its position may become dependent on the requirements of the needs perceived as vital state interests.

The typology offered by Thomas is especially interesting for it questions the values that stand behind the models, and presupposes a set of consistent principles derived from each of the ideological contexts structuring diverse types of communities. When we try to address the changes that have occurred since 2000 in relation to the ethics we have outlined, categorization becomes rather challenging. While the Croatian nation still may be classified in the first type (the “descent” model) where membership and rights are still assigned primarily to categories of ethnicity, the amendments taking place after 2000 again show the absence of coherence that the model would suppose. In case of a constitutional definition of national community and citizenship requirements, public debates demonstrate that none of the relevant parties seriously dispute the dominant values of the “descent” model. However, at the same time, in actual terms (rhetoric and practical inclusion), all of them consent the novel transformation in the boundaries of the nation as coinciding with the limits of the corpus of citizens. Which of the values would explain this shift (“culture”, “contract” or the “belief” ethics), cannot be read from the public discourse. On the other hand, in case of diaspora politics, the left-wing does not oppose general protection of the citizens abroad, yet it strongly advocates the “contractual” type in the case of political rights, demanding rights to be linked with responsibility (Jović 2007;

HNS 2010) – which does not coincide, in terms of our models, with the position that it maintains in the domain of citizenship. While the right-wing (most notably the CDU) addresses the status of Diaspora through the lens of the “descent” ethics (relating relevant rights to ethnic belonging), in the case of a referendum it has proposed conditioning the voting rights on a requirement of residency, which is incompatible with the logic of that type. In doing so, it has not offered any consistent ideational reason that would explain such a need, thus leaving us to conclude that no value (other than a pragmatic one) stands behind it.

If we are to classify the post-2000 community in accordance with accepted frames, we can conclude the following: contrary to its self-promotion as liberal or “Western” type, Croatia cannot be held to have actually passed to the “civic” (or “cultural”) type; nor to the other types offered in Thomas’s scheme. Nonetheless, it cannot be denied that transformations have occurred, thus affecting the status of various national groups (the members of minorities and the citizens abroad). Thus, at best, we can describe the alternations as adding some new (“civic”) elements to still dominant “ethnic” state (or as moving a step closer to the “civic” pole, while yet staying in the limits of the “ethnic” domain). While this categorization does not seem very exciting, within the utilized framework it is the most we can conclude. On the one hand, we can see that there exist serious limitations in the typologies themselves. As was previously discussed, very few polities would actually be classified as pure types, while the majority of cases in reality fall (and vacillate) between the ideal models, thus leaving great space for discretion in our interpretation.²⁸ Also, all schemes are based on a specific understanding of particular circumstances and values pertaining to one community, at a given moment of historical development. Yet, when changes occur, can the alternative cases be fitted into the existing classes? While the question of membership and rights present a highly politicized field, one that is necessarily linked to a historically shaped understanding of what the nation is, pragmatic politics sometimes challenge the ingrained patterns of traditional forms. This occurs in various political systems and it is not limited to our case (Joppke 1999; Kuzio 2001; Levy 2002). In that sense, political realities do not necessarily follow the clarity of boundaries that models presuppose. If a limited number of the principles are adjusted, the question is how much the models can track the change and which interpretation it would be accurate to accept. It should also be questioned whether transformations happening in various other systems can be explained well using existing classifications. Do alterations take place as a part of more or less systematic contemplation and deliberation related to the fundamental principles, or are new elements introduced on the basis of daily pragmatic needs? How do they relate to the most essential ethics and the understanding of the identity of a specific community? Within this study, it is

impossible to discern whether such a case pertains in particular to the Croatian example or it is a phenomenon that may be found in other systems too.

On the other hand, in the Croatian context the problem does not seem to relate only to simplicity of models, but also to a rather unconcerned attitude of the political actors when handing the most basic principles of the nation's identity. Firstly, the national governments is taking all steps to satisfy international requirements while still preserving the ethnically defined nation – and in this process they are blending ethics that quite clearly contradict each other. Secondly, political actors are showing demonstrably great ease when tackling the fundamental principles constitutive for the character of a national community. At this point it is especially instructive to concentrate on the provisions related to political representation of national minorities. Apart from the general voting rights available to all citizens, national minorities in Croatia are granted an additional ballot for their minority representatives. These dual voting rights were already introduced in the 1990s (Zakošek 2002, 25) and have stayed in force since then. However, the way that they could have been exercised has changed drastically several times. Until 1999, minority members were approved to use both votes in the same elections – one for the general (state-level) ballot, and the other one for special minority candidate list (Zakošek 2002, 25). The 1999 electoral law introduced an important limitation: the voters had to opt for only one of the viable ballots – the state lists or the list of the national minority (Law on Election of Representatives to the Croatian National Parliament in 1999 – *Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski državni sabor*). After a lengthy dispute between the governing coalition partners in the government (the CDU and the minority representatives), negotiations on the recent constitutional changes brought amendments to the electoral law as well: in 2010, the simultaneous dual vote was re-introduced (Law on Amendments to the Law on Election of Representatives to the Croatian Parliament – *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izborima zastupnika u Hrvatski sabor*).²⁹

The arrangement that was set up in 1999 – namely, the limitation of dual voting rights – was justified in the Parliament as a method to correct for the encroachment on the liberal principle (i.e., the equality of citizens before the law) that existed in the simultaneous exercise of two votes (Mesić 2003, 170). Interestingly, this did not seem to represent a problem in the 2010 constitutional change. Equally unsoundly, the 1999 model – as translated in symbolic and practical terms – meant that the members of minorities had to opt for only one of their identities and decide how they are going to practice their political subjectivity: as the members of minority or as Croatian citizens. Thus, departing from the premises of the classical liberal thought (equality of citizens before

the law), the polity introduces the provision denying citizens' political rights – a solution utterly incompatible with any kind of a liberal view. These practices demonstrate that the principles that the institutions aim to promote have not taken root in the Croatian case; or that, when they are mingled with the existing principles, they tended to adopt a very awkward form. The fact that the polity adopts illiberal standards viewing it as way to fortify the liberal community's identity reveals the following: there is either a real scarcity in the understanding of the notions, which are in fact rather unfamiliar to the system alone; or we are dealing with the lack of political will – or, more likely – with both of the issues. As a consequence, imported values are applied with greater or lesser consistency, mostly depending on political needs.

For this reason, when we get back to the essential principles that are supposed to define the identity of a community, we cannot with certainty link the changes with some systematic set of values and beliefs, or with an ideology, that institutions would seem to be purporting. Balancing between the desire to meet the needs of voters (in Croatia and abroad), as well as the aspirations of political actors (i.e., trade-offs between policy options), and in the context of real or perceived demands from the international community, Croatia has in recent years been continuously mixing and un-mixing the fundamental principles of the nation's identity. Which of the principles pertain to ideals and which ones to pragmatics, it is difficult to perceive. Whether political actors experiment with some of the new principles due to only pragmatic reasoning (through political trade-offs), while they do not question the essence of the old model; or whether they are maintaining the currently established form of the old values for the sake of their own political interests (i.e., electoral support), whilst reconsidering some novel ethics – this is yet to be seen. In that sense, the easy-going attitude towards once central political practices of the national community may be announcing that there may be room for more important re-definitions, if some vital political interest will dictate it; or the same attitudes may be demonstrating that the institutional arrangements are becoming disconnected from already stabilized and consistently “ethnic” ideals (structuring stable “ethnic” polity) – and thus causing discrepancies in the policies, but not in the identity itself. From the practices outlined above, we cannot decide for either of these propositions. At this point, we can only conclude that the new Croatian national community represents a product of some middle way between the “Western” and Croatian modes, or between the ideals and pragmatic needs, but we cannot identify which is the intended ideal that it should represent.

Whatever the truth may be, the fact is that the choices made at the institutional level have key effects for the status of the social groups. The new practices did

bring about positive solutions for persons lacking Croatian ethnicity (in terms of their somewhat greater inclusion into the body of citizens) and, to a much greater extent, to already recognized national and ethnic minorities. However, inconsistent application and a flippant attitude toward these very basic principles – which is also present in overall politics in Croatia – has also introduced a large degree of uncertainty for all of the groups (apart from the majority) within the state in terms of their future status. If this approach towards identity politics continues, then the positive effects could be eliminated. When basic values habitually change in accordance with short-term or long-term political needs, it is manifest that none of the legal principles carry real leverage. Any transparency over what the future may bring to the members of certain groups clearly disappears. We can hope that, in this case, the protection of both national minorities and of other persons without Croatian ethnic origin (at least as matters now are) will remain in the interests of Croatian politics in the longer term.

5. Conclusion

The paper discusses the fundamental principles pertaining to Croatian political community and their changes with regard to two distinctive periods: during the 1990s and in the past decade. While the nineties were marked by the exceedingly strong homogenization of the national community and appeals to exclusive ethnic Croat symbols, in the second period it can be established that the obsolete exclusivist ethnification of the political and social space has been in significant decline. In the constellation of the changed political climate and the desire to meet the needs of internal and external factors, the institutions are demonstrating a quite distinct approach towards a once inflexible set of values constituting the nation and its boundaries.

The political discourse has demonstrated an important shift after the end of 1990s. In public channels of political communication, the nation is no longer addressed within the limits of Croatian ethnicity; instead, it now involves the entire community of citizens, regardless of their descent. Whereas national minorities (and most notably, Serbs, both before and after the conflict) were deemed as destructive for Croatian national formation and consolidation, in present daily politics all minority groups now meet with a quite inclusive approach. The regulation on citizenship and the constitutional definition of membership (which conceives the nation in the ethnic lines) has however remained intact, thus indicating the persistent aspiration to retain the important values of the old doctrine.

Regulation of the voting rights of the citizens abroad and the minority groups within the state have demonstrated great flexibility. In the context of amending the Constitution in 2010, and as a compromise to achieve a sufficient majority, changes have occurred in the Diaspora's voting rights, pertaining to the reduction in the number of seats and of the electoral polls. Moreover, the right-wing party (the CDU) for the first time proposed limitations to political representation for the body of Croatian citizens abroad (in the case of a referendum), aiming to secure a positive decision for membership in the European Union. Whereas its electoral support has not been abandoned, the changed attitude demonstrates that its position may be challenged in case of specific political needs. Regarding minorities, the old arrangement enabling a simultaneous dual vote, which was purged in 1999 in order to safeguard the liberal ethics of equality before the law (as was claimed), has now been re-introduced.

Whereas the definition of the nation in both of our periods fits the limits of the "ethnic" (and descent-based) type, in the second period we cannot indisputably decide on the founding values that the model should represent. In fact, after 2000, the institutions have been continuously challenging the internal consistency of (still dominantly) "ethnic" model. Partly, the rationale can be found in the limits of typological patterns alone, for they regularly simplify reality and (as we can assume) measure changes with a certain difficulty. However, an additional source of the problem pertains to the inconsistencies with which the Croatian institutions treat regulations and practices, as well as the founding principles themselves. Instead of establishing a community composed on a consistent set of principles, alterations are being introduced due to the pragmatic needs of daily politics, and often in a rather contradictory way.

When we need to evaluate the effects of these transformations for the social groups which are affected, we can say that the negative practices towards non-Croat ethnic groups, which were followed in the nineties, are now at least partially alleviated. However, because of their incoherent treatment *vis-à-vis* their status and rights, and finally, due to tinkering with the fundamentals of community identity, the positive results could be negated. If politics attach such levels of uncertainty to essential values, none of its members can count on the tenability of their status (presumably, aside from those belonging to the majority group). Instead, their position depends on short-term or long-term political needs, which is hardly acceptable for a country that is founded on the ethics of democracy and is aiming to establish full respect for the rule of law.

Notes

¹ The institutional level is not considered in a narrow sense, i.e., pointing to solely formal (legal) standards and practices, but includes a wide range of formal and informal norms, values and practices that are devised and employed on the state level. As such, it is considered in distinction to the set of socially shared values and norms pertaining to national identity.

² Understood in terms of the constitutional arrangements and not necessarily as an actual success in the democratization process.

³ For a detailed overview of the orientalist interpretations in the case of the Yugoslav wars, see Beširević (2010).

⁴ In 1993, Germany has limited membership for ethnic Germans, and in 2000 it extended citizenship rights to the second category of immigrants, motivating the author to conclude that the German nation has transformed to cultural nation.

⁵ Above all, preambles denote the most basic definition of the national assembly since the values that are implanted in their text – as basic integrative morality – represent the ideals we wish all members to share (Rosenfeld 2005, 308; Zubrzycki 2001, 633). Creating the grounds for the particular self-interpretation of the community, preambles delineate the set of basic principles that the nation is based on (Mahlmann 2005). Aside from the constitutional wording, the legal regulation of membership (citizenship) demonstrates where the limits of our political community are. Regardless of the novel theories of membership - such as the accounts on postnational inclusion given to the residents (see Bosniak 2000; Jacobson 1997; Sassen 2003; Soysal 1994) - only classical citizenship status can be read as fully-fledged membership in the modern state. In the form in which it is being given today, national citizenship demonstrates which subjects can be considered as valuable members of our community – or whom we want to accept to our nation. As such, it is essential for our case. Finally, a variety of citizens' rights define the status that diverse members of the nation share. While the study cannot offer a comprehensive exploration of all of the entitlements belonging to distinct groups of citizens, it will provide a more general overview of their status, with particular focus on the question of political representation. As the backbone of every liberal-democratic system, voting rights define citizens as full-term political subjects that are allowed to participate in the polity and its decisions (Blais 2004; Brubaker 1989, 162; Shore 2004, 32). In this regard, they most clearly indicate whom we can identify as desirable members in the nation and thus serve as an important indicator of the limits of membership. Even though all of the citizens are represented at the national and local level, only the former will be of the interest for our conclusions.

⁶ In public dialogue, the term Croat indicates the person of Croatian ethnic origin, while Croatian citizens of different ethnic origin are denoted as the citizens of Croatia, Croatian citizens, etc. This work will use these terms in the same way.

⁷ Similar formulations can be found in the constitutions of former socialist ex-Yugoslav states, and often even in the constitutional texts of Central European states (Dimitrijević 2002, 264).

⁸ In 1992, modifications were made to resolve the contradictions, clarify administrative procedures and to correct for problematic stipulations. In 1993, the Law adopted provisions stating the necessity of clarifying the negative decision undertaken by the Ministry of Interior (Ragazzi & Štikš 2009, 359).

⁹ Naturalization can be achieved in a regular manner, where the persons are required to: (1)

be at least 18 years old and possess the legal ability to exercise rights; (2) have a release from a foreign citizenship (or evidence that they will obtain it if admitted to Croatian citizenship); (3) have registered residence in Croatia for at least five years; (4) possess a knowledge of the Croatian language and the Latin script, and (5) from their behaviour it must be possible to conclude that they respect the legal system and customs in Croatia and accept Croatian culture. This procedure applies to aliens. Facilitated naturalization occurs when not all of the requirements are necessary. In the case of Croatian emigrants (and descendants), former Croatian citizens, ethnic Croats living abroad and aliens who represent specific interest for the Republic of Croatia requirements 1–4 can be omitted. For persons born in the Croatian territory and the spouses of Croatian citizen requirements 1, 2 and 4 can be omitted.

¹⁰ As is the case of the Treaty on Dual Citizenship signed with Bosnia and Herzegovina in 2007 (Law on the Ratification of the Dual Citizenship Treaty Between the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina - *Zakon o potvrđivanju Ugovora između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine o dvojnem državljanstvu*).

¹¹ Providing that they have had registered residence in Croatia for at least ten years and have submitted a written statement that they consider themselves to be Croats.

¹² The principle of *jus sanguinis* enables inclusion on the basis of descent by offering citizenship to persons whose parents hold the status of a citizen. The principle of *jus soli* links membership to territory (soil) allowing inclusion based on the birth in the territory of the state.

¹³ In 1991, 4,784,265 persons inhabited Croatia: 77.9% were Croats, 12.2% were Serbs and 2.2% were individuals who considered themselves to be Yugoslavs. Other nationalities did not exceed 1 % of the total population (UNHCR 1997). According to the statistics in 2008, the majority of residents in Croatia are still inhabitants of the former Federation. Out of about 32,000 temporary and permanent residents, 63.5 per cents are citizens of the former socialist Yugoslav countries, while 26% are citizens of the EU (IOM 2008).

¹⁴ This has been a special problem for those residents (Serbs or Bosniaks) who were living in the occupied areas or in refugee camps, where access to the Croatian administration has been impossible (Radaković 1998, 133). The same applies to those who, upon fleeing the country, could not have entered it anymore in order to obtain the *domovnica*. The state strictly demanded that the individual have the document personally, while entrance was impossible without the same document (Mišković-Prodanović 1998, 146).

¹⁵ Such as an appeal to criminal records that in reality did not exist, justification of rejection with the invocation of principles aimed against the terrorist threat, application of the principle of interrupted residence to cases of refugees, arbitrary language evaluations, etc. (Hayden 1996, 793–794; Mišković-Prodanović 1998, 148–151; Radaković 1998, 130–134; Rešković 1998, 139–142).

¹⁶ In the course of the “Peaceful Reintegration” process (1995 – 1998), a part of the non-Croat population (mostly Serbian or Bosniak refugees and returnees) managed to solve their status problems. Under great international pressure, the authorities enabled the acquisition of *domovnica* and other documents necessary to obtain new Croatian citizenship. However, by this time the majority had already left Croatia and had not returned (see Imeri 2006; Rešković 1998; UNHCR 1997).

¹⁷ For this purpose, a special Ministry for Emigration was established in 1991, restructured into the Ministry for Emigration and Return in 1997 (Ragazzi 2009, 6).

¹⁸ They were adopted within the Constitutional provision (Art. 45) stating that all citizens who find themselves beyond state borders (at the time of elections) are entitled to vote in countries where they are located. At the first elections, in 1992, they were able to vote in consular and diplomatic representative offices, as well as in Croatian foreign offices (Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske 1992).

¹⁹ Since 1990, the Preamble has changed in provisions identifying national minorities (as shall be addressed later) and the usage of the concept of “autochthonousness”, which in 2010 was abandoned. In 1997, the Constitution also added the notion of the 1990s war (in Croatia called “The Homeland War”) to existing expressions of historical context of state formation. The 2010 Preamble introduced the clause which defined this war as “just, legitimate, defensive, and patriotic”.

²⁰ However, as Igor Štiks (2010, 95) rightly argues, one has to keep in mind that the change coincides with a decrease in ethnic composition of the Serbian minority in Croatia (even though Serbian politics are still carefully monitored in the light of still perceived image of potential threat for the Croatian state).

²¹ Ten minorities were recognized in the first period (Serbian, Italian, Hungarian, Czech, Slovak, Routhenian, Ukrainian, Austrian, German and Jewish), while a variety of minority groups, including quite the numerous Bosniaks and Slovenes, were left out. Even though the 1990 Constitution recognized also Muslims and Slovenes, they were not given the right to vote – and were thus in practice excluded from recognition (Horvat 2010). With the Constitutional Law no Human Rights and Freedoms and the Rights of National and Ethnic Communities or Minorities in the Croatia in 2000 (*Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj*) 22 groups (i.e., virtually all ethnic groups in the territory) were acknowledged with status. Besides the ten already recognized minorities, the newly acknowledged groups are Bulgarians, Poles, the Roma minority, Romanians, Russians, Turks, Vlachs, Albanians, Bosniaks, Macedonians, Montenegrins and Slovenes. Even though it did not affect their rights, the introduction of this composition within the constitutional text followed only in 2010.

²² This may exclude the far right wing party – the Croatian Party of Rights (*Hrvatska stranka prava*) that is generally opposed to present position of national minorities’ representatives in Croatian politics, as denoted in the issue of minority voting rights (see HSP 2010).

²³ Although it is difficult to determine the exact numbers of those who have applied - due to the lack of statistics or the inability to obtain them (Ragazzi & Štiks 2009, 353–354) - based on the available data, studies conclude that most of those who were disqualified have in any case already left the country or have given up trying to gain membership under renewed procedures (Imeri 2006; UNHCR 1997).

²⁴ Since 1999 the Croatian Diaspora gained the following number of seats: 6 (2000); 4 (2003); 5 (2007).

²⁵ Voting rights in the referendum are regulated on the same basis as voting in elections and any different arrangement was rejected by the opposition. However, with 2010 electoral provisions (Law on Amendments to the Law on Election of Representatives to the Croatian Parliament – *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izborima zastupnika u Hrvatski sabor*), voting abroad is now possible only at the diplomatic and consular representative bodies, while previously it was organized within special polling stations that were very much more numerous. It is considered that the new arrangement shall now motivate a large number of citizens abroad to abstain from elections. For illustration: in Bosnia and Herzegovina up to 2010 it was possible to vote in one of 124 polling station, whereas today it is viable only in one of four representative offices distributed

in four Bosnian cities (Zebić 2010).

²⁶ While recognition of group rights has traditionally been regarded as incompatible with the logic of the “civic” model (assuming the ethics of the classical liberal principle of equality before the law), a variety of authors challenge the notion of the neutral state (Seymour 1999, 5). Finding it hard to accept that the state may prove blind to ethnic traits, the supposed neutrality is rather interpreted as the imposition of the dominant cultural pattern of the titular national group. In that sense, fairly developed multicultural policies are all the more often seen as appropriately matching the values that ideally define the “civic” type (see Kuzio 2001, 145; Seymour 1999; Shulman 2002, 560; Soutphommasane 2005; Zagorc 2007, 257–259). In that sense, Stephen Shulman (2002, 559–561) defines an “ethnic” state as a polity that (ideally) endorses the majority’s ethnic customs, implements restrictive immigration laws, does not support assimilation and favours ethnically similar settlers; while a “civic” state (ideally) promotes none of the ethnic customs or it endorses minority ethnic cultures, has liberal immigration laws, does not encourage assimilation and opens membership for all and diverse immigrants. While the immigration policies are yet to be tested if the immigration rates increase (as expected in the prospect of the European membership), according to Shulman (2002), the post-2000 Croatian minority protection model would come under the rubric of a “civic” model.

²⁷ Whereas political events (such as the question of the war crimes or neighbourhood politics, etc.) may invoke the old tensions, they do not in the longer term challenge the status (symbolic or actual) of the minority groups.

²⁸ See especially Kuzio (2001).

²⁹ This excludes the Serbian minority that is granted three fixed seats and whose representatives (in the Independent Serbian Democratic Party) participate in the national lists in all of the electoral units.

References

Bakić-Hayden, M. & Hayden, M. R., 1992. Orientalist Variations on the Theme of 'Balkans': Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics. *Slavic Review* 51 (1), 1–15.

Beširević, N., 2010. Ethnic Conflicts in the Former Yugoslavia as a Consequence of Nation-State Formation. *Razprave in gradivo – Treatises and Documents* 61, 42–61.

Blais, A., 2004. Who Has the Right to Vote? In L. Massicotte, A. Blais, & A. Yoshinaka (eds.) *Establishing the Rules of the Game: Election Laws in Democracies*. Toronto University Press, Toronto, Buffalo, London, 15–39.

Bosniak, L., 2000. Citizenship Denationalized. *Indiana Journal of Global Law Studies* 7, 447–509.

Brubaker, R., 1989. Membership without Citizenship: The Economic and Social Rights of Noncitizens. In R. Brubaker (ed.) *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*. University Press of America, Lanham, 145–181.

Brubaker, R., 1990. Immigration, Citizenship, and the Nation-State in France and Germany: A Comparative Perspective. *International Sociology* 5 (4), 379–407.

Brubaker, R., 1999. The Manichean Myth: Rethinking the Distinction Between 'Civic' and 'Ethnic' Nationalism. In H. Kriesi, K. Armingeon, H. Siegrist & A. Wimme (eds.) *Nation and National Identity: European Experience in Perspective*. Rüeger, Zürich, 55–71.

Čačić-Kumpes, J. & Kumpes, J., 2006. Etničnost i etničke manjine u Hrvatskoj: skica stanja i perspektivâ istraživanja. *Razprave in gradivo – Treatises and Documents* 50–51, 88–111.

Denich, B., 1994. Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide. *American Ethnologist* 21 (2), 367–390.

Dimitrijević, N., 2001. *Slučaj Jugoslavija: Socijalizam, nacionalizam, posledice*. Samizdat B92, Beograd.

Dimitrijević, N., 2002. Ethno-Nationalized States of Eastern Europe: Is There a Constitutional Alternative? *Studies in East European Thought* 54, 245–267.

Goldstein, I., 1995. Povijesni sadržaji u Ustavu Republike Hrvatske. *Erasmus - Journal for Culture of Democracy* 13, 37–43.

Hayden, M. R., 1992. Constitutional Nationalism in the Formerly Yugoslav Republics. *Slavic Review* 51, 654–673.

Hayden, M. R., 1996. Imagined Communities and Real Victims: Self-Determination and Ethnic Cleansing in Yugoslavia. *American Ethnologist* 23 (4), 269–291.

Horvat, A., 2010. Autohtone nacionalne manjine i ustavne Promjene 2009. – 2010. *Zbornik PFZ* 60 (2), 555–585.

HNS [Hrvatska narodna stranka], 2010. *Dijaspora sada ne može utjecati na političku volju u Hrvatskoj*, 22 May 2010, http://www.hns.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=487:dijaspora-sada-ne-moe-utjecati-na-politiku-volju-u-hrvatskoj&catid=48:sredisnjica&Itemid=66 (accessed 25 March 2011).

HSP [Hrvatska stranka prava], 2010. *HSP protiv dvostrukog prava glasa manjinama*, 21 January 2010, <http://hsp.hr/content/view/733/85/> (accessed 25 January 2010).

Imeri, Sh. (ed.), 2006. *Rule of Law in the Countries of the Former SFR Yugoslavia and Albania: Between Theory and Practice*. Association for Democratic Initiatives, Gostivar.

IOM [International Organisation for Migration], 2008. *Migration Facts and Figures*, http://www.iom.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=43 (accessed 26 December 2010).

Jacobson, D., 1997. New Frontiers: Territory, Social Spaces, and the State. *Sociological Forum* 2 (1), 121–133.

Joppke, C., 1999. How Immigration is Changing Citizenship: a Comparative View. *Ethnic and Racial Studies* 22 (4), 629–652.

Jović, N. I., 2007. *Prema hrvatskim zajednicama u inozemstvu; politika SDP-a prema Hrvatima u inozemstvu*, http://www.sdp.hr/media/55655/politika_hrvatske_zajednice_u_inozemstvu.pdf (accessed 27 December 2010).

Kalicki, K. 2009. Electoral Rights beyond Territory and beyond Citizenship? The Case of South Korea. *Japanese Journal of Political Science* 10, 289–311.

Kasapović, M., 2000. Electoral Politics in Croatia 1990-2000. *Politička misao* XXXVII, 3–20.

Koska, V., 2011. *The Evolution of Croatian Citizenship Regime: From Independence to the EU Integration*. CITSEE Working Paper 2011/15, http://www.law.ed.ac.uk/file_download/series/325_theevolutionofthecroatiancitizenshipregimefromindependencetoEUintegration.pdf (accessed 20 February 2011).

Kuzio, T., 2001. “Nationalising States” or National-Building? A Critical Review of the Theoretical Literature and Empirical Evidence. *Nations and Nationalism* 7(2), 135–154.

Levy, D., 2002. The Transformation of Germany’s Ethno-Cultural Idiom: The Case of Ethnic German Immigrant. In D. Levy & Y. Weiss (eds.) *Challenging Ethnic Citizenship: German and Israeli Perspectives on Immigration*. Berghahn Books, New York, 221–236.

Mahlmann, M., 2005. Constitutional Identity and the Politics of Homogeneity. *German Law Journal* 6(2), 307–318, http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol06No02/PDF_Vol_06_No_02_307-318_Art_SI_Mahlmann.pdf (accessed 05 July 2007).

Mesić, M., 2003. Europski standardi manjinske zaštite. *Revija za sociologiju* 34 (3–4), 161–177.

Mišković-Prodanović, D., 1998. Obtaining Croatian Citizenship: Finding of the Civic Committee on Human Rights. *Croatian Critical Law Review* 3(1–2), 145–152.

Odbor za Hrvate izvan Republike Hrvatske, 2009. *Izješće o Konačnom prijedlogu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o strancima* [Report of the Parliamentary Committee for Croats Outside the Republic of Croatia Concerning the Final Draft of the Amendments to the Law on Aliens], drugo čitanje, P. Z. br. 138,

<http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=26415&sec=2822> (accessed 27 December 2010).

Omejec, J., 1998. Initial Citizenry of the Republic of Croatia at the Time of the Dissolution of Legal Ties with the SFRY, and Acquisition and Termination of Croatian Citizenship. *Croatian Critical Law Review* 3 (1–2), 99–127.

Radaković, M., 1998. A Case Report on the Problems of Establishing Croatian Citizenship. *Croatian Critical Law Review* 3 (1–2), 129–136.

Radna skupina Predsjednika Republike za izradu stručne podloge mogućeg prijedloga za promjenu Ustava, 2003. *Stručne osnove za izradu prijedloga za promjene Ustava Republike Hrvatske*, www.predsjednik.hr/lgs.axd?t=16&id=32653 (accessed 08 July 2007).

Ragazzi, F., 2009. *The Invention of the Croatian Diaspora: Unpacking the Politics of "Diaspora" During the War in Yugoslavia*. Global Migration and Transnational Politics Working Paper no. 10, http://cgs.gmu.edu/publications/gmtpwp/gmtp_wp_10.pdf (accessed 20 September 2010).

Ragazzi, F. & Štiks, I., 2009. Croatian Citizenship: From Ethnic Engineering to Inclusiveness. In R. Bauböck, B. Perchinig & W. Sievers (eds.) *Citizenship Policies in the New Europe*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 339–363.

Rešković, V., 1998. Case Analysis in the Republic of Croatia. *Croatian Critical Law Review* 3 (1–2), 137–144.

Rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske U-VII-202-1992, U-VII-208-1992 from 24 July 1992, [http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/6FBE1B8C87A703FBC125744F0032972D/\\$FILE/U-VII-202-1992%20i%20U-VII-208-1992.pdf](http://www.izbori.hr/izbori/ipFiles.nsf/0/6FBE1B8C87A703FBC125744F0032972D/$FILE/U-VII-202-1992%20i%20U-VII-208-1992.pdf) (accessed 27 December 2010).

Rosenfeld, M., 2005. *The Problem of Identity in Constitution-Making and Constitutional Reform*. Cardozo Legal Studies Research Paper No. 143, <http://ssrn.com/abstract=870437> (accessed 07 March 2007).

Sassen, S., 2003. *Globalization or Denationalization?*, <http://www.scribd.com/doc/5185253/Saskia-Sassen-Globalization-or-denationalization-2003> (accessed 03 May 2010).

Seymour, M., 1999. On Redefining the Nation. *The Monist* 82 (3).

Shore, C., 2004. Whither European Citizenship? Eros and Civilization Revisited. *European Journal of Social Theory* 7(1), 27–44.

Shulman, S., 2002. Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism. *Comparative Political Studies* 35(5), 554–585.

Soutphommasane, T., 2005. Grounding Multicultural Citizenship: From Minority Rights to Civic Pluralism. *Journal of Intercultural Studies* 26(4), 401 – 416.

Soysal, N., Y., 1994. *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. University of Chicago Press, Chicago.

Štiks, I., 2010. Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj. *Politička misao* 47(1), 77–100.

Thomas, E. R., 2002. Who Belongs? Competing Conceptions of Political Membership. *European Journal of Social Theory* 5(3), 323–349.

UNHCR [United Nations High Commissioner for Refugees], 1997. Citizenship and Prevention of Statelessness Linked to the Disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. *European Series* 3(1).

Ustav Republike Hrvatske [Constitution of the Republic of Croatia]. *Narodne novine* 56/90, 135/97, ..., 85/2010.

Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj [Constitutional Law of Human Rights and Freedoms and the Rights of National and Ethnic Communities or Minorities in the Croatia]. *Narodne novine* 105/00 (31 May 2000).

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina [Constitutional Law on the Rights of Minorities], *Narodne novine* 155/02 (13 December 2002).

Vorländer, H., 2001. Ustav kao simbol i instrument. *Politička misao* 38(4), 53–60.

Zakon o hrvatskom državljanstvu [Law on Croatian Citizenship]. *Narodne novine* 53/91 (8 October 1991).

Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski državni sabor [Law on Election of Representatives to the Croatian National Parliament]. *Narodne novine* 116/99 (3 November 1999).

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izborima zastupnika u Sabor Republike Hrvatske [Law on the Amendments to the Law on Election of Members to Croatian Parliament]. *Narodne novine* 68/95 (21 September 1995).

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izborima zastupnika u Hrvatski sabor [Law on Amendments to the Law on Election of Representatives to the Croatian Parliament]. *Narodne novine* 145/10 (15 December 2010).

Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina [Law on Education in the Language and Script of National Minorities]. *Narodne novine* 51/00 (11 May 2000).

Zakon o potvrđivanju Ugovora između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine o dvojnomo državljanstvu [Law on the Ratification of the Dual Citizenship Treaty Between the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina]. *Narodne novine* – Međunarodni ugovori 009/2007.

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj [The Law on the Use of Language and Script of the National Minorities in the Republic of Croatia]. *Narodne novine* 51/00 (11 May 2000).

Zakošek, N., 2002. *Politički sustav Hrvatske*. Fakultet političkih znanosti, Zagreb.

Zagorc, S., 2007. The Constitutional Framework: Regulation of the Position of the Roma Community in the Republic of Slovenia. *Razprave in gradivo – Treatises and Documents* 52, 256–267.

Zebić, E., 2010. Izmijenjen način glasanja dijaspore i manjina. *Radio Slobodna Evropa Online*, 14 December 2010, http://www.slobodnaevropa.org/content/izmijenjen_nacin_glasanja_dijaspore_i_manjina/2248313.html (accessed 20 December 2010).

Zubrzycki, G., 2001. „We, the Polish Nation“: Ethnic and Civic Visions of Nationhood in Post-Communist Constitutional Debates. *Theory and Society* 30(5), 629–668.

BARBARA RIMAN

The Immigration of Slovene Populations from the Present Territory of the Republic of Slovenia to Pula until 1918

The article deals with problems of Slovene populations who immigrated from the present territory of the Republic of Slovenia to Pula during the period from the time of the first immigrations in the 17th century until 1918, when Austria-Hungary ceased to exist. Frequent migrations and immigrations have marked the history of both Istria and Pula and resulted in an ethnically uneven region, whereby immigrants from the present Slovene territory have played an important role. The article portrays the continuous immigration of Slovene populations from the 17th century until the beginnings of the 20th century and the integration of the newcomers into the pre-existing society. It also records the reasons for immigration and describes the self-organization and activities of Slovene cultural clubs in Pula. It shows that those processes were not solely tied to the immigrants from the present territory of the Republic of Slovenia but were also characteristic of the inhabitants of other parts of central Europe and that some of them have survived into our own times.

Keywords: migrations, Istria, Pula, Slovene cultural clubs.

Doseljavanje slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu do 1918. godine

Članak promatra problematiku doseljavanja slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu u razdoblju od kad su zabilježeni prvi dolasci pa do 1918. godine kada je došlo do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Za povijest Istre i Pule značajne su česte migracije i naseljavanje stanovništva, čime se stvorio etnički šarolik prostor, u čemu su važnu ulogu imali i doseljenici s današnjeg slovenskog prostora. Članak će prikazati kontinuirano doseljavanje slovenskog stanovništva od 17. stoljeća pa sve do početka 20. stoljeća, uklopljenost došljaka u postojeće društvo, evidentirat će razloge dolaska te opisati samoorganizaciju i djelovanje slovenskih kulturnih društava u Puli. Pokazat će se, da ti procesi nisu isključivo vezani za doseljenike s prostora današnje Republike Slovenije, već da su oni karakteristični i za stanovnike drugih područja srednje Europe, a da neki od njih traju i danas.

Ključne riječi: migracije, Istra, Pula, slovenska kulturna društva.

Correspondence address: Barbara Riman, Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia; D. Gervaisa 39, 51000 Rijeka, Croatia, e-mail: barbara.riman@guest.arnes.si.

Priseljevanje slovenskega prebivalstva z ozemlja današnje Republike Slovenije v Pulj do leta 1918

Prispevek analizira problematiko priseljavanja slovenskega prebivalstva s prostora današnje Republike Slovenije v Pulj v času od zabeleženih prvih prihodov pa do leta 1918, ko je prišlo do razpada Avstro-Ogrske monarhije. Za zgodovino Istre in Pulja so pomembne pogoste migracije in priseljevanje prebivalstva, s čimer se je ustvaril raznolik etnični prostor, v katerem so pomembno vlogo odigrali tudi priseljenci z današnjega slovenskega območja. Prispevek bo prikazal kontinuirano priseljevanje slovenskega prebivalstva od 17. stoletja do dvajsetih let 20. stoletja, povezanost prišlekov z obstoječim prebivalstvom, evidentirani bodo razlogi prihoda in opisana bosta samoorganizacija in delovanje slovenskih kulturnih društev v Pulju. Pokazalo se bo, da ti procesi niso izključno povezani s priseljenci s prostora današnje Republike Slovenije, temveč da so ti značilni tudi za prebivalce drugih območij osrednje Evrope; nekateri takšni procesi se odvijajo tudi danes.

Ključne besede: migracije, Istra, Pulj, slovenska kulturna društva.

1. Uvod

Istra je tijekom povijesti bila poprište čestih migracija, doseljavanja i iseljavanja stanovništva. Zbog teške (malarične) klime i čestih izmjena vlasti koje su provodile politiku naseljavanja, život u Istri odvijao se u zahtjevnom suodnošenju između težnje za statičnošću i dinamike koju je nametala realnost pa se Istra danas ponosi karakterističnom tradicionalnom kulturom i običajima. Iznimke u burnoj prošlosti i u naseljavanju stanovništva nisu bili niti veći gradovi na Istarskom poluotoku. Takvu sudbinu je imala i Pula.

Promatrajući tijek doseljavanja i života pojedinca koji su se u Pulu doselili s prostora današnje Republike Slovenije do 1918. godine, otvorila su se mnoga pitanja, na koja u stručnoj literaturi nije moguće pronaći odgovor. Ne bi li se ta tema barem djelomično cjelovitije sagledala, potrebno je koristiti rijetka tiskana djela i obaviti dodatna istraživanja. Javlja se pitanje s kojih su prostora Republike Slovenije doseljenici dolazili, kojim intenzitetom te koji su bili razlozi njihova doseljavanja. Postavljaju se i pitanja jesu li ti dolasci bili trajni ili su pojedinci u Puli boravili kraće vrijeme, te jesu li se, pritom, svojim djelovanjem izdigli i postali zapaženi i značajni pulski građani. Nadalje, postavlja se pitanje jesu li oni osnivali svoja društva, a ukoliko jesu, koliko su ona djelovala.

Cilj rada je, uz već postojeću literaturu i uz pomoć sakupljenih podataka iz primarnih i sekundarnih izvora, pokušati odgovoriti na postavljena pitanja. O doseljavanju Slovenaca u Pulu do sada se malo pisalo i o tome nema mnogo

radova kao što ih ima, na primjer, o doseljavanju i iseljavanju Talijana s prostora današnje Republike Hrvatske, prije svega iz Istre. Prve smjernice o doseljavanju stanovnika s današnjeg slovenskog prostora daje slovenska zgodovinarica Vera Kržišnik-Bukić (Kržišnik-Bukić 2006a, 1995a, 1994/1995, 1992). O doseljavanju stanovništva u Pulu pisao je i Slaven Bertoša (2001, 2002). Ovdje je potrebno spomenuti i njegov članak Doseljenici iz Kopra i njegove okolice u matičnim knjigama od 1613. do 1817. (Bertoša 2001, 389–414).

U radu će se nastojati ustanoviti je li postojao kontinuitet u doseljavanju stanovništva s prostora današnje Republike Slovenije sve do 1918. godine. Vidjet će se je li se stanovništvo doseljavalo na temelju službenih premještaja ili samo radi boljeg i lakšeg zapošljavanja. Nastojat će se ustanoviti trajanje boravka pojedinaca u Puli. Nastojat će se dokazati da je u Puli živio dovoljno velik broj doseljenika s područja današnje Republike Slovenije, koji su bili slovenske nacionalnosti i da su oni osnivali svoja društva, kojih je djelovanje bilo (relativno) intenzivno i razvijeno, tako da je ostavilo traga u društvenom i kulturnom životu grada.

Osim onoga što pruža relevantna literatura, upotrijebljeni su podaci sakupljeni iz primarnih i sekundarnih izvora. Primarni izvori su dokumenti koji se čuvaju u Državnom arhivu u Pazinu i u Gradskom arhivu u Trstu. Sekundarni izvori su novinski članci iz hrvatskih i slovenskih tiskovina. Iz novinskih članaka preuzeti su oni podaci, koji nisu nađeni u primarnim izvorima ili u pregledanoj literaturi. Sakupljeni podaci uglavnom se odnose na djelovanje slovenskih društava u Puli. Podaci su preuzeti iz dnevnika *Novi list*¹ za razdoblje od 1900. do 1918. godine, novina *Naša slogai*² od 1870. do 1914. godine, te novina *Hrvatski list* od 1914. do 1918. godine. Tom metodom su se do sada koristili mnogi znanstvenici (Kržišnik-Bukić 1993; Bobetko-Majer 1999).

Doseljenici su evidentirani po mjestu rođenja, prema modelu Marie Pislar Fernandez (2004, 30–31). U svom je radu Marie Pislar Fernandez kao doseljene Slovence u Francusku bilježila i osobe koje su imali tradicionalna slovenska imena, što u ovom primjeru nije moguće zbog germanizacije, talijanizacije imena, ali i sličnosti hrvatskih i slovenskih imena. Stoga će se ovdje navoditi one osobe, koje su rođene na području današnje Republike Slovenije, a zabilježen je njihov dolazak, život i djelovanje u Puli.

Važno je odrediti razloge doseljavanja pojedinaca s prostora Republike Slovenije na prostor Republike Hrvatske. Dosadašnja istraživanja su pokazala da su se ljudi doseljavali iz više razloga. Jedan je traženje odgovarajućeg zaposlenja, drugi razlog je bijeg pred fašizmom (i to pogotovo s prostora nekadašnje Julijske

krajine), a na trećem mjestu je osnivanje bračnih veza sa stanovnicima koji su živjeli na prostoru današnje Republike Hrvatske. Kao posljednje, navodi se studij i školovanje (Kržišnik-Bukić 1994/1995, 92).

Pri analizi podataka upotrebljena je metoda deskripcije. Metodom komparacije prikazana su politično-povijesna događanja i procesi u različitim periodima. Upotrebom historijske metode prikupljeni su podaci, i to kronološki, s posebnim naglaskom na razvoju uzročno-posljedičnih veza migracija stanovništva i samoorganizacije u Puli.

2. Razvoj Pule i doseljavanje slovenskog stanovništva do 1918. godine

Kada se govori o doseljavanju stanovništva, vrlo važnu ulogu imala je povijest grada Pule i razvoj mjesta. Pula je, naime, među onim naseljima čiji su uvjeti opstanka vrlo složeni. Geografski gledano, njezin smještaj u prostoru šire regije vrlo je pogodan za razvoj grada, ali su tome u suprotnosti krajnje nepovoljni klimatski uvjeti i hidrološki resursi. Grad se, stoga, kroz pojedina povijesna razdoblja razvijao do impozantnih razmjera da bi, kad se opće geopolitičke prilike promijene i nestane političkog interesa za samo mjesto, jedva sačuvao urbani status. Te su promjene znale biti dramatične. U povijesti grada zabilježeni su brojni pokušaji revitalizacije Pule i Puljštine naseljavanjem novih stanovnika iz Dalmacije, Albanije i Grčke, no ti pokušaji nisu uspijevali zaustaviti propadanje grada (Bertoša 1972, 1986). Zabilježeno je bilo da je u 18. stoljeću Pula imala samo 1.000 stanovnika (Bertoša & Matijašić 2005, 655–659). Svoj procvat grad je doživio nakon pada Republike Venecije 1797. godine. Tada je Pula ušla u granice srednjeeuropske Habsburške Monarhije. Od 1813. do 1918. godine mjesto je postalo važno ekonomsko, gospodarsko, vojno i kulturno središte i to zato što to su ga monarhijske vlasti odredile za glavnu vojnu luku Austro-Ugarske Monarhije³ (Peruško 1964, 394). S tom je odlukom krenula gradnja Pomorskog arsenala u Puli.⁴ Arsenal je zauzeo južni dio Starog grada te obalu do poluotoka Muzil, a oko grada izgrađen je sustav dvaju prstenova, utvrde za obranu s kopna i s mora (Bertoša 2005, 92). Ujedno su bile izgrađene velike vojarne i prateći objekti.⁵ Željezničkom prugom Pula je bila povezana s Divačom, Ljubljanom i Bečom 1867. godine. Do 1915. godine grad je potpuno izmijenio svoj lik. Proširio se na veliko područje oko Staroga grada, mjesto je postalo kozmopolitskim gradom koji je privlačio radnu snagu iz okolice i južne Istre, ali i specijaliste (inženjeri, vojno osoblje, svećenici, učitelji i dr.) potrebne mornarici i to iz svih dijelova Monarhije. U uporabi su bili hrvatski, talijanski i njemački jezik, ali se

72

govorilo i mađarski, češki, slovenski i dr. U političkom životu glavnu je riječ imalo talijansko građanstvo, koje se borilo za prevlast s njemačkim vojnim vlastima i hrvatskim/slavenskim stanovništvom, većina kojega je pripadala radničkim slojevima. U I. svjetskom ratu Pula je bila glavna austrougarska mornarička baza na sjevernom Jadranu, ali nije pretrpjela znatnija oštećenja (Bertoša & Matijašić 2005, 655–659).

Tako nagli razvitak mjesta prati povećanje broja stanovnika. Godine 1811. u Puli je bilo 812 stanovnika, 1818. je zabilježeno 926 stanovnika (Bertoša 2005, 89). Godine 1842. zabilježeno je 1.126 stanovnika (Bertoša 2005, 92), a 1847. godine je u Puli bilo 8.551 stanovnika (od toga je zabilježeno oko 2.000 vojnih osoba). Godine 1867. Pula je imala 17.303 stanovnika - zabilježene su 4.303 vojne osobe (Bertoša 2005, 93; Peruško, 1964, 396). U Puli je skoro svaki četvrti stanovnik bio vojnik, koji je u grad došao po službenoj dužnosti. Radi ilustracije, potrebno je spomenuti i nacionalnu strukturu posade na ratnim brodovima Austro-Ugarske Monarhije. U 1910. godini mornaricu je činilo 29,8 posto Hrvata, 24,5 posto Nijemaca i Austrijanaca, 12,6 posto Mađara, 18,3 posto Talijana, 7,1 posto Čeha i Slovaka, 3,6 posto Slovenaca i 1 posto Poljaka (Winkler 1999, 5).

Iz postojećih popisa stanovništva vidljivo je koliko se u Puli u razdoblju od 1880. do 1910. povećao broj ljudi koji su bili deklarirani kao Slovenci. Prikaz je u tablici 1.

Tablica 1: Popis stanovništva za Pulu od 1880. do 1910. godine

Godina popisa	Pula-nacionalnost stanovništva					
	Skupa	Hrvati	Slovenski	Nijemci	Talijani	Ostali
1880	25.562	3.933	1.283	3.827	11.605	4.914
1890	31.739	4.987	1.480	4.443	16.399	4.430
1900	36.417	4.753	1.514	4.576	21.057	4.517
1910	59.610	9.884	3.356	9.216	26.902	10.252

Izvor: Gelo (1998, 2622).

Kao što je vidljivo iz tablice, broj se žitelja Pule u razdoblju od 1880. do 1910. godine udvostručio. Sukladno tome povećao se i broj pripadnika različitih naroda koji su bili u skupu Austro-Ugarske Monarhije. Godine 1880. bilo je zabilježeno 3.933 Hrvata, 1.283 Slovenca, 3.827 Nijemaca i 11.605 Talijana. Do 1910. godine broj se Hrvata popeo na 9.884, broj Slovenaca 3.356, broj Nijemaca na 9.216, a broj Talijana na 26.902. Od 1900. do 1910. godine broj Slovenaca se udvostručio, jednako kao i broj Hrvata i broj Nijemaca. Tako nagli rast možemo objasniti razvitkom Pule, koja je dobila mjesto vojnog pristaništa.

O doseljavanju slovenskog stanovništva iz današnjih slovenskih krajeva u Pulu postoje podaci još s početka 17. stoljeća. Vidljivo je da se osobe rođene na današnjem prostoru Republike Slovenije spominju u raznim matičnim knjigama,⁶ koje se nalaze u Državnom arhivu u Pazinu. Ti su se pojedinci, koji su živjeli na području Pule, doselili u vrijeme kada je Pula doživljavala velike demografske krize i to u razdoblju od 16. do 18. stoljeća (Bertoša 1978, 187–216; 1995, 290–303). Grad je tada bio tranzitno mjesto koje, radi nezdrave klime, nije bilo perspektivno. Od tih demografskih gubitaka nakon brojnih epidemija kuge, malarije, velikih boginja i drugih bolesti Pula se neće oporaviti sve do druge polovice 19. stoljeća. Naseljavanje stanovništva bilo je neujednačeno i utjecalo je na stvaranje složenog istarskog etničkog mozaika (Dukovski 2004, 80). Neke doseljenike, koji su bili zabilježeni u matičnim knjigama Pule, bilježi Slaven Bertoša (2002, 106–280). Zabilježeno je da se 11. 2. 1857. godine u Puli vjenčao Biasio Glavicich iz Dekana (Bertoša 2002, 106). Zabilježeno je i doseljavanje iz Izole, i to se mjesto spominje u svim puljskim matičnim knjigama. Navodi se vjenčanje Gerolima sina Marca de Lise iz Izole 9. 6. 1661. Bertoša (2002, 109) smatra da je razlog tome mala udaljenost Izole do Pule. Osim Izole, i Kopar se često spominje u svim pregledanim matičnim knjigama. Između ostaloga, bilo je zabilježeno da je u Puli umro Zorzia iz Kopra, u 20. godini života i to 9. 9. 1630 (Bertoša 2002, 110). Iz Lazareta je došla Lucija Vergan, koja se udala 23. 5. 1775. godine (Bertoša 2002, 111). Mjesto Marezige se spominje jednom, i to u matičnoj knjizi umrlih gdje je zabilježeno da je 24. 11. 1625. godine umro Zuanne iz Mareziga (Bertoša, 2002, 112). Mjesto Piran se, prema pisanju Slavena Bertoše (2002, 114) često spominjalo. Tako je 4. 4. 1795. godine krštenje novorođenčeta obavio Giovanni Dougetti iz Pirana, a Domenico Varini, isto iz Pirana, 12. 2. 1688. u Puli je stupio u brak (Bertoša 2002, 114). U knjizi vjenčanih navodi se i Miha Knez iz Sočerge, a zabilježeno je, da je stupio u brak 10. 12. 1703. godine (Bertoša 2002, 117). U matičnim knjigama se spominje i Topolovac i to da je 11. 2. 1687. se u Pulu vjenčala Lucia Prolius (Bertoša 2002, 192). Osim krajeva koji su bliži i danas se nalaze uz samu slovensko-hrvatsku granicu, u matičnim knjigama su bili zabilježeni i dolasci iz nešto udaljenijih slovenskih mjesta. U knjizi krštenih zabilježen je sin Tereze rođ. Stibel iz Ajdovštine, koji je kršten 29. 3. 1813 (Bertoša 2002, 192). U matičnim se knjigama spominje i Ljubljana i to nekoliko puta. Između ostaloga, u knjizi umrlih zabilježeno je da je 5. 8. 1652. godine umrla Beta, kći Petra Markovića iz Ljubljane (Bertoša 2002, 193). Istaknuti su i dolasci različitih obrtnika. Tako je u Pulu došao Martin iz Kopra, koji je po zanimanju bio kovač. Zabilježen je u popisu krizmanika. Dodatno je bilo zapisano da je umro 1635. godine i to u 50. godini života (Bertoša 2001/2002, 122) Spominje se da je iz Pirana došao Vicenzo Aranzo, koji je bio prodavač smole za brodove, a umro je 1640. godine u dobi oko 60 godina (Bertoša 2002, 215).

U mnogim primjerima nije navedeno mjesto odakle je osoba došla, već piše samo pokrajna ili da je doseljena »sa carskog područja«, pojedinac se tada ne može povezati s nekim određenim slovenskim mjestom. Zabilježeno je, da je u Puli 19. 10. 1688. godine umrla Jerica Kranjica (donna Jerizza Cragnizza). Vjerojatno je tako zapisana jer je došla s područja nekadašnje povijesne pokrajine Kranjske. Navodi se i vjenčanje Marije, kćeri Antuna Vardaka iz Kranjske koje je bilo 21. 9. 1673. godine (Bertoša 2002, 193). Pokrajna Kranjska je zabilježena i pored imena Primoža Krta, koji je bio sluga u obitelji Talioni i umro je 1703. godine u dobi od oko 40 godina (Bertoša 2002, 280).

Veći broj dolazaka zabilježen je nakon 1813. godine, kada je Pula ušla u drugo mirno razdoblje vladavine Habsburške Monarhije. Radi različitih odredbi i političko-povijesnih događanja, struktura stanovništva u Puli počela se mijenjati. Ističe se djelovanje većeg broja ljudi, koji su se doselili s današnjeg prostora Republike Slovenije i koji su u povijesti Pule ostavili traga. Osim povećanja broja stanovnika, i to pogotovo u drugoj polovici 19. stoljeća što je bilo vidljivo iz tabele 1., podaci iz stališa duša mogu nam pobliže pokazati strukturu ljudi koji su odlazili u Pulu. To nam pokazuju i podaci preuzeti iz stališa duša nekoliko pograničnih župa (Jelšane, Podgrad, Ilirska Bistrica). Zabilježeno je da je iz Ilirske Bistrice u Pulu otišla Jozefa Rojc sredinom 19. stoljeća, koja se tamo udala (*Status animarum knjiga 1*). Za Aleksandru-Jozefu Samsa bilo je zabilježeno da se početkom 20. stoljeća udala u Pulu za trgovca (*Status animarum 3. knjiga*). Iz Podgrada je na kraju 19. stoljeća otišla u Pulu i djevojka Helena Gerl, koja je tamo služila (*Prva družinska knjiga župnije Podgrad*). Iz Staroda su zabilježene dvije osobe, koje su otišle u Pulu. Razlozi njihova odlaska u stališu duša nisu bili navedeni te piše »V Pulju«. To su Ana Plešivac i Maria Plešivac, sestre koje su u Pulu otišle početkom 20. stoljeća (*Status animarum-Starod*). Anna Plešivac iz Studene Gore je otišla u Pulu služiti krajem 19. stoljeća (*Status animarum-Starod*). Iz Hrušice je u Pulu otišla Maria Kuret i to početkom 20. stoljeća. Tamo se udala (*Status animarum parochiae Hrušica*).

Prikazani podaci navode samo određeni broj ljudi koji se iselio iz slovenskih pograničnih župa u Pulu do 1918. godine. Broj onih koji su se iseljavali između svjetskih ratova i nakon II. svjetskog rata, puno je veći.

U povijesti Pule zabilježen je velik broj ljudi koji su svojim djelovanjem doprinijeli njezinom razvoju. To su bile osobe različitih zanimanja. Ukratko je prikazano djelovanje onih osoba koje su bile rođene na prostoru današnje Republike Slovenije (Kržišnik-Bukić 2006a, 62), a neko vrijeme su djelovale u Puli. Najviše ovdje zabilježenih osoba, koje su djelovale u Puli, bili su vojnici Austro-Ugarske Monarhije, te one osobe koje su u Pulu došle premještajem.

Svećenik Ivan Tul (Mačkovlje pored Trsta, 2. 7. 1877 – Mačkovlje, 26. 1. 1959) djelovao je u Puli od 1914. do 1918. godine kao pomorski kurat. Osnovnu školu je polazio u Dolini, Njemačku državnu gimnaziju u Trstu, a bogosloviju je završio u Gorici. Prvo je bio kapelan u Predloki, neko vrijeme prefekt u Tršćanskom đaćkom zavodu, a zatim tajnik biskupa Nagliča. Od 1906. godine bio je kapelan u Sv. Antonu pored Trsta. Tamo je bio sve do 1914. godine, kada je došao u Pulu. Te četiri godine djelovanja u Puli važno je spomenuti, jer je svojim radom i participacijom u društvu djelovao sukladno sa svojom osobnošću spisatelja i propovjednika (PSBL 1990, 80–81).

Učitelj Ivan Kos (Podmelec pored Tolmina, 9. 12. 1849 – Pazin 30. 8. 1931) bio je učitelj i u Puli u razdoblju od 1890. do 1897. godine. Djelovao je u Grazu, Beču i Splitu gdje je bio ravnatelj gimnazije, kao i u Pazinu, gdje je obnašao istu dužnost i gdje je njegovo djelovanje bilo najplodnije. Kao ravnatelj, oko sebe je u školi okupljao sposobne ljude koji su se zalagali za istarsko nacionalno buđenje. Uz to, kako je u Pazinu proveo najviše vremena, mogao je taktiziranjem održati otvorenom prvu hrvatsku gimnaziju. Pazinska gimnazija mu je na grob postavila spomen ploču u zahvalu za njegov požrtvovni rad i sudjelovanje u preporodu Istre (PSBL 1982a, 128–129).

Jožef Križman (Trst, 13. 5. 1847 – Trst, 17. 2. 1896) pisac i prevoditelj, u Puli je od 1890. do 1893. godine predavao vjeronauk. Prije toga, u razdoblju od 1881. do 1890. godine djelovao je u Opčnama, u sv. Ivanu pri Trstu i u Pazinu. Nakon 1893. godine vraća se u Trst gdje je ostao do svoje smrti (PSBL 1982b, 207).

Valentin Pižon (Trst, 12. 2. 1867 – Trst, 7. 2. 1945) bio je zborovođa koji je u Puli djelovao za vrijeme I. svjetskog rata. Organizirao je vojni zbor koji je pjevao na misama, a u pulskom kinu je na klaviru pratio filmske predstave (PSBL 1986, 17).

Franc Vodopivec (Ajdovščina, 24. 11. 1879 – Ljubljana, 10. 5. 1930) bio je pravnik. Njegov posao ga je vodio u različita mjesta nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije. Bio je u Trstu, potom u Tolminu, a od 1911. do 1914. godine u Puli, gdje je 1912. godine postao kotarski komesar. Od 1914. godine djelovao je u Beču (PSBL 1991, 239).

Hrabroslav Volarič (Materija, 16. 11. 1873 – Tolmin, 21. 1. 1932) u Puli je djelovao od 1908. do 1910. godine. Bio je kapelnik Glazbenog društva i zborovođa Pjevačkog i glazbenog društva Narodnog doma u Puli. Svoju je mladost proživio u različitim krajevima Primorske (Lokvi, Sežani, Tržiču pri Trstu, Kanalu i Tolminu). Glazbu je učio kod D. Faglja, a kasnije ju je izučavao u

Orglarski šoli u Ljubljani. Nakon povratka, u Tolminu je imao posao orguljaša i aktivno je sudjelovao u prosvjeti. Godine 1900. bio je prvi urednik tamburaškog časopisa u Sloveniji Slavljska lira, gdje je objavljivao i vlastite skladbe. Neko vrijeme je djelovao u Trstu, da bi potom došao u Pulu. Iz Pule je otišao u Zemun, i na kraju u Maribor. U Tolmin se vratio 1931. godine, gdje je ostao do svoje smrti (Jelerčič 1980, 160–161).

Ovdje se mora spomenuti i Anton Haus, veliki admiral i poveljnik austro-ugarske vojne mornarice (Tolmin, 13. 6. 1851 – Pula, 8. 2. 1917). Vojno-pomorsku akademiju završio je u Rijeci, a kasnije je djelovao u Puli, gdje je i umro (PSBL 1981, 530–531). Bio je jako sposoban pomorac i zato je brzo napredovao u mornarici (Kranjc 2005, 69). Njegova društvena aktivnost i profesionalno djelovanje nisu toliko važni za samo mjesto Pulu, koliko je za napredak i uspješnost borbene gotovosti Austro-Ugarske Mornarice. Zapisi svjedoče o velikom poštovanju koje su mu njegovi podređeni iskazivali. Zabilježeno je da je govorio slovenskim jezikom kada god je za to imao prilike (Bobič 2010, 100).

Globočnik Gustav (Brestanica, 1859 – Gradec, 1945) bio je podmaršal austro-ugarske vojske. Od 1904. do 1909. godine boravio je u Puli (Kržišnik-Bukić 2006b, 436; Kranjc 2005, 69).

U Puli su po službenoj dužnosti neko vrijeme djelovali: Rupert Pivec (Zrikovci, 17. 9. 1863 – Ljubljana, 8. 2. 1947), generalni komesar austro-ugarske, Ivan Koršič (Solkan, 30. 5. 1870 – Solkan, 28. 5. 1941), teolog i zadnji superior austro-ugarske mornarice, Wilhelm von Tegetthoff (Maribor, 23. 12. 1827 – Beč, 7. 4. 1871), viceadmiral, poveljnik austro-ugarske mornarice i šef mornaričke sekcije carskog i kraljevskog vojnog ministarstva, Rihard Pogačnik (Pogatschnigg) (Trst, 14. 12. 1838 – Pula, 22. 10. 1895), počasni kontraadmiral i začetnik torpedistike i drugi (Matijašič Friš 2010, 201–208; Podbersič 2010, 137–147; Grdina 2010, 243–278; Kranjc 2005, 71).

Krajem 19. stoljeća, pa do 1918. godine, u Puli je bilo zabilježeno djelovanje većeg broja društava.⁷ Za to je razdoblje Pula bila glavno i najvažnije središte kulturnog samoorganiziranja doseljenika. Do izražaja je došao sastav gradskog stanovništva, odnosno, iskazao se način formiranja i rasta grada. Osim slovenskih društava, u Puli su djelovala i druga društva. Tako možemo spomenuti Čitaonicu u Puli (1869), koja je od 1905. godine djelovala u zgradi Narodnog doma. Ta je zgrada podignuta s dobrovoljnim priložima Hrvata i Slovenaca, koji su živjeli u Puli (Markulinčić & Debeljuh 2006, 225). U Puli je djelovala i talijanska građanska čitaonica (1876 i 1886), talijanska radnička čitaonica *Gabinetto operaio di lettura* (1894), njemačko čitateljsko društvo Mornarički kasino (1870-1918) te društvo

Geselliger Lesezirkel (1910). Aktivna je bila i Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru (1893), kao i Pjevačko i glazbeno društvo narodnog doma u Puli (1910) (Bertoša & Matijašić 2005, 159–160). Zabilježeno je postojanje i Dalmatinskog skupa, društva koje je bilo vrlo aktivno i često pripremalo zabave i organiziralo sastanke (*Veliki ples* 1911).

Društva koja su u svojem imenu nosila pridjev slovenski nisu imala dugotrajan program djelovanja i nije zabilježen njihov kontinuirani rast.⁸ Podataka o tim društvima je relativno malo. Postojanje prvog društva, koje možemo okarakterizirati kao slovensko, spomenuo je V. Ujčić (1962, 30). To udruženje je nosilo ime Ćitaonica, a osnovano je bilo 1886. godine. Osim Slovenaca i Hrvata, tu su se okupljali i pripadnici ostalih slavenskih naroda. Djelovali su pjevački zbor i tamburaški orkestar. Izričito se pazilo da se govori samo slovenskim ili hrvatskim jezikom (Ujčić 1962, 30–31). Podatak o osnivanju Ćitaonice bilježi se u Našoj slogi (*Iz Puljšćine* 1886): “Ćitaonicu su osnovali ‘Šaka braće Slovenacah’ u želji da pokažu svijetu da se i oni znadu ponositi svojim drevnim imenom i svojim milim jezikom. Da su oni u toj namjeri osnovali svoje društvo, da i braću Hrvate u svoje gnjezdo prime.”

U 1904. godini zabilježeno je postojanje Slovenskog društva. Te je godine inicijativni odbor, u kojem su bili F. Krže (vodja Istrske vinarske zadruge u Puli), I. Gornik, A. Pirc, I. Leskovec, I. Rant, A. Filipčić i M. Pogačnik poslao molbu za osnivanje društva (Kramar 1991, 353). Iste godine potvrđena su i *Pravila društva „Slovensko društvo“ v Puli* (AST 1904). U časopisu Naša sloga bilo je zabilježeno da se osnovalo društvo te da pod tim imenom »ustanovili su ovdje neki mlađji Slovenci, poglavito iz Kranjske, za se posebno društvo. Pravila je već potvrdilo namjesništvo u Trstu« (*Slovensko Društvo u Pulju* 1904). Sigurno je da je u društvu u jednom trenutku bilo barem 40 članova, jer je to bilo određeno s već spomenutim pravilima društva (AST 1904, 4), ali detaljniji podaci o aktivnostima njegovih članova ne postoje. Janez Kramar tvrdi da je društvo djelovalo 2 godine, kada je njegov predsjednik A. Pirc poslao dopis, da društvo ne može više postojati (Kramar 1991, 353–354). Koji su bili razlozi prestanka rada društva, ne zna se.

Spominje se i djelovanje Slovenske narodne Ćitalnice koja je osnovana 1908. godine (Kramar 1991, 380). Detaljniji podaci o djelovanju te Ćitaonice nisu bili pronađeni. Djelovanje novog društva zabilježeno je već 1911. godine, ime mu je bilo Skup Slovenaca. Prva aktivnost članstva toga udruženja bila je u siječnju 1911. godine (*Hrvaška Ćitaonica... 1911*), iako se to ne može tvrditi sa sigurnošću. Postoji mogućnost da su i prije bili aktivni, ali da tu aktivnost nisu popratile novine, a one su, nažalost, jedini izvor podataka. Zabave i druženja

78

organizirali su i u 1912. godini (*Zabava s plesom* 1911a). Radi oskudnih podataka nije moguće prikazati članstvo toga društva. Može se zaključiti da je jedan od članova bio prije spomenuti Hrabroslav Vogrič. Navodi se i da je Hrabroslav Vogrič za jednu zabavu, koju je organizirao Skup Slovenaca, ukrasio dvoranu (*Zabava s plesom* 1911b).

U godini 1913. zabilježeno je djelovanje još jednog društva koje se zvalo Slovensko pevsko, zabavno in podporno društvo v Pulju (Kržišnik-Bukić 1995b, 140). U društvu se govorilo slovenski, a program rada je bilo pjevanje, organiziranje izleta, formiranje knjižnice i predavanja. Posebna se pozornost poklanjala međusobnoj pomoći na gospodarskim, trgovačkim, pravnim i drugim područjima (AST 1913). Pravila su potpisali: R. Rekar, A. Blaznik, J. Kodelja, F. Hudeček, J. Košak, I. Gornik. Prvu zabavu je društvo organiziralo u listopadu 1913. godine (*Koncert slov. pjevač. društva u Puli* 1913). Je li društvo uspjelo ispuniti barem djelomično zadane ciljeve, nije bilo moguće potvrditi.

Osim u slovenskim društvima, vidi se da su se doseljenici s današnjeg slovenskog prostora uključivali u rad društava drugih slavenskih naroda. Tako su 1911. godine radnici u Puli organizirali češko-slovensku zabavu (*Zabava Češko-kovinskih društava u Puli* 1911).

Daljnje djelovanje različitih slovenskih društava nije vidljivo. Pretpostavlja se da je tome uzrok I. svjetski rat jer je tada u Puli nastupio policijski sat i bilo je zabranjeno bilo kakvo okupljanje ili organiziranje zabava.

3. Zaključak

Razvidno je da su se u Pulu doseljavali stanovnici iz mjesta koja se nalaze na prostoru današnje Republike Slovenije. Izneseni su samo neki primjeri doseljavanja stanovništva u Pulu, koji su donekle ovisili i o procesima razvoja i promjenama što su se događale u Puli od 15. stoljeća pa do 1918. godine. Nakon 1918. godine ti procesi su postali još jači i radi pristupačnosti povijesnih izvora lakše ih je dokumentirati nego što je to moguće za ranija razdoblja. Prve doseljenike i njihovo doseljavanje u Pulu možemo pratiti od 17. stoljeća, ali se isto tako može pratiti migracija i doseljavanje u druge gradove u Dalmaciji te u primorske gradove (Dubrovnik i Rijeka). Možemo zaključiti da dolasci Slovenaca u Pulu kontinuirano traju još i danas. Intenzitet dolazaka iz ovdje predstavljenih podataka nije moguće ocijeniti, ali je moguće okarakterizirati razloge dolaska. U postojećoj literaturi navodi se da je određeni broj dolazaka

bio motiviran stvaranjem vlastite obitelji u novoj sredini te mogućnošću boljeg zaposlenja. Kod onih pojedinaca kod kojih je moguće procijeniti razloge dolaska (jer to nije moguće kod svih ovdje zapisanih doseljenika), osim ta dva razloga pojavljuje se i treći, a to je dolazak po dekretu. Taj je razlog vidljiv kod službenih osoba koje su u Pulu došle kao zaposlenici u državnim službama Austro-Ugarske Monarhije. Ulaskom Pule u granice Austro-Ugarske Monarhije u gradu se povećao broj ljudi koji su se nacionalno opredjeljivali kao Slovenci (što je pogotovo vidljivo iz austrijskih popisa stanovništva), pa možemo tvrditi da je i to utjecalo na dodatno doseljavanje stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije. Ti premještaji su utjecali i na dužinu boravka pojedinaca u Puli. Iz ovdje izdvojenih primjera vidi se da su ti ljudi kratko živjeli u Puli. Navedene javne ličnosti (svećenici, učitelji, vojnici itd.) bile su aktivne u Puli, no do sada njihovo djelovanje, koje se odnosi na grad, nije bilo vrednovano. Detaljnijim istraživanjima pojedice bi trebalo staviti u kontekst vremena u kojem u djelovali. Tada bi se moglo ukazati i na njihov utjecaj na gospodarski i kulturni razvoj grada.

Doseljeni Slovenci su se uklopili u djelovanje i funkcioniranje različitih institucija u gradu. To se vidi i po tome što su, sukladno tadašnjem trendu, osnivali i svoja društva. Osnivanje tih društava pokazuje nam da je u Puli bilo dovoljno zainteresiranih pojedinaca koji su omogućili djelovanje slovenskih društva. Osim toga, ona nam ukazuju i na potrebu doseljenika da zadrže svoj jezik i kulturu, ali i da si međusobno pružaju podršku. Članovi društva organizirali su zabave i promicali su kulturu, ali se iz pravila može iščitati i međusobna pomoć članova na gospodarskom, trgovačkom i drugim područjima. Radi političkih utjecaja i drugih, do sada još nejasnih čimbenika, društva su se često transformirala i mijenjala svoj ustroj i ime, što možemo smatrati zajedničkim obilježjem svih slovenskih društava koja su djelovala na Kvarneru na početku 20. stoljeća. No, promatrajući djelovanje društava u Puli, može se zaključiti da je od 1904. do 1913. godine u Puli stalno djelovala neka organizacija u kojoj su se skupljali doseljeni Slovenci i ona su opravdala svoje postojanje. Njezinim je članovima omogućeno očuvanje slovenskoga jezika i dodatno razvijanje osjećaja pripadnosti slovenskom nacionalnom korpusu.

80 Bilješke

¹ Novi list je dnevnik koji s prekidima izlazi u Rijeci od 1900. Početak je bio list *Hrvatska sloga*, koji je na Sušaku izlazio od 1898. do 1899. godine. Novine su 2. 1. 1900. promijenile naziv u *Novi list*, a nakon selidbe redakcije sa Sušaka od 4. 3. izlazile na drugoj strani Rječine. Urednik je tada bio Fran Supilo. List je bio neovisan i izrazito hrvatski opredijeljen. God. 1904. postigao je najveću nakladu u Hrvatskoj, tada počinje izlaziti i nedjeljom, prestao je ovisiti o inozemnim glasilima i pomaknuo vrijeme izlaska na jutarnje sate, čime je u primorskim krajevima slomio premoć tršćanskog dnevnika *Il Piccolo*. Distribuirao se u Zagreb, Ljubljanu, Trst, Beč i Budimpeštu. Vlasti su ga 18. 6. 1907. godine zabranile, no već sljedećeg dana Supilo ga je zamijenio *Rijeckim novim listom*, koji je izlazio do zabrane izrečene 19. 12. 1915. godine u uvjetima ratne cenzure. Na početku međuratnoga razdoblja bilo je nekoliko pokušaja oživljavanja: *Primorski novi list* (1923–24), *Novi list* (izašao jedan broj 1924), *Suščki novi list* (1925. postao *Novi list* i izlazio tjedno ili dvaput tjedno do 1932). Nastavak je došao 1. 3. 1947. pokretanjem dnevnika *Riječki list*, koji je zamijenio ratno-poratna glasila NOP-a *Primorski vjesnik* i *Glas Istre* (Bertoša & Matijašić 2005, 538–539).

² Naša sloga su prve novine u Istri na hrvatskom jeziku, a počele su izlaziti u Trstu 1. 6. 1870. godine kao dvotjednik na četiri stranice maloga formata. Najzaslužniji za njezino pokretanje bio je J. Dobrila. Do 1899. godine izlazila je u Trstu. U skladu s nacionalno preporodnom zadaćom, najveću pozornost posvećivala je hrvatskim školama, izborima za općinska vijeća i izborima za Istarski sabor. Tijekom prvih dviju godina izlaženja list se tiskao u 500 primjeraka, a 1879. samo u Istri broj pretplatnika narastao je na 1033 i bilo je malo istarskih sela u koja nije stizao. Osim po kućama čitala se i zajednički pod ladonjom ili bi jedan primjerak išao od kuće do kuće kako bi se uštedjelo na pretplati. U doba zasjedanja Istarskoga sabora u Puli (1902–03) te pred izbore za Carevinsko vijeće 1907. izlazila je triput tjedno. Na početku I.svjetskog rata izlazila je na samo dva stupca, jer zbog mobilizacije tiskarskih radnika list nije imao tko tehnički prirediti i urediti, a zbog pojačane cenzure sve su češće bile i bjeline. Prestala je izlaziti 25.5.1915 (Bertoša & Matijašić 2005, 526–527).

³ U povijesti Pule početkom 19. stoljeća zabilježene su dvije austrijske vlasti. Prva je bila od 1797. do 1805. godine, od 1805. do 1813. godine je Pulom vladala Francuska, da bi potom grad došao pod vlast habsburškog monarha ponovo 1813. godine.

⁴ Pomorski arsenal u Puli (njem. See-Arsenal, K. u. K. Kriegsmarine See-Arsenal), pomorski arsenal austrougarske ratne mornarice. Smješten je u Puljskome zaljevu, djelomično na otoku Uljaniku, a većim dijelom na južnoj obali zaljeva. H. B. Dahlerup, zapovjednik austrijske ratne mornarice, i feldmaršal Nugent izabrali su Pulu za sjedište ratne luke i ratnoga brodogradilišta. Prvi radovi započeli su još 1848. izgradnjom triju skladišta, a opsežniji nakon 1850. Intenzitet radova pojačao se nakon proglašenja Pule ratnom lukom Carstva 1853. Tri je godine kasnije carica Elizabeta položila kamen temeljac Arsenalu. U razdoblju od 1856. do 1867. godine Arsenal je bio izgrađen u glavnim obrisima. U takvom pom. arsenalu, izgrađenom i organiziranom na najsuvremeniji način, moglo se odjednom graditi šest brodova (Bertoša & Matijašić 2005, 610–611).

⁵ Tu je potrebno spomenuti Mornaričko groblje u Puli i Mornaričku bolnicu u Puli. Mornaričko groblje je otvoreno 1862. nedaleko od uvale Valkane. Za njegovo je uređenje Ministarstvo mornarice kupilo 4000m² zemljišta. Prva su se pokapanja obavljala u skupne grobnice, a 1870. zbog higijenskih je razloga odobreno pojedinačno pokapanje. Naknadnim proširivanjem groblje obuhvaća 22039m². Tijekom I.svj. rata na njemu su pokopane žrtve brodske nesreće parobroda *Baron Gautsch* (1914) i članovi posade potopljenih bojnih brodova *Szent Istvan* i *Viribus Unitis* (1918) preminuli od teške epidemije gripe posljednje ratne zime (1917/18). Zbog toga su se morale urediti skupne grobnice, a na kraju rata više nisu bila moguća daljnja pokapanja. U svibnju

1918. planirala se gradnja drugoga mornaričkoga groblja, ali to nije ostvareno. Na Groblju je pokopano 12 austroug. admirala (zapovjednik Austroug. ratne mornarice A. Bourguignon von Baumberg 1879. i dr.) i jedan turski admiral. U razdoblju između I. i II. svjetskog rata talijanske su vojne vlasti zabranile pokapanje na tom groblju. U tijeku II.svj. rata na njemu je pokopano oko 300 tal. i njem. vojnika te civilni poginuli u angloamer. zračnim napadima na grad (1944–45). Nije poznat točan broj pokopanih, no prema pojedinim procjenama ima ih oko 40000. Mornarička bolnica u Puli izgrađena je 1861. godine za potrebe austrijske ratne mornarice. Pružala je preventivnu i kurativnu zdravstvenu skrb mornarima, pripadnicima kopnenih vojnih jedinica i različitih vojnih ustanova, regrutima, polaznicima Mornaričke strojarske škole i drugim vojnim institucija (Winkler 1999; Wagner 1997).

⁶ Maticne knjige su primarni izvori, javnopravni dokumenti koji dokazuju činjenice i to prvenstveno datum rođenja, krštenja i smrti. Predstavljaju jasan i siguran izvor za brojne znanosti (Vlahov 1992/1993, 277). U maticne knjige ubrajaju se knjige krštenih, knjige vjenčanih i knjige umrlih, a u širem smislu mogu se dodati i statusi animarumi (hrv. stališ duša, slo. družinske knjige) (Senčić 2005, 52). Na području današnje Hrvatske i Slovenije stališi duša su se počeli pisati od sredine 18. stoljeća. Jezik vođenja knjiga uglavnom je bio latinski, iako postoje iznimke (Kolar 1996, 4–8).

⁷ O samoorganizaciji slovenskog stanovništva u Hrvatskoj do danas se pisalo u nekoliko članaka. Najcjelovitiji prikaz samoorganizacije dala je Vera Kržišnik-Bukić (1995a) u članku *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju*. U tom članku donosi popisana skoro sva slovenska društva koja su djelovala na prostoru današnje Republike Hrvatske do 90-ih godina 20. stoljeća. Aktivnosti slovenskih doseljenika u različitim kulturnim i obrazovnim institucijama su od sredine 19. do početka 20. stoljeća zabilježena i u drugim krajevima Hrvatske, no nije zabilježen tako veliki broj društava, koja su potvrdila i pravno uredila svoj položaj. Slična situacija s društvima je zabilježena i na području Rijeke i Opatije (Riman 2007, 29–53), kao i u Zagrebu (Strašek 2006, 97–102), s time da su ta društva počela djelovati nešto kasnije i njihov broj je bio manji nego u Puli. Situacija je, s obzirom na osnivanje i djelovanje slovenskih društava u Puli (tu je potrebno spomenuti i prostor Dalmacije) od kraja Prvog svjetskog rata pa sve do 1991. godine, bila drugačija. Nije zabilježeno osnivanje ili djelovanje slovenskih društava, kao što je to slučaj, pogotovo u većim gradovima, koji su bili u Kraljevini Jugoslaviji, a kasnije u SFRJ. Tada počinju prednjačiti Zagreb, Karlovac, Sušak (u razdoblju od 1920 do 1943), a potom Rijeka i Osijek. Situacija s osnivanjem slovenskih društava nakon 1991. godine u potpunosti se izmijenila, te danas u svakom većem hrvatskom gradu djeluje slovensko društvo.

⁸ Pri usporedbi društava koja su djelovala u Puli, te onih koja su djelovala na Kvarneru, postoje sličnosti. Obilježava ih relativno kratkotrajno postojanje, nema kontinuiranog djelovanja, slabi su podaci uz pomoću kojih bi bilo moguće detaljne rekonstruirati aktivnost članova.

82 Izvori i literatura

AST [Archivio di Stato di Trieste], 1904. *Pravila društva „Slovensko društvo“ v Puli*. I. R.: Lugotenenza del litorale Società 1814–1918, b. 15.

AST [Archivio di Stato di Trieste], 1913. *Pravila »Slovenskega pevsko-zabavnega in podpornega društva u Puli«*. I. R.: Lugotenenza del litorale Presidiali b. 378, 1.

Bertoša, M., 1972. *Hajdučka epizoda naseljavanja Puljštine (1671-1675)*. Povijesno društvo Istre, Povijesno društvo Rijeke, Rijeka-Pula.

Bertoša, M., 1978. *Istarsko vrijeme prošlo*. Otokar Keršovani, Pula.

Bertoša, M., 1986. *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*. Istarska naklada, Pula.

Bertoša, M., 1995. *Istra: doba Venecije (XVI. - XVIII. stoljeće)*. Zavičajna naklada “Žakan Juri”, Pula.

Bertoša, M. (ur.), 2005. *Pula*, C.A.S.H., Pula.

Bertoša, M. & Matijašić, R. (ur.), 2005. *Istarska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.

Bertoša, S., 2001. Doseljenici iz Kopra i njegove okolice u matičnim knjigama od 1613 do 1817. *Acta Histriae* 2, 389–141.

Bertoša, S., 2001/2002. Obrti i neka ostala zanimanja u Puli od 17. do 19. stoljeća. *Povijesni prilozi* 2001/2002, 121–160.

Bertoša, S., 2002. *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*. Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, Pazin.

Bobetko-Majer, S., 1999. Ferdo Livarić u tisku svoje dobi. *Arti Musices* 2, 151–159.

Bobič, P., 2010. Anton Johann Haus. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 65–100.

Dukovski, D., 2004. *Istra: kratka povijest dugog trajanja*. Istarski ogranak društva hrvatskih književnika, Pula.

Gelo, J., 1998. *Narodnostni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske po naseljima: 1880-1991*. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

Grdina, I., 2010. Wilhelm von Tegetthoff. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 243–278.

Hrvaška čitalnica, Nar. Rad. Or. in Sokol. Zabave u Sokolskoj dvorani. Naša sloga. 12. 1. 1911, 2.

Iz Puljščine. Naša sloga, 27. 5. 1886, 2.

Jelerčič, I., 1980. *Pevsko izročilo Primorske. Slovenska zborovska pesem na Primorskem do druge svetovne vojne*. Založništvo tržaškega tiska, Trst.

Kolar, B., 1996. Status animarum kot arhivsko gradivo. *Drevesa* 2, 4–8.

Koncert slov. pjevač. društva u Puli. Naša sloga, 9. 10. 1913, 2.

Kramar, J., 1991. *Narodna prebuja istrskih Slovencev*. Založba Lipa, Založništvo tržaškega tiska, Trst.

Kranjc, M. F., 2005. *Slovenska vojaška inteligenca*. Grafis trade, Grosuplje.

Kržišnik-Bukić, V., 1992. O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991. *Razprave in gradivo* 26/27, 172–199.

Kržišnik-Bukić, V., 1993. Slovenski gostinci in pomen slovenskih gostiln v Zagrebu v 30-ih letih 20. stoletja. *Razprave in gradivo* 28, 134–142.

Kržišnik-Bukić, V., 1994/1995. Okvirni pregled poteka, vzrokov in pomena izseljevanja Slovencev na Hrvaško. *Razprave in gradivo* 29/30, 85–93.

Kržišnik-Bukić, V., 1995a. O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju. V V. Kržišnik-Bukić (ur.) *Slovenci v Hrvaški*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 133–188.

Kržišnik-Bukić, V., 1995b. Vsebinsko-metodološki vidiki tematskega raziskovanja in proučevanja Slovencev na Hrvaškem/v Hrvaški. V V. Kržišnik-Bukić (ur.) *Slovenci v Hrvaški*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 19–34.

Kržišnik-Bukić, V., 2006a. O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdanj danes. V K. Munda Hirnök & M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 15–85.

Kržišnik-Bukić, V., 2006b. Znameniti Slovenci na Hrvaškem skozi zgodovino. *Migracijske i etničke teme* 4, 421–445.

Markulinčić, H. & Debeljuh, A. (ur.), 2006. *Uljanik: 1856-2006*. Uljanik d. d., Pula.

Matijašič Friš, M., 2010. Rupert Pivec. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 201–208.

Pislar Fernandez, M., 2004. *Slovenci v železni Loreni*. Inštitut za slovensko izseljenstvo, ZRC SAZU, Ljubljana.

Peruško, T., 1964. Historijat „Uljanika“ do 1947. godine. *Jadranski zbornik*, 393–411.

Podbersič, R., ml., 2010. Ivan Koršič. V A. Rahten & M. Matjašič Friš & N. Terčon (ur.) *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 137–147.

Prva družinska knjiga župnije Podgrad. Župni urad, Podgrad.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1981. *Anton Haus*. Snopič 7. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1982a. *Ivan Kos*. Snopič 8. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1982b. *Jožef Kržman*. Snopič 8. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1986. *Valentin Pižon*. Snopič 12. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1990. *Ivan Tul*. Snopič 16. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

PSBL (Primorski slovenski biografski leksikon), 1991. *Franc Vodopivec*. Snopič

17. Goriška mohorjeva družba, Gorica.

Riman, B. 2007. Slovensko društvo na Reki u Riečkom novom listu od 1909. do 1913. godine. *Rijeka* 2, 29–53.

Senčić, A., 2005. Popis pučanstva župe Mošćenice iz godine 1801: knjiga Stališ duša. Katedra Čakavskog sabora, Mošćenice.

Slovensko Društvo u Pulju. Naša sloga, 11. 5. 1904, 5.

Status animarum 3. knjiga. Župni urad, Ilirska Bistrica.

Status animarum, knjiga 1. od 1900. Župni urad, Ilirska Bistrica.

Status animarum parochiae Hrušica. Župni urad, Podgrad.

Status animarum-Starod. Župni urad, Podgrad.

Strašek, F., 2005. Slovenci na Hrvaškem: samoorganiziranost nekđaj in sedaj. V K. Munda Hirnök & M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 97–104.

Ujčić, V., 1962. Kazališni i kulturno-umjetnički život Pule. Naučna biblioteka, Pula.

Veliki ples. Naša sloga, 4. 2. 1911, 3.

Vlahov, D., 1992/1993. Matične knjige u povijesnom arhivu u Pazinu. *Vjesnik istarskog arhiva* 2–3, 277–309.

Wagner, W., 1997. *Mornarička knjižnica: knjižnica austrougarske Mornarice*. Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula.

Winkler, D. et al, 1999. *Carska i kraljevska mornarica u Puli*. Sveučilišna knjižnica u Puli katalog izložbe, Pula.

Zabava Češko-kovinskih radnika u Puli. Naša sloga, 3. 8. 1911, 3.

Zabava s plesom. Naša sloga, 19. 1. 1911a, 1.

Zabava s plesom. Naša sloga, 16. 3. 1911b, 5.

MARINKO BANJAC

“Unity in Diversity”: Multiculturalism as Governmental Technology and the Constitution of a European Multicultural Self

Multiculturalism in the European Union defines the framework for the regulation of cultural diversity, and in this the idea of “unity in diversity” is one of the key elements, since it provides a rationale for the process of constructing the European Union. The paper aims to show that multiculturalism is a specific governmental technology that opens up political space and allows the expression of diversity by different collective subjectivities. But this formation of the freedom of collective subjectivities is a kind of control within modern governmental mechanisms, and provides the conditions for potential new exclusions. European populations are determined by identifying those groups and individuals that are “dangerous” to the inhabitants of Europe, while European multicultural individuals are perceived to be tolerant and flexible. Since the European space is predominantly understood as an open economy, individuals in this space are constructed as a mobile and capable workforce ready to adapt to changes in a global economy.

Keywords: multiculturalism, European cultural policies, governmental technology, neoliberalism, multicultural self.

“Enotnost v različnosti”: Multikulturalizem kot oblastna tehnologija in konstitucija evropskega multikulturnega sebstva

Multikulturalizem v Evropski uniji definira teren urejanja kulturne raznolikosti, pri čemer je ideja »enotnosti v različnosti« ena izmed ključnih, ki zagotavlja utemeljitev procesov konstrukcije Evropske unije. Prispevek želi pokazati, da je multikulturalizem specifična oblastna tehnologija, ki sicer odpira politični prostor drugačnosti in dopušča izražanje identitet različnim kolektivnim subjektivitetam, vendar je prav to fabriciranje svobode ključen način vladanja v okviru sodobnih oblastnih mehanizmov, saj predstavlja pogoj možnosti instituiranja novih izključevanj. Evropsko populacijo se konstruira na način določanja tistih skupin ter posameznikov, ki naj bi bili nevarni evropski populaciji, obenem pa se evropski multikulturni posamezniki dojemajo kot tolerantni in fleksibilni. Ker je enotnost evropskega prostora primarno mišljena kot gospodarska odprtost, so posamezniki v tem prostoru konstituirani kot mobilna in sposobna delovna sila, pripravljeni prilagajati se spremembam v globalnem gospodarstvu.

Ključne besede: multikulturalizem, evropske kulturne politike, oblastna tehnologija, neoliberalizem, multikulturno sebstvo.

Correspondence address: Marinko Banjac, University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: marinko.banjac@fdv.uni-lj.si.

1. Uvod

Multikulturalizem ima v mnogih državah in regionalnih povezavah, tudi v Evropski uniji, pomembno vlogo pri načinu urejanja razmerij med posamezniki, predvsem pa razmerij med kulturnimi ali etničnimi kolektivnimi subjektivitetami. Termin multikulturalizem vsekakor v različnih državah članicah Evropske unije nima enotnega pomena v političnih diskurzih, praksah ali programih (Bleich 1998), prav tako pa ni enoznačen niti v znanstvenih ali filozofskih razpravah (Goldberg 1994a). Kljub temu je mogoče reči, pri čemer se osredotočamo predvsem na evropski kontekst,¹ da gre v najširšem smislu za obvladovanje novih realnosti predvsem po drugi svetovni vojni, ko so se migracijski tokovi na evropsko celino intenzivirali.² Poleg tega se je po drugi svetovni vojni začela tudi pospešena integracija kulturno in etnično heterogenih evropskih držav, z vzpostavljanjem prostega pretoka blaga, ljudi in storitev pa je ta multiplost kulturnih raznolikosti postala še toliko bolj prisotna in očitna. V tem okviru je multikulturalizem bil in je še vedno poskus integracije imigrantov ter različnih kulturnih oziroma etničnih skupnosti v širšo družbo oziroma populacijo, pri čemer se tem skupinam omogoča ohranjanje njihove kulture, identitete ter življenjskega sloga. Prav zato gre pri multikulturalizmu za vprašanje, na kakšen način zagotavljati pravice različnim kulturam v družbi ter kako zagotoviti enakopraven položaj tistih manjšin, ki niso enako vključene v družbenopolitične procese, obenem pa je multikulturalizem afirmacija kulturnih razlik preko diskurzov rasne in etnične avtentičnosti (Joppke 1996). Termin ima tudi normativno konotacijo, saj se nanaša na neko idealno situacijo mirnega sožitja med posamezniki ali skupinami različnih kulturnih porekel.

Ravno ta antinomija, torej ambivalentno razmerje med hkratnim percepiranjem enotnosti določene družbe na eni strani ter bistveno heterogenostjo etničnih in kulturnih skupin, ki sestavljajo to družbo na drugi, je značilna tudi za Evropsko unijo: "čeprav je cilj razviti občutek pripadnosti *skupni* kulturi, Evropska unija želi ohraniti specifične značilnosti *mnogih* evropskih kultur /.../" (European Community 2002, 5; poudarek dodan). V sami srčki te antinomije je ideja, da je raznolikost kultur realnost, ki jo je pri konstrukciji evropske identitete treba upoštevati, predvsem pa izkoristiti. Pluralnost različnih kulturnih skupin naj bi bila namreč element, ki omogoča stabilnost procesa ustvarjanja družbene kohezije, konstrukcije Evrope in vladovanja³ v Evropski uniji. Čeprav na ravni Evropske unije ne moremo govoriti o uradni multikulturalni politiki, pa konstrukcijo evropske identitete skozi kulturno raznolikost lahko označimo kot določeno obliko multikulturalizma (Delgado-Moreira 2000).

Prispevek analizira multikulturalizem v okviru evropskih kulturnih politik in njej priležno nocijo "enotnosti v različnosti" kot način konstitucije evropskega multikulturalnega sebstva v procesih konstrukcije evropske identitete in enotnosti. Pokazali bomo, kako in na kakšen način se prek multikulturalizma gradi evropska enotnost in hkrati spodbuja kulturna raznolikost, pri čemer gre za specifičen način upravljanja z evropsko populacijo. Izhajajoč iz tega je osrednja teza prispevka, da se prek evropskega multikulturalizma v okviru evropskih kulturnih politik (ter nocije enotnosti v različnosti) spodbuja avtonomno delovanje ter skozi participacijo maksimiranje koristi multikulturalnih evropskih posameznikov, pri čemer je ta participacija najprej ekonomska aktivnost: evropski multikulturalni državljani so mobilna in sposobna delovna sila, ki mora znati delovati v različnih (kulturnih) okoljih in biti pripravljena na prilagajanje spremembam. Hkrati se prek multikulturalizma konstruira enotnost evropske populacije tako, da se jo normalizira na način določanja (in izključevanja) tistih skupin ter posameznikov, predvsem ilegalnih imigrantov,⁴ ki naj bi bili evropski populaciji nevarni, obenem pa se evropski multikulturalni posamezniki dojemajo kot tolerantni, fleksibilni in avtonomni pri določanju lastne pozicije in delovanja v raznolikem kulturnem okolju.

Pri analizi bomo izhajali iz Foucaultove teoretizacije oblasti, katere pomembna predpostavka je, da je v vsakem razmerju vedno že prisotna oblast, ki je relacijska, decentrirana in večsmerna (Foucault 1995, 1978, 2003; cf. Kelly 2009). To pomeni, da kulturnih politik Evropske unije ali, bolj specifično, evropskega multikulturalizma v okviru evropskih kulturnih politik ne razumemo kot oblastnega orodja določenega subjekta, ki bi z upravljanjem tega orodja kot načina prisile, dominacije in kontrole na represiven način upravljal populacijo in nadzoroval dejanja posameznikov in družbenih skupin. Multikulturalizem bomo kvečjemu razumeli kot nekaj, kar je obenem represivno in produktivno ter s slednjim kreativno, transformativno in inovativno. Evropski multikulturalizem je skozi to perspektivo oblastna tehnologija, ki "ima vse značilnosti oblasti, vendar je produktivna v smislu produkcije načina obnašanja in delovanja tako posameznikov kot celotnih populacij" (Kelly 2009, 43). Kot oblastna tehnologija je multikulturalizem način organiziranja evropske populacije tako, da se posamezniki v njej dojemajo in delujejo kot svobodni; tehnologija fabricira svobodo (Gordon 1991; Rose 1999).⁵ Tehnologija kot oblastna praksa zato dovoljuje in celo spodbuja subjekte, da določajo način odnosov do lastnih teles, misli, načinov delovanja, s čimer usmerja njihovo delovanje tako, da sledijo nocijam perfekcije, sreče, čistosti, itd. (Foucault 1994, 177). Cilj oblasti je, da se na ta način vzpostavljajo samodeterminacija, odgovornost in svoboda (izbire) kot instrumenti (re)konstituiranja odnosov med subjekti ter odnos subjekta do samega sebe zato, da se na ta način lahko upravlja s populacijo.

Pri oblastnih tehnologijah ne gre le za strukture, procese ali diskurze, temveč za skup tehničnih védnosti ter praks, skup tehnik, ki jih je mogoče mobilizirali v različnih situacijah, razmerah in kontekstih zato, da se ohranjajo neenaka razmerja.⁶ Pogoji možnosti oblasti so namreč prav spreminjajoča se razmerja sil, ki so vedno neenaka in s tem producirajo oblast. Kelly (2009, 49) v tem smislu trdi, da je "vsaka ureditev je inherentno nestabilna: sile se spreminjajo, stare oblastne sile bodo vedno znova skušale prevladati, toda skozi nestabilnosti se bo pojavila nova ureditev." V tem kontekstu bomo problematizirali tudi določene prevladujoče odgovore/kritike (v smislu praks, politik, programov, znanstvenih premislekov) na evropski multikulturalizem kot del istega registra oblastnih tehnologij, saj vzpostavljane možnosti, pravnih okvirov zagotavljanja pravic ter svobod pomenijo nove (institucionalne) oblike discipliniranja, omejevanja, kontroliranja in normaliziranja, predvsem v okviru (neoliberalnih) politik ter praks (globalne) tržne logike, liberalizacije investicij ter privatizacije socialnih ter drugih javnih storitev v Evropski uniji.

Kot pokaže Foucault (2008) prek genealogije liberalizma in neoliberalizma, se sodobni oblastni načini delovanja usmerijo k upravljanju obnašanja skozi tehnologije sebstev v prepletu s prevladujočimi oblastnimi tehnologijami (Burchell 1993), pri čemer je glavna matrica družbenih in političnih razmerij ekonomska aktivnost. Gre za univerzalizacijo tržno utemeljenih družbenih razmerij skozi penetracijo odgovarjajočih praks komodifikacij, kapitalske akumulacije in logike profita v praktično vse pore človekovega življenja (Gordon 1991, 43; Read 2009). Ekonomski subjekt postane osrednji temelj, ki določa politično delovanje. Neoliberalna logika zato teži k upravljanju obnašanja posameznikov kot akterjev na trgu, kot podjetnikov, kar je pravzaprav "razpršitev podjetništva kot prevladujočega načina delovanja v družbi" (Gordon 1991, 42). To je usmeritev novih tehnologij sebstev, ki določa, na kakšen način se ljudje razumejo in kako so subjektivirani: "Homo economicus je podjetnik, je podjetnik samega sebe" (Foucault 2008, 226). Subjekt v okviru neoliberalne logike upravljanja je svoboden, tekmovalen, ekonomsko racionalen in podjeten (Read 2009).

V luči zgornje teoretsko-metodološke zastavitve je prispevek razdeljen na tri dele, v zaključku pa so podane ključne ugotovitve. V prvem delu bomo premislili, kako globalizacijski procesi, ki se jih pogosto enači s širitvijo liberalne demokracije v spregi s tržnim kapitalizmom, definirajo teren multikulturalnosti ter kako ideja kulturne heterogenosti v okviru evropskih integracijskih in globalizacijskih procesov determinira model urejanja novih realnosti. V drugem delu prispevka bomo analizirali kulturne politike Evropske unije ter načine osmišljanja multikulturalizma kot način upravljanja kulturnih in etničnih raznolikosti. Tu bo poudarek predvsem na nociji "enotnost v različnosti", ki je ena od strategij

90

konstrukcije integracije, evropske identitete in evropskega državljanstva. V tretjem delu pa bomo multikulturalizem in omenjeno sintagmo "enotnosti v različnosti" ter (zavračajoče) odgovore na multikulturne politike premišljali kot tehnologije oblasti, ki konfigurirajo in (so)kreirajo okvir, kjer kulturne ali etnične razlike, spodbujanje (manjšinskih) skupnosti k participaciji in artikuliranju zahtev ter pravnega zagotavljanja njihovih pravic, pomenijo možnosti samoupravljanja, samo-odgovornosti, mobilnosti in fleksibilnosti. Na ta način evropski multikulturalizem deluje kot oblastna praksa oziroma tehnologija sebstva, ki sokonstituira evropske multikulturne državljanke kot podjetne subjekte, vpete v neoliberalno logiko.

2. Globalizacijski procesi, Evropska unija in multikulturalizem

Globalizacija je običajno opredeljena kot transformacija procesov in struktur na svetovni ravni, pri čemer gre predvsem za tiste spremembe, ki se dogajajo na osi časa, prostora, teritorija, suverenosti ter identitet. Globalizacija je v tem smislu kompresija časa in prostora ter širjenje in intenzifikacija povezav (Giddens 1990; Scholte 2000). Je proces, kjer se ustvarjajo novi supraterritorialni prostori, v katerih so družbeni odnosi bolj kompleksni in je njihov domet večji (Held & McGrew 2000). Pretok kapitala, ljudi, idej ter storitev je zaradi tehnoloških inovacij (npr. komunikacijskih in transportnih) vedno hitrejši. Politični, ideološki, verski ter kulturni trendi in procesi, ki so bili včasih bolj omejeni na specifične regije, se sedaj prek globalnih mrež srečujejo in mešajo v mnogih delih sveta. Prostor in čas v tem umevanju globalizacije nista več (nepremostljivi) oviri za družbeno interakcijo in organiziranje. In prav plod teh procesov naj bi bila tudi Evropska unija. Ko se govori o razmerju med Evropsko unijo, integracijo držav v njenem okviru ter globalizacijo, obstaja splošno prepričanje, da med temi procesi obstaja globoka vzajemnost in prepletenost. Globalizacija naj bi bila tisto dejstvo, ki narekuje oblikovanje in kreiranje okolja, kjer obstaja velika gospodarska povezanost držav, evropska integracija pa ravno s svojimi politikami prispeva k utrjevanju globalizacijskih tokov. Integracija Evropske unije in globalizacija sta procesa, ki se med seboj pogojujeta, prepletata in črpata drug iz drugega: evropska integracija je reakcija globalizacijskega procesa in hkrati njen najočitnejši dokaz (npr. Castells 2010, 352). Ideja o tako tesnem odnosu izhaja iz prepričanja, da je globalizacija primarno ekonomski proces, širitev tržnega kapitalizma, ki narekuje transnacionalno sodelovanje. Povezovanje evropskih držav je razumljeno kot primeren in celo nujen odgovor na izzive logike globalne ekonomije; integracija evropskih držav je v tem pogledu zato brez alternative, saj so evropske države le na

ta način lahko kompetitivne, prav kompetitivnost pa je tudi legitimirajoč element integracijskih politik (El-Agraa 2007). Poleg tega, da povezovanje pomeni nove priložnosti in izkoriščanje potencialov globalnega trga, je prevladujoča ideja tudi, da države skozi sinhronizirane gospodarske politike lažje premagujejo morebitne ovire in so hkrati zato bolj varne⁷ (Rumford 2000; Walters & Haahr 2005).

Globalizacijski procesi pa tudi vzpostavljajo skupnega evropskega prostora se torej pogosto redukcionistično enačijo s širjenjem liberalnodemokratskega načina vladovanja skupaj s širitvijo kapitalističnega načina produkcije. V okviru teh umevanj globalizacije gre za idejo, da je liberalnodemokratski sistem najboljši možen (cf. Fukuyama 1989), saj zagotavlja participacijo kar najširšega možnega kroga populacije, ena od ključnih vrtilin konsolidiranih predstavnih demokracij pa naj bi bila tudi, da države s tem sistemom ne vstopajo v vojne in da razrešujejo morebitne konflikte na miren način (Owen 1994).⁸ V globalnem svetu naj bi liberalna demokracija prinesla vladavino prava ter spodbujala participacijo lokalnih nevladnih organizacij, združenj ter drugih skupin, ki naj bi skupaj z globalnimi institucijami tvorile podstat globalnemu načinu urejanja družbenopolitičnih zadev. Hkrati s tem pa je liberalna demokracija tudi ključen element ne le za nemoteno, temveč tudi učinkovito delovanje kapitalizma, saj naj bi bili procesi prosti, deregulirani, spodbuja pa se prakse podjetniškega upravljanja (Dillon & Reid 2000). Ob tem je pomembno, da preplet kapitalističnega načina produkcije in liberalne družbenopolitične ureditve nikakor ni enoznačen, enostaven ali homogen, temveč lokalno spremenljiv, heterogen in znotraj sebe kontradiktoren, kar pomeni, da so klasični liberalni pari (javno – zasebno, civilno – militantno, nacionalno – mednarodno) v globalnih družbenih mrežah tesno prepleteni, hkrati pa v stalnem antagonističnem razmerju. Liberalni redi tako tvorijo izredne režime védnosti/oblasti, ki deluje hkrati globalno ter regionalno in lokalno. Konstituira se tehnike preverjanja in preiskovanja značilnosti in dinamik populacij zato, da jih je lažje upravljati. Toda to upravljanje se ne izvaja proti volji subjektov določene populacije, temveč na način, da se upošteva njihove potrebe, se sklicuje na svobodo posameznikov in njihove življenjske možnosti (Dillon & Reid 2001).

Tovrstni procesi, ki spreminjajo vlogo in načine delovanja različnih subjektov, transformirajo in (re)konstruirajo etnične, rasne in nacionalne identitete. Globalizacija in vzniki različnih regionalnih povezav ponujajo tudi nove načine partikularizacij, lokalizacij in fragmentacij (Giddens 1990; Hannerz 1992). Rezultat te interakcije med globalizacijo in univerzalizacijo ne eni strani ter lokalizacijo in partikularizacijo na drugi strani so nove multiple, različne in razlikujoče identitete. To je tudi paradoks, na katerega opozarjajo Basch, Schiller in Blanc (1994): povečana produkcija kulturnih in političnih meja se dogaja v svetu, ki postaja vse bolj povezan v en sam ekonomski sistem s hitro komunikacijo

med različnimi predeli sveta. Kulturna diferenciacija je zato v okviru regionalnih ali nacionalnih povezav še vedno prisotna in se celo krepi, eden od efektov, ki so jih sprožili ti procesi, pa je tudi politična mobilizacija etničnih in kulturnih manjšin, ki jasno izražajo svoje zahteve po kulturnih in jezikovnih pravicah. Načini mobilizacije in zahteve teh skupnosti nikakor niso enotne, temveč vedno heterogene, saj jih definirajo tudi lokalni družbenopolitični konteksti. Globalna kulturna homogenizacija zato paradokсно implicira tudi kulturno heterogenost.⁹

V tem kontekstu se je multikulturalizem¹⁰ (ter z njim koncept multikulturnega državljanstva) vzpostavil kot eden izmed možnih odgovorov in načinov urejanja družbenopolitičnih realnosti, v katerih je prisotna kulturna diverzificiranost. Če smo naslovili problematiko enačenja globalizacije s širjenjem liberalnodemokratske družbenopolitične ureditve skupaj z logiko tržnega kapitalizma, potem je seveda vprašanje, kako multikulturalizem deluje in kakšno vlogo ima v tem okviru. Čeprav je multikulturalizem imel in še vedno ima pomembno vlogo v različnih "zahodnih" državah, vendarle ne moremo govoriti o nekem enotnem pristopu ali enotnih politikah, ki bi bile v vseh državah enako implementirane in izvajane. Ne glede na to, ali predstavlja dejansko politiko ali zgolj idejo oziroma koncept,¹¹ ki spodbuja pozitiven način delovanja in obnašanja državljanov, je ključno vprašanje, na kakšen način deluje in čemu rabi. Multikulturalizem funkcionira kot ideja skladnosti in enotnosti določene populacije, kjer so različne etnične in kulturne (manjšinske) skupnosti njena realnost. Ključno je, da med skupinami obstajajo razlike, v okviru multikulturalizma pa je bistveno vprašanje, kako zagotoviti pripadnikom teh različnih skupin možnost participacije v širši populaciji in kako zagotoviti skupinam ohranjanje identitete (npr. Kymlicka 1995). Skozi upravljanje in regulacijo posameznikov in njegovih pravic na podlagi razlike se skuša definirati in ustvariti idejo populacije kot mozaika, kjer prevladuje liberalna doktrina strpnosti in kjer je ravno razlika tista, ki naj bi prinašala koristi (Mitchell 2001). Kulturna razlika v multikulturnih družbah postane vrlina, ki je ne le tolerirana, temveč spodbujana in zaželena. Multikulturalizem deluje kot eno osnovnih institucionalnih in/ali konceptualnih orodij, prek katerih se upravlja in regulira razlika, saj kot konceptualni aparat definira teren debat ter postavlja okvire (pravne, institucionalne, ipd.) pogojev njegovega umevanja in prakticanja. To pomeni, da je kulturni pluralizem spodbujan, vendar le v toliko, kolikor skupine sledijo določenim pravilom in parametrom liberalizma (Appiah 1992).

3. "Enotnost v različnosti": Multikulturalizem v okviru kulturnih politik Evropske unije

Do leta 1992 je uradna kulturna politika¹² Evropske unije obsegala le financiranje nekaterih manj vidnih projektov, saj je bila Komisija nenazadnje v tem obdobju pristojna le za razdeljevanje manjše količine finančnih sredstev. Med financirane projekte so spadali različni avdio-vizualni programi, mreženje kulturnih organizacij, harmonizacija nadzora nad izvažanjem kulturnega blaga, restavracijski projekti, ipd. Prav z letom 1992 in s sprejetjem Maastrichtske pogodbe oziroma Pogodbe o Evropski uniji pa se je tudi na področju kulturnih politik marsikaj spremenilo. Med drugimi novostmi, ki jih je Pogodba uvedla, je bil koncept evropskega državljanstva kot pravne kategorije.¹³ Poleg tega so pod jurisdikcijo skupnosti po novem spadala tudi področja izobraževanja, mladine, varstva potrošnikov, javnega zdravstva in kulture, kar pomeni, da se je okvir vladovanja Evropske unije zelo razširil (Shore 2006).

Čeprav Maastrichtska pogodba kulture ni postavljala v središče, pa je vseeno, predvsem v členu 151, definirala razmerje med evropsko kulturo in posameznimi kulturnimi okolji evropskih regij ali držav: "Skupnost prispeva k razcvetu kultur držav članic, pri čemer upošteva njihovo nacionalno in regionalno raznolikost ter hkrati postavlja v ospredje skupno kulturno dediščino" (European Community 1992). Evropska skupnost se je v pogodbi zavzela, da bo spoštovala različnost nacionalnih in regionalnih kulturnih dediščin, vendar obenem izpostavljala skupne kulturne korenine. Prav zaradi kulturnih razlik mora biti v ospredju večanje zavesti o kulturah in zgodovini evropskih ljudstev ter izmenjava znanja ter kulturnih produktov oziroma dobrin (European Community 1992). Področju kulture je očitno namenjeno posebno mesto, saj je razumljeno kot sečišče drugih relevantnih oziroma celo ključnih tematik in politik (Shore 2000). Toda ob tem je pomembno predvsem to, da je v izhodišče kulturne politike postavljena dvojnost, v okviru katere se na eni strani vzgaja in goji evropska kultura, obenem pa je cilj ohranjati nacionalne ali druge bolj partikularne kulture. Evropska kultura je tu rezonirana ravno preko različnosti, to pa je tudi modus, v okviru katerega se pojavi slogan "enotnost v različnosti" kot osrednji politični motiv (Shore 2006).

"Enotnost v različnosti" je perspektiva Evropske unije, usmerjena h kulturnemu pluralizmu, pri čemer je slednje izpostavljeno tudi skozi fraze, kot so "evropski kulturni mozaik", "evropska družina kultur" (Shore 2006, 7). Pluralizem je s tem uporabljen kot možna strategija ustvarjanja nove evropske državljanske identitete, ki združuje posameznike različnih kulturnih pripadnosti in narodnosti. Enotnost v različnosti kot eno izmed načel, ki definira kulturne politike Evropske unije, je

slavljenje razlike ter multikulturalnosti za namen promoviranja ideje evropske enotnosti ravno skozi (kulture) razlike.¹⁴

Težava teh načinov formuliranja in konstituiranja evropske identitete skozi specifične konceptualizacije multikulturalizma, kjer se mobilizira različnost, je v razumevanju skupinskih identitet ter pojmov etnije in kulture. Kot poudarja May (1999), gre za naivne, statične in nerazlikujoče koncepcije kulturnih identitet, nanje pa je pripeta ideja medsebojno (skrajno) raznolikih kultur.¹⁵ Izraz kultura postane generičen, pogosto pa se koncepta etničnosti in kulture nekritično ter nereflimirano uporabljata izmenično kot sinonima. V okviru multikulturalnosti so etnične ali kulturne razlike tista modalnost, okoli katere se konstituira družbeno življenje. Ta modalnost je utemeljena v predpostavki, da je skupina, ki je kulturno drugačna od neke druge skupine, znotraj sebe homogena: "etnicistični diskurzi vzpostavljajo in utrjujejo stereotipe o kulturnih potrebah heterogenih skupin z različnimi družbenimi interesi in potrebami" (Brah 1992, 129). Prek skupnostnega občutka biti in pripadnosti, ki določa kulturno razpoznavnost, vsi tisti, ki so rojeni v skupnosti, prevzamejo in ponotranjijo običajne načine mišljenja, občutenja in obstoja (Feuchtwang v Modood 2000). Tovrstna esencializacija kulturnih/etničnih skupnosti pogojuje razumevanje družbe kot mozaika posameznih homogenih, relativno koherentnih skupin, od katerih je ena prevladujoča (Vertovec 1995; Abu-Laban 2002),¹⁶ kar ima pomembne politične implikacije. Proces biologije in kulturne diferenciacije preko kategorij rase in etničnosti (Foucault 2003) nista ločena sistema ali diskurza, temveč medsebojno neločljiva in prežemajoča registra.¹⁷ Prav prek teh registrov se konstruira razločevanje med različnimi skupinami v določeni družbi (Gunaratnam 2003), to pa je pogoj možnosti delovanja multikulturalizma kot oblastne tehnologije.

4. Konstitucija evropskega multikulturalnega sebstva

Če želimo celovito premišljati multikulturalizem v okviru Evropske unije kot oblastno tehnologijo, je treba najprej osvetliti kontekst instituiranja multikulturalnih politik in z njimi povezanih praks. Povedali smo že, da je ideja multikulturalizma vpisana v kulturne politike Evropske unije, kjer se na normativni ravni spodbuja ohranjanje in izražanje partikularnih kulturnih identitet, prav ta pluralizem razlik pa je temelj, na katerem naj bi se oblikovala skupna evropska kulturna identiteta. V praksi se ideja "enotnosti v različnosti" promovira skozi različne mehanizme, med drugim prek specifičnih kurikularnih vsebin v okviru izobraževalnih sistemov (Mitchell 2001, 2003; cf. Fejes 2008) ter na področju raziskav in tehnološkega

razvoja skozi številne projekte (Chevrier 2003), kjer akademiki in raziskovalci sodelujejo v mednarodnih raziskavah, skozi katere se različnost (re)producira (Ahonen in Tienari 2009). Kulturna raznolikost se spodbuja tudi z zagotavljanjem jezikovnih pravic različnih evropskih manjšin. Evropska integracija naj bi bila del globalnega okolja, kjer se priznava različne statusse kolektivnim identitetam, ki jim je pripuščeno oblikovati lastno pozicijo in jim je priznana legitimnost. S tem je priznavanje razlik med kulturnimi in etničnimi skupinami razumljeno kot del demokratičnega procesa, odpiranja novih participatornih kanalov ter modelov reprezentacije za marginalizirane skupine (Trenz 2007).

Blokker (2008) v svoji interpretaciji "enotnosti v različnosti" trdi, da gre za *leitmotiv* tudi pri evropskih širitvenih politikah in procesih. Tako naj prihodnost Evropske unije ne bi slonela zgolj na politični, gospodarski, institucionalni in kulturni konvergenci, temveč tudi na iskanju načinov transformacije razlik med kulturami. To pomeni, da Evropa v svoji širitveni strategiji ne predvideva za morebitne nove članice zgolj prevzema pravno-legalističnih (*acquis communautaire*) struktur, temveč prostor za dialog, medsebojno priznanje in spoštovanje.

Toda po drugi strani se vse pogosteje pojavljajo trditve, da se je ideja multikulturalizma umaknila oziroma da je v številnih zahodnih liberalnih demokracijah doživela zaton (Grillo 2007; Vertovec & Wessendorf 2005). Med drugim kritiki multikulturalizma očitajo, da v okviru multikulturnih politik integracija imigrantov ni uspešna ali zadovoljiva, pojavljajo pa se tudi nova socioekonomska izključevanja. Poleg tega kritiki multikulturalizma vidijo kulture, vrednote ter načine delovanja imigrantov in drugih manjšinskih skupin kot nekompatibilne z liberalnodemokratskimi vrednotami, iz česar sledi, da je zagotavljanje posebnih pravic posameznim etničnim ali kulturnim skupinam v nasprotju z idejo pravic individuumov in univerzalizma.¹⁸

Zavračanje multikulturalizma kot uradnih politik je mogoče zaslediti v številnih državah, kamor se zatekajo migranti. Zakon Združenega kraljestva o nacionalnosti, imigracijah in azilu iz leta 2002 je uvedel obred pridobitve državljanstva, s čimer se zabeleži pomembnost britanskega državljanstva ter goji ponos nanj (Grillo 2007). Prav tako se na Nizozemskem pa tudi na primer v Franciji, Nemčiji¹⁹ ter zunaj Evrope, v Kanadi in Avstraliji, pojavljajo diskurzi o nevarnosti širitve islama ter o migracijah kot varnostnem in ekonomskem problemu (Abu-Laban & Stasiulis 1992; Grillo 2007).

Očitno je pri konceptualiziranju pa tudi prakticiranju multikulturalizma prisoten paradoks: po eni strani je pomemben koncept, ki definira teren kulturnih politik ter način urejanja razmerij med različnimi skupinami, vendar se po drugi

strani pojavljajo interpretacije, da je koncept multikulturalizma preživet, da kot politična praksa ne prinaša učinkov, ki jih normativno (pred)postavlja, in da so multikulturene politike prinesle celo preveč drugačnosti (Sartori 2002).

Prav izpostavljeni paradoks je tisto, kar v temelju determinira multikulturalizem in nocijo "enotnosti v različnosti" kot oblastni tehnologiji. Čeprav je multikulturalizem udejanjan skozi različne mehanizme, kot smo pokazali, v različnih sferah in na različnih področjih, je hkrati diskurz o njegovem nedelovanju dokaz, da kot tehnologija ni onnipotenten, da družbenopolitična razmerja nikoli niso fiksirana, temveč vedno fluidna, spremenljiva, in ravno temu kontekstu mora multikulturalizem imponirati. Oblastne tehnologije se nikoli ne uspejo povsem integrirati v mrežo oblastnih odnosov, temveč so včasih tudi (delno) ignorirane in preprečene (Kelly 2009, 44). Paradoks kaže tudi na to, da multikulturalizem kot oblastna tehnologija odpira prostor drugačnosti, dopušča možnost izražanja različnih kulturnih identitet, kulturnih vrednot, življenjskih stilov ter hkrati pomeni zagotavljanje politične participacije in drugih pravic. Toda prav to fabriciranje svobode, kar je ključen način upravljanja v okviru sodobnih oblastnih mehanizmov (Walters & Haahr 2005), je pogoj možnosti različnih kritik multikulturalizma in, kar je še pomembneje, prav fabriciranje svobode je način produkcije in vzpostavljanje novih podjarmljenj, izključevanj, preko katerih se ravno tako učinkovito konstituira evropski multikultureni državljan.

Tako se na primer v multikultureni maniri Evropska unija problematike imigracij²⁰ loteva z gesli tolerantnosti, spoštovanja in humanitarnosti, vendar se po drugi strani predvsem v imenu varnosti in zaščite evropskih državljanov uporabljajo številni mehanizmi, ki določenim (ilegalnim) imigrantskim skupinam odvzamejo možnost biti tisti del "različnosti", ki naj bi prispeval k "enotnosti". Migracijske politike prispevajo h konstrukciji migranta kot nevarnosti, grožnje, oziroma, bolj neposredno, ne-varnega telesa (Banjac 2009). In ker je vsaka družbena nevarnost kulturno pogojena in konstruirana (Weldes et al. 1999), to pomeni, da se na ta način definirajo tiste raznolikosti, ki so primerne za ustvarjanje evropske enotnosti, ter tista drugačnost, ki predstavlja grožnjo in je kot taka izločena, izrinjena, marginalizirana in kriminalizirana. Sodobni načini izključevanj vse bolj potekajo skozi varnostne prakse, ki naj bi po eni strani ščitile različne forme življenja (kulturnih skupin ali posameznikov), ki so zaželeni, ki so sposobne samoreguliranja, samonapredovanja, spodobne prilagoditev in sprememb (Dillon & Lobo-Guerrero 2008; cf. Medved 2003). Z obračanjem na znanstvene tehnologije, upravljaljske sposobnosti in politično upravljanje meja se te prakse izvajajo tako, da telesa migrantov in potnikov postanejo multipli mejni prostori, kjer je ideja nevarnosti uporabljena za obvladovanje mobilnosti in distinkcijo med legalnimi in ilegalnimi mobilnostmi. Mobilizacija tovrstnih tehnologij

izključevanj, med katerimi je na primer tudi uvajanje biometričnih potnih listov (Amoore 2006),²¹ je način, kako določene subjekte v okviru populacije izločiti in jim preprečiti ali onemogočiti dostop do pravic in resursov, na ta način pa se identificira in legitimira tiste subjekte, ki so do teh pravic upravičeni in veljajo za del populacije (Walters 2002; Muller 2004).

Enoten evropski prostor se torej ustvarja tako, da se normalizira evropsko populacijo na način določanja tistih skupin ter posameznikov, ki so abnormalni ter nevarni evropski populaciji. Kljub temu pa je, kot poudarja Evropska komisija v Evropski agendi za kulturo v svetu globalizacije, evropski prostor prostor številnih kulturnih razlik, ki se jih ne skuša eliminirati ali zadušiti, temveč, ravno obratno, prek multikulturalizma gojiti in prispevati k njihovi širitvi: "izvirnost in uspeh Evropske unije izhajata iz njene sposobnosti spoštovanja pisane in prepletene zgodovine, jezikov in kultur ob kovanju skupnega razumevanja in pravil, ki zagotavljajo mir, stabilnost, blaginjo in solidarnost /.../" (CEC 2007). Podmena te retorike je, da je multikulturalni posameznik – evropski državljani del evropskega kulturnega prostora ravno skozi svojo specifično kulturno identiteto, ob tem pa zna ceniti svojo kulturno identiteto, ker ni rasno nestrpen, ker ne odreka pravic nikomur, ne glede na spol, ker ga zanimajo druge kulture in ker čuti odgovornost do posameznikov, skupin ali skupnosti, ki so marginalizirane ali celo izključene.

Multikulturalizem kot oblastna tehnologija na ta način deluje hkrati individualizirajoče ter totalizirajoče in s tem konstruira in konstituira tako posameznike kot celotno populacijo. Na ta način se vzpostavlja okvir možnega političnega delovanja določene populacije, v kateri so subjekti postavljeni v heterogeno in prekrivajočo se mrežo različnih terenov delovanja in njihovih interesov (Rose 1996), multikulturalne politike pa se sodi po tem, kar prispevajo z vidika posameznega subjekta. Cilj multikulturalnih politik je, kako opolnomočiti vse več ljudi, da bodo delovali avtonomno, da se bodo naučili sprejemati lastne odločitve ter v vsakodnevni situacijah bolje komunicirati z drugimi (Wieviorka 1998). Multikulturalizem kot oblastna tehnologija spodbuja avtonomno delovanje ter skozi participacijo maksimira koristi, pri čemer je mantra avtonomno delujoč racionalen (multikulturalni) posameznik, ki sprejema odločitve in s tem etnični ali kulturni skupini, ki ji pripada, omogoča boljši oziroma enakovreden položaj v družbi.²² Multikulturalni državljani je najprej državljani, ki izbira, sprejema odločitve, ki je manipulabilen in se mora zato neprestano odzivati na modifikacije in spremembe v okolju, v katerem se nahaja (cf. Gordon 1991, 43). S širitvijo posameznih razlik neoliberalni režimi ustvarjajo fleksibilnost skozi tolerantnost do različnih zahtev, praks in vrednot, vendar le dokler so kompatibilne z (potrošniško) logiko samo-odgovornosti (McNay 2009, 63). V tem smislu Foucault (2008, 259–260) pravi: "v/idimo lahko podobo, idejo ali program družbe, kjer obstaja

optimizacija sistema razlike, v katerem je polje odprto fluktuirajočim procesom, v katerem so manjšinski posamezniki in prakse tolerirane / .../”.

Enotnost evropskega prostora je v tej logiki primarno odprtost gospodarskega prostora, kjer je ključno, da obstaja mobilna, fleksibilna delovna sila, sposobna prilagoditev na spremembe. Raznolikost, tudi kulturna, je komparativna prednost, ki prispeva h kompetitivnosti okolja in teren delovanja multikulturnih državljanov, v okviru katerega je “izziv, kako izkoristiti pozitivne učinke, ki jih ustvarja kultura”, pri čemer je “ključno dobro usmerjanje strategije na vseh ravneh upravljanja, ki bodo okrepile povezave med kulturo ustvarjalnostjo, inovativnostjo ter družbenim in gospodarskim razvojem” (Inforegio-PANORAMA 2009, 10). Multikulturalizem zagovarja upoštevanje in spoštovanje pravic različnih (manjšinskih in marginaliziranih) skupin prek zagotavljanja pravnih okvirov, toda hkrati je multikulturni državljan podvržen logiki investicij in tekmovalnosti:

Kulturno bogastvo Evrope, ki temelji na njeni različnosti, je tudi vse pomembnejša prednost v nematerialnem svetu in svetu znanja. Evropski kulturni sektor je že silovit sprožilec gospodarskih dejavnosti in delovnih mest po vsej Evropski uniji /.../. /U/ stvarjalni podjetniki in živahna kulturna dejavnost so edinstveni vir inovacij za prihodnost, ki ga je treba še bolj priznati in izkoristiti v celoti (CEC 2007).

Okvir delovanja evropskega multikulturnega državljana je utemeljen v predpostavki, da je globalizacija prostor kompetitivnosti, ki narekuje neprestano prilagajanje različnim kontekstom, od lokalnih do regionalnih in globalnih. V njem so manjšinske skupnosti in druge skupnosti ter posamezniki, kljub temu, da jim je pripuščeno participirati, izražati zahteve ter lastne specifične nevtalizirani tako, da so njihove identitete transformirane v obliko odgovornih, samo-urejajočih subjektivitet ter komodificirane skozi odločitve o načinu življenja. Odprte, fluidne, ambivalentne identitete so na ta način kompatibilne z mobilnostjo ter prilagodljivostjo, ki naj bi bili vrline posameznikov, ki vstopajo na trg delovne sile: “pospeševanje krepitve zmogljivosti v kulturnem sektorju s podporo usposabljanja kulturnega sektorja za kompetence na področju upravljanja, podjetništva, poznavanja evropske razsežnosti/tržnih dejavnosti ter z razvojem inovativnih virov financiranja, vključno s sponzorstvom in izboljšanjem dostopa do njih” (CEC 2007). Posameznik – multikulturni državljan kot del evropske populacije – je orientiran na avtonomno odločanje v vedno bolj spreminjajočih se situacijah globalne kompetitivnosti, kjer sta etnična in kulturna različnost komparativni prednosti na globalnem trgu, in kjer mora, če želi biti uspešen, opazen in za svojo skupnost produktiven, delovati angažirano in aktivno.

5. Zaključne ugotovitve

Multikulturalizem v Evropski uniji definira teren urejanja kulturne različnosti. To ne pomeni, da gre za onipotentno tehnologijo, ki bi bila nesporna ali neoporekana, saj se ji v imenu varnosti v okviru Unije nemalokrat odreka legitimnost. Toda kljub temu je pri konstrukciji evropske identitete in ideje evropskega (multikulturalnega) državljana multikulturalna ideja "enotnosti v različnosti" ena izmed ključnih. Namesto asimilacijskih politik je multikulturalizem liberalna alternativa integracije imigrantov ter različnih kulturnih oziroma etničnih skupnosti v širšo evropsko populacijo.

Pokazali smo, da je Evropska unija političen projekt, sovpadajoč z logiko širjenja liberalnodemokratske ureditve skupaj s tržnim kapitalizmom, ki naj bi v dobi, ki jo narekujejo globalizacijski procesi, ne imel resnih alternativ. Omenjeni par je sprejet kot edini in hkrati najboljši možen, proces konstrukcije Evropske unije pa je temu korelativen. V prostoru Evropske unije so gospodarski procesi prosti, deregulirani, spodbuja pa se prakse podjetniškega upravljanja in vladovanja. Toda pokazali smo, da se ravno skozi nocijo deregularnosti tvorijo oblastni režimi, ki hkrati na oseh lokalno–regionalno–globalno tvorijo in izrabljajo tehnike preverjanja in preiskovanja značilnosti populacij zato, da jih je lažje upravljati. Ena izmed teh značilnosti, ki jih je bilo treba obvladati in obvladovati, je vpisana v antagonistično razmerje v okviru globalizacijskih procesov: po eni strani ja svet vse bolj povezan ter v smislu časa ter prostora skrčen, vendar pa se po drugi strani vedno znova tvorijo nove kulturne diferenciacije, kar pomeni, da so globalizacijski tokovi sprožili politično mobilizacijo etničnih in kulturnih manjšin, ki jasno izražajo svoje zahteve po kulturnih, jezikovnih in drugih pravicah.

Ta antinomija je nekaj, kar je tudi v Evropski uniji predmet političnih intervencij. Pri tem je bistveno to, da je raznolikost kultur realnost, ki jo je treba pri konstrukciji evropske identitete upoštevati, predvsem pa izkoristiti. Prav zato je ena izmed usmeritev kulturnih politik Evropske unije, predvsem od zgodnjih 90. let prejšnjega stoletja, krepitev kohezije in integracije skozi poudarjanje načela "enotnosti v različnosti", kjer je pluralnost različnih kulturnih skupin komparativna prednost, ki omogoča stabilnost procesov konstrukcije Evropske unije in evropskega državljanstva.

Multikulturalizem je v tem smislu oblastna tehnologija, ki sicer odpira prostor drugačnosti in dopušča izražanje identitet različnim kolektivnim subjektivitetam, vendar je hkrati notranje povezan z glasovi, ki ji odrekajo legitimnost in očitajo neučinkovitost. Prav multikulturalistično fabriciranje svobode je ključen način

100 vladanja v okviru sodobnih oblastnih mehanizmov, saj je pogoj možnosti instituiranja novih izključevanj. Predvsem v kontekstu imigracijskih politik se vzpostavljajo režimi in mehanizmi, ki sicer kažejo podobo humanosti in spoštovanja do prišlekov, a se po drugi strani ravno na telesih migrantov vzpostavljajo drugačnosti, predstavljajoče varnostno grožnjo, in so zato izločene, izrinjene, marginalizirane in kriminalizirane, po drugi strani pa se definirajo tiste oblike skupinskih kolektivitet, ki so zaželeno in sposobne samoreguliranja, samonapredovanja, sposobne prilagoditev in sprememb.

Enoten evropski prostor se prek multikulturalizma konstruira tako, da se normalizira evropsko populacijo na način določanja tistih skupin ter posameznikov, ki so abnormalni ter nevarni evropski populaciji, obenem pa se evropski multikulturalni posamezniki dojemajo kot tolerantni, fleksibilni in, kar je še pomembneje, avtonomni pri določanju lastne pozicije in delovanja v določenem kulturnem okolju. Multikulturalizem kot oblastna tehnologija spodbuja avtonomno delovanje ter skozi participacijo maksimiranje koristi. Evropski multikulturalni državljani je v okviru te logike državljani, ki je manipulabilen in se mora zato neprestano odzivati na spremembe v okolju, v katerem se nahaja. Ker je enotnost evropskega prostora primarno mišljena kot gospodarska odprtost, je pomembno, da so v tem prostoru posamezniki, ki so mobilna in sposobna delovna sila, pripravljena na prilagajanje spremembam. Raznolikost, tudi kulturna, je eden izmed ključnih elementov, ki prispeva h kompetitivnosti okolja in je teren delovanja multikulturalnih državljanov; multikulturalizem v tem okviru narekuje upoštevanje in spoštovanje pravic različnih (manjšinskih in marginaliziranih) skupin preko zagotavljanja pravnih okvirov, vendar hkrati konstitutira multikulturalne državljane, podvržene logiki interesov, investicij in tekmovalnosti.

Opombe

101

¹ Pri opredeljevanju in razumevanju multikulturalizma je treba upoštevati globalni kontekst razvoja tega fenomena, zato velja poudariti, da multikulturalizma, kljub temu, da se v prispevku omejujemo na okvir Evropske unije, nikakor ne smemo misliti kot omejenega zgolj na evropsko celino. O globalnih dimenzijah fenomena multikulturalizma glej Banerjee in Lindstead (2001).

² Od poznih 40. pa vse tja do 70. let prejšnjega stoletja je zaradi gospodarske obnove in razvoja v Zahodno Evropo imigriralo veliko število ljudi iz t. i. nerazvitih držav sveta, s čimer je Evropa takrat zapolnila manko delovne sile, ki jo je potrebovala pri obnovi (Modood 1997).

³ Izraz 'vladovanje' je prevod angleškega izraza *governance*. Zajema dva pomena, ki ju ima angleška beseda, in sicer vladanje ter upravljanje.

⁴ Čeprav vprašanje imigracij ni neposredno povezano z evropskimi kulturnimi politikami, ki so v povezavi z multikulturalizmom osrednja tematika pričujočega prispevka, pa jih vseeno omenjamo, saj so pomemben element pri konstrukciji evropske identitete tako prek procesov vključevanja kot tudi izključevanja. Za zanimivo razpravo o vlogi kulture pri procesih integracije migrantov glej Vrečer (2003).

⁵ "V samem bistvu razmerij moči, ki jih neprestano dražita, sta nepokornost volje in brezkompromisnost svobode. Bolj kot govoriti o nujni svobodi je govoriti o agonizmu – razmerju, ki je hkrati recipročno spodbadanje in borba; bolj kot za neposredno konfrontacijo, ki paralizira obe strani, gre za stalno provokacijo" (Foucault 1982).

⁶ Foucaultova razdelava oblastnih tehnologij kot načina urejanja delovanja, obnašanja in mišljenja posameznikov je povezana z njegovim v družboslovju in humanistiki nadvse uporabnim in uporabljanim konceptom *gouvernementalité*. Koncept *gouvernementalité* uvede Foucault šele v svojem poznem obdobju, na predavanjih na Collège de France leta 1977/78 in 1978/79 z naslovoma Varnost, teritorij, populacija (Foucault 2007) ter Rojstvo biopolitike (Foucault 2008). Z neologizmom *gouvernementalité* je Foucault genealoško osvetlil, kako se je moderno oblastno upravljanje osredotočilo na populacijo, ki pa je ni mogoče preprosto neposredno nadzirati prek zakonov ali z administrativnimi ukrepi. Oblast se je zato morala reorientirati ter populacijo upravljati skozi strategije in taktike, prek katerih je zaščitila blaginjo ljudi (Lemke 2002). Poslej ne gre več (zgolj) za direktno dominacijo in nadzor, temveč za obrat k permisivnosti in skrbi za dobrobit, svobodo, varnost ter blagor posameznikov kot skupnosti.

⁷ V nagovoru pred Evropskim parlamentom je Romano Prodi (2000), takratni predsednik Evropske komisije, na primer, dejal: "/.../ Evropska integracija nam je dala pol stoletja miru in prosperitete, kakršne ni bilo še nikoli v zgodovini našega kontinenta. Z ustanovitvijo evra imamo sedaj celovit in enoten trg, kar je Evropski uniji omogočilo, da je postala svetovna gospodarska sila, ki se lahko sooča z izzivi globalizacije."

⁸ Dillon in Reid (2001) opozarjata, da je sicer vzpon globalnega liberalnega vladovanja v prevladujoči podobi res povezan z vzpostavljanjem ter s širitvijo liberalnega miru, vendar se pogosto spregleda, da je biopolitika globalnega liberalnega vladovanja konstituirana tudi na vojnem terenu. Več glej tudi Dillon in Reid (2009).

⁹ Gre za debato o divergenčnih in konvergenčnih efektih globalizacije. Več o tem glej tudi Pieterse (1996).

¹⁰ Pri opredeljevanju multikulturalizma, fiksiranju njegovega pomena ter uokvirjanju možnosti,

ki jih ponuja, se ga reducira bodisi na politično doktrino, vseobsegajoč diskurz, intelektualno paradigmo, filozofsko epistemo, pedagoški okvir, akademsko retoriko, institucionalizirano politiko ali radikalno kritiko (Goldberg 1994b). Vedno pa je vprašanje multikulturalizma vprašanje političnih in družbenih razmerij moči ter oblastnih razmerij (Yuval-Davis 1999).

¹¹ Generiranje védnosti je praksa normalizirajočega presojanja ter s tem konstrukcije norm kot polja možnih védnosti (Rouse 2003, 101). Produkcija védnosti v navezi z oblastjo je način normalizacije, ki producira optimalni model, preko katerega se skuša ljudi, gibanja ter dejanja umestiti v okvir tega modela. Normalizacija zato igra ključno vlogo pri povezovanju različnih védnosti na eni strani ter na drugi strani oblasti, ki si na ta način zagotovi model načina delovanja subjektov na ravni populacije.

¹² O kompleksnosti (razvoja) kulturnih politik Evropske unije glej Barnett (2001).

¹³ Več o evropskemu državljanstvu, predvsem v kontekstu vprašanja migrantov in integracijskih politik, glej Žagar (2008).

¹⁴ Kulturne ali narodne razlike so v evropskem diskurzu razumljene in obravnavane kot fragmenti, ki imajo sicer vsi iste korenine. Zgodovina Evrope je umevana skozi etape na način, da se zdita združitev in politična integracija evropskih držav logična, celo naravna zaključka. Med te ključne etape spadajo klasična Grčija in Rim, krščanstvo, renesansa, razsvetljenstvo, znanstvena revolucija, evropska geografska raziskovanja in odkritja, vzpon individualizma in liberalne demokracije. Tovrstna historiografija je izredno selektivna in teleološka, saj zakriva in izključuje iz zgodovinske naracije številne temne strani evropske zgodovine (Delanty 1995).

¹⁵ Čeprav diskurz evropske identitete deluje tako, da uzurpira idejo o skupnem izvoru partikularnih evropskih kultur ali nacij, pa to še ne pomeni, da predpostavlja zlitje vseh v eno samo, evropsko kulturo. Evropska kultura naj bi bila bistveno determinirana ravno z razlikami med različnimi kulturami, ki vztrajajo in jih kot takih ni mogoče preseči.

¹⁶ Problem esencializma v okviru multikulturalnosti nikakor ni omejen zgolj na teoretične razprave in filozofske premisleke, temveč se pojavlja tudi v dejanskih javnih politikah in političnih diskurzih, ki ne le oblikujejo teren multikulturalnosti, temveč konstituirajo družbenopolitična razmerja v okviru določenega sistema. Vertovec (1995) tako trdi, da je razumevanje določene skupnosti kot mozaika različnih družbenih (pod)skupin prav zaradi poenostavljene podobe (in esencializacije) prevzet tudi v javnih politikah v Evropi.

¹⁷ Gre za družbenokulturni rasizem (Duffield 2006), ki je utemeljen v kulturnih razlikah in igra klasifikatorno vlogo, ki jo je včasih igral biološki rasizem preko odprtega razlikovanja (in predsodkov) glede na biološke značilnosti skupin, populacij, posameznikov. Predsodki v okviru biološkega rasizma so zamenjani z idejo, da morajo vsi člani družbe ali populacije stremeti k preseganju kulturnih razlik. Gre za rasizem brez ras (Balibar 1991), pri katerem se upravlja kulturne razlike na različne načine s ciljem zagotavljanja medkulturne harmonije in družbene kohezije, vendar se ravno skozi tovrstne dejavnosti in prakse vzpostavljajo nova razlikovanja, segregacije in izključevanja različnih družbenopolitičnih skupnosti in subjektivitet, predvsem tistih, ki naj bi ogrožale in predstavljale nevarnost celovitosti in popolnosti določene (prevladujoče) populacije (Duffield 2006).

¹⁸ Gre za t. i. *difference-blind* liberalno teorijo (npr. Dworkinova in Rawlsova). Za zagovor ideje, da v okviru liberalnega multikulturalizma niso potrebne posebne pravice manjšin, glej Loobuyck (2005). Nekateri liberalni teoretiki trdijo, da multikulturalizem kot politika, ki zagotavlja pravice le določenim skupinam manjšine, ne more biti liberalna, saj posebnih pravic za nekoga ne more biti, če imajo vsi posamezniki v liberalni družbi enake možnosti in enake pravice (cf. Barry 2001).

Po drugi strani pa obstajajo zagovori multikulturalizma kot bistveno liberalne politike, saj naj bi bila liberalna teorija teorija pluralizma (Kukathas 1998).

¹⁹ Ena bolj znanih političnih izjav v letu 2010 je bila tudi izjava nemške kanclerke Angele Merkel, ki je dejala, da je multikulturalizem povsem odpovedal in da ne deluje (v Weaver 2010).

²⁰ Imigracijske politike niso edino polje, na katerem poteka normalizacija izključevanja določenih tipov subjektivitet, ki niso in ne smejo postati del evropske populacije, ter prek tega afirmacija subjektivitet, ki veljajo za evropske. Med drugim je že sama ideja evropskosti in evropske identitete hkrati vključujoča in izključujoča, saj se je na ideji Evrope vpisovalo in se še vpisuje tisto, kar velja kot racionalno, napredno in normalno, ter tisto, kar vse to ni (Delanty 1995). Pri konstrukciji, kaj je "evropsko" in kaj ne, je pomembno vlogo imel in jo še ima orient oz. danes Vzhodna Evropa (Ilc 2009).

²¹ Uvajanje biometričnih potnih listov je sicer v uradni retoriki ukrep, ki naj bi v dobi terorizma zagotavljal ali vsaj večal mednarodno varnost, vendar je hkrati eden izmed načinov (poleg tega na primer tudi vizumski režimi) konstituiranja meja med skupnostmi in (začasnega ali stalnega) članstva posameznikov v teh skupnostih. Toda hkrati s tem, ko je konstituirano članstvo, je konstituirano tudi to, kdo ne sme ali ne more biti član specifične skupnosti, kar ima posledično implikacije tudi za omejevanje človekovih pravic in svoboščin (Salter 2006).

²² Sicer se v okviru premišljevanj multikulturalizma problematizira (in kritizira) prav razmerje do (ne)avtonomnosti posameznikov, saj naj bi multikulturalne politike oziroma prakse ne gojile posameznikove avtonomnosti, temveč predvsem skupinsko identiteto. Toda tako filozofski zagovori multikulturalizma – Kymlicka (1995) zagovarja multikulturalizem tudi zato, ker je ena od funkcij kulture zagotavljanje možnosti avtonomnega delovanja posameznikov v družbi; več za tovrstno interpretacijo Kymlicke glej tudi Parekh (1997) – kot tudi multikulturalistične prakse (glej na primer Mosesov (1997) zagovor izobraževanja za multikulturalnost kot specifične izobraževalne politike v okviru multikulturalizma) izpostavljajo multikulturalizem kot platformo, na podlagi katere posameznik v multikulturalni družbi lahko deluje avtonomno in je s svojimi odločitvami odgovoren za svoje življenje. Poanta torej je, da multikulturalizem in ideja avtonomnosti posameznika nista nekompatibilna, temveč, obratno, se v okviru multikulturalizma spodbuja posameznikovo avtonomnost.

104 Viri in literatura

Abu-Laban, Y., 2002. Liberalism, Multiculturalism and the Problem of Essentialism. *Citizenship Studies* 6(4), 459–482.

Abu-Laban, Y. & Stalius, D., 1992. Ethnic Pluralism under Siege: Popular and Partisan Opposition to Multiculturalism. *Canadian Public Policy / Analyse de Politiques* 18(4), 365–386.

Ahonen, P. & Tienari, J., 2009. United in Diversity? Disciplinary Normalization in an EU Project. *Organization* 16(5), 655–679.

Amoore, L., 2006. Biometric Borders: Governing Mobilities in the War on Terror. *Political Geography* 25(3), 336–351.

Appiah, K. A., 1992. Identity, Authenticity, Survival: Multicultural Societies and Social Reproduction. V A. Gutman (ur.) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton University, Princeton, 149–163.

Balibar, E., 1991. Is There a 'Neo-racism'? V E. Balibar & I. Wallerstein (ur.) *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Verso, London, 17–28.

Banerjee, S. B., & Linstead S., 2001. Globalization, Multiculturalism and Other Fictions: Colonialism for the New Millennium? *Organization* 8(4), 683–722.

Banjac, M., 2009. (Ne)zaželeni sosed: Grožnja in varnost v diskurzu evropske imigracijske politike. *Časopis za kritiko znanosti* 37(235/236), 90–101.

Barnett, C., 2001. Culture, Policy, and Subsidiarity in the European Union: From Symbolic Identity to the Governmentalisation of Culture. *Political Geography* 20(4), 405–426.

Barry, B., 2001. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Polity, Cambridge.

Basch, L. G., Glick Schiller, N. & Szanton Blanc, C., 1994. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-states*. Gordon and Breach Publishers, Amsterdam.

Bleich, E., 1998. From International Ideas to Domestic Policies: Educational Multiculturalism in England and France. *Comparative Politics* 31(1), 81–100.

Blokker, P., 2008. Europe 'United in Diversity': From a Central European Identity to Post-Nationality? *European Journal of Social Theory* 11(2), 257–274.

Brah, A., 1992. Difference, Diversity and Differentiation. V J. Donald & A. Rattansi (ur.) *'Race', Culture and Difference*. Sage, London, 126–145.

Burchell, G., 1993. Liberal Government and Techniques of the Self. *Economy and Society* 22(3), 267–282.

Castells, M., 2010. *End of Millennium: The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. 3, second edition*. Blackwell, Oxford.

Chevrier, S., 2003. Cross-cultural Management in Multinational Project Groups. *Journal of World Business* 38(2), 141–149.

CEC (Commission of the European Communities), 2007. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European Agenda for Culture in a Globalizing World*, COM(2007) 242 final, 10. 5. 2007, Brussels.

Delanty, G., 1995. *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*. St. Martin's Press, New York.

Delgado-Moreira, J. M., 2000. *Multicultural Citizenship of the European Union*. Ashgate, Aldershot.

Dillon, M. & Lobo-Guerrero, L., 2008. Biopolitics of Security in the 21st Century: An Introduction. *Review of International Studies* 34(2), 265–292.

Dillon, M. & Reid, J., 2000. Global Governance, Liberal Peace, and Complex Emergency. *Alternatives: Global, Local, Political* 25(1), 117.

Dillon, M. & Reid, J., 2001. Global Liberal Governance: Biopolitics, Security and War. *Millennium – Journal of International Studies* 30(1), 41–66.

Dillon, M. & Reid, J., 2009. *The Liberal Way of War: Killing to Make Life Live*.

Routledge, New York.

Duffield, M., 2006. Racism, Migration and Development: The Foundations of Planetary Order. *Progress in Development Studies* 6(1), 68–79.

El-Agraa, A. M., 2007. *The European Union: Economics and Policies*. Cambridge University Press, Cambridge.

European Community, 1992. *Treaty on European Union*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

European Community, 2002. *A Community of Cultures. The European Union and the Arts*. Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg.

Fejes, A., 2008. European Citizens under Construction: The Bologna Process Analysed from a Governmentality Perspective. *Educational Philosophy & Theory* 40(4), 515–530.

Foucault, M., 1978. *The History of Sexuality, Volume I: Introduction*. Pantheon, New York.

Foucault, M., 1982. The Subject and Power. *Critical Inquiry* 8(4), 777–795.

Foucault, M., 1994. Sexuality and Solitude. V P. Rabinow (ur.) *Ethics, Subjectivity and Truth: Essential Works of Foucault 1954–1984. Volume 1*. Penguin, London, 175–184.

Foucault, M., 1995. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* [translation by Alan Sheridan]. Vintage, New York.

Foucault, M., 2003. *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France 1975–1976*. Picador, New York.

Foucault, M., 2007. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Foucault, M., 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Palgrave Macmillan, New York.

Fukuyama, F., 1989. The End of History? *The National Interest* 16, 3–18.

Giddens, A., 1990. *The Consequences of Modernity*. Polity, Cambridge.

Goldberg, D. T., 1994a. Introduction: Multicultural Conditions. V D. T. Goldberg (ur.) *Multiculturalism: A Critical Reader*. Blackwell, Cambridge (MA), 1–41.

Goldberg, D. T., 1994b. *Multiculturalism: A Critical Reader*. Blackwell, Cambridge, MA.

Gordon, C., 1991. Governmental Rationality: An Introduction. V G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (ur.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality: with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*. University of Chicago Press, Chicago, 1–52.

Grillo, R., 2007. An Excess of Alterity? Debating Difference in a Multicultural Society. *Ethnic and Racial Studies* 30(6), 979–998.

Gunaratnam, Y., 2003. *Researching 'Race' and Ethnicity. Methods, Knowledge and Power*. Sage, London.

Hannerz, U., 1992. *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*. Columbia University Press, New York.

Held, D. & McGrew, A., 2000. The Great Globalisation Debate: An Introduction. V D. Held & A. McGrew (ur.) *The Global Transformations Reader*. Polity Press, Cambridge, 1–50.

Ilc, B., 2009. Trdoživost evroorientalizma. *Časopis za kritiko znanosti* 37(235/236), 29–44.

Inforegio-PANORAMA, 2009. Interview with Odile Quentin, Director General, European Commission Directorate-General for Education and Culture. *Inforegio-PANORAMA* 29 (Spring 2009), 10, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag29/mag29_en.pdf.

Joppke, C., 1996. Multiculturalism and Immigration: A Comparison of the United States, Germany, and Great Britain. *Theory and Society* 25(4), 449–500.

Kelly, M. G. E., 2009. *The Political Philosophy of Michel Foucault*. Routledge, New York.

- 108 Kukathas, C., 1998. Liberalism and Multiculturalism: The Politics of Indifference. *Political Theory* 26(5), 686–699.
- Kymlicka, W., 1995. *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford University Press, Oxford.
- Lemke, T., 2002. Foucault, Governmentality, and Critique. *Rethinking Marxism* 14(3), 49–64.
- Loobuyck, P., 2005. Liberal Multiculturalism: A Defence of Liberal Multicultural Measures Without Minority Rights. *Ethnicities* 5(1), 108–123.
- May, S., 1999. Critical Multiculturalism and Cultural Difference: Avoiding Essentialism. V S. May (ur.) *Critical Multiculturalism: Rethinking Multicultural and Antiracist Education*. Falmer Press, London, 12–45.
- McNay, L., 2009. Self as Enterprise: Dilemmas of Control and Resistance in Foucault's The Birth of Biopolitics. *Theory Culture Society* 26(6), 55–77.
- Medved, F., 2003. The End of European "Zero" Immigration Policy Model: Proactive Economic Migration Policy and Actors' Interests. *Razprave in gradivo* 42, 116–151.
- Mitchell, K., 2001. Education for Democratic Citizenship: Transnationalism, Multiculturalism, and the Limits of Liberalism. *Harvard Educational Review* 71(1), 51–79.
- Mitchell, K., 2003. Educating the National Citizen in Neoliberal Times: From the Multicultural Self to the Strategic Cosmopolitan. *Transactions of the Institute of British Geographers* 28(4), 387–403.
- Modood, T., 1997. Introduction: The Politics of Multiculturalism in the New Europe. V T. Modood & P. Werbner (ur.) *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*. Zed Books, London, 1–25.
- Modood, T., 2000. Anti-Essentialism, Multiculturalism, and the 'Recognition' of Religious Groups. V W. Kymlicka & W. Norman (ur.) *Citizenship in Diverse Societies*. Oxford University Press, Oxford, 175–195.
- Moses, M. S., 1997. Multicultural Education as Fostering Individual Autonomy. *Studies in Philosophy and Education* 16(4), 373–388.

Muller, B. J., 2004. (Dis)qualified Bodies: Securitization, Citizenship and "Identity Management". *Citizenship Studies* 8(3), 279–294.

Owen, J. M., 1994. How Liberalism Produces Democratic Peace. *International Security* 19(2), 87–125.

Parekh, B., 1997. Dilemmas of a Multicultural Theory of Citizenship. *Constellations* 4(1), 54–62.

Pieterse, J. N., 1996. Globalisation and Culture: Three Paradigms. *Economic and Political Weekly* 31(23), 1389–1393.

Prodi, R., 2000. 2000–2005: *Shaping the New Europe*. Speech before the European Parliament, 15. Februar 2000, Strasbourg, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/00/41&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>.

Read, J., 2009. A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity. *Foucault Studies* 6 (February 2009), 25–36.

Rose, N., 1996. The Death of the Social? Re-figuring the Territory of Government. *Economy and Society* 25(3), 327–356.

Rose, N., 1999. *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.

Rouse, J., 2005. Power/knowledge. V G. Gutting (ur.) *The Cambridge Companion to Foucault*. Cambridge University Press, Cambridge, 95–122.

Rumford, C., 2000. European Cohesion? Globalization, Autonomization, and the Dynamics of EU Integration. *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 13(2), 183–197.

Salter, M. B., 2006. The Global Visa Regime and the Political Technologies of the International Self: Borders, Bodies, Biopolitics. *Alternatives: Global, Local, Political* 31(2), 167–189.

Sartori, G., 2002. *Pluralismo, Multiculturalismo e Estranei*. Rizzoli, Milan.

Scholte, J. A., 2000. *Globalization: A Critical Introduction*. Palgrave, Basingstoke.

- 110 Shore, C., 2000. *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. Routledge, London.
- Shore, C., 2006. "In Uno Plures" (?) EU Cultural Policy and the Governance of Europe. *Cultural Analysis* 5, 7–26.
- Trenz, H. G., 2007. Reconciling Diversity and Unity: Language Minorities and European integration. *Ethnicities* 7(2), 157–185.
- Vertovec, S., 1995. Multiculturalism, Culturalism and Public Incorporation. *Ethnic and Racial Studies* 19(1), 49–69.
- Vertovec, S. & Wessendorf, S., 2005. *Migration and Cultural, Religious and Linguistic Diversity in Europe: An Overview of Issues and Trends*. COMPAS, Oxford.
- Vrečer, N., 2003. Vloga kulture pri procesih integracije (prisilnih) priseljencev. *Razprave in gradivo* 42, 152–166.
- Walters, W., 2002. Mapping Schengenland: Denaturalizing the Border. *Environment and Planning D: Society and Space* 20(5), 561–580.
- Walters, W. & Haahr, J. H., 2005. *Governing Europe: Discourse, Governmentality and European Integration*. Routledge, New York.
- Weaver, M., 2010. Angela Merkel: German Multiculturalism has 'Utterly Failed'. *Guardian Online*, 17. oktober 2010, <http://www.guardian.co.uk/world/2010/oct/17/angela-merkel-german-multiculturalism-failed>.
- Weldes, J., Laffey, M., Gusterson, H. & Duvall, R., (ur.) 1999. *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Wieviorka, M., 1998. Is Multiculturalism the Solution? *Ethnic and Racial Studies* 21(5), 881–910.
- Yuval-Davis, N., 1999. Ethnicity, Gender Relations and Multiculturalism. V R. D. Torres, L. F. Mirón & J. X. Inda (ur.) *Race, Identity, and Citizenship: A Reader*. Blackwell, Malden, 112–125.
- Žagar, M., 2008. Citizenship and Integration: General Considerations

and Some Possible Impacts of the EU Citizenship on (Re)integration of Immigrants. *Razprave in gradivo* 56–57, 70–118.

ANA FRANK

Religious and Ethnic Feminist Minorities in Turkey: from Marginalisation to the Fight for Feminist Subjectivity

The aim of this article is to draw attention to the discrimination of minorities within feminism. In an analysis of the Turkish context, I claim that Islamic and Kurdish feminists are not accepted as legitimate feminist subjects in Turkish feminism. Applying the theory of intersectionality, which analyses intersections of discrimination, I claim that Muslim and Kurdish women suffer discrimination not only as women but also as members of the Kurdish ethnic minority and as believing and practising Muslims. The methodology is the analysis of primary sources of Turkish Muslim and Kurdish feminist activists, and a discursive deconstruction of hegemonic discourses of Kemalism, state feminism, Turkish and Kurdish nationalism, and patriarchal Islamism. I advocate the need to acknowledge the subjectivity of women in religious and ethnic feminist positions, since they fight for their rights and against hegemonic discourses in a feminist spirit. My critique focuses on nationalist and orientalist discourses of production of the Other and on feminisms that uncritically operate on behalf of colonial and state ideologies.

Keywords: feminisms, minorities, women, Islam, Kurds, Turkey, subjectivity.

Religiozne in etnične feministične manjšine v Turčiji – od marginalizacije do boja za feministično subjektiviteto

Namen teksta je opozoriti na diskriminacijo manjšin znotraj feminizma. Z analizo turškega konteksta bom pokazala, da islamske in kurdske feministke niso sprejete kot legitimni subjekti v turškem feminizmu. Z aplikacijo teorije intersekcionalnosti, ki opozarja na intersekcije diskriminacij, trdim, da v Turčiji muslimanke in Kurdinje niso diskriminirane le kot ženske, temveč tudi kot verne muslimanke oziroma kot etnične pripadnice kurdske manjšine. Metoda analize je analiza primarnih virov turških islamskih in kurdskih feministk, pa tudi diskurzivna dekonstrukcija hegemonskih diskurzov kemalizma, državnega feminizma, turškega in kurdskega nacionalizma ter patriarhalnega islamizma. Zagovarjam, da je potrebno pripoznati subjektiviteto ženskam religiozne in etnične feministične pozicije, saj se verne muslimanke in kurdske ženske v feminističnem duhu borijo za svoje pravice in proti hegemonskim diskurzom. Kritično pristopim do diskurzov nacionalizma in orientalizma kot procesov produkcije Drugega ter do feminizmov, ki nastopajo v funkciji kolonialnih in nacionalističnih ideologij.

Ključne besede: seminizmi, manjšine, ženske, islam, Kurdi, Turčija, subjektiviteta.

Correspondence address: Ana Frank, Peace Institute, Metelkova ulica 6, 1000 Ljubljana, Slovenia,
e-mail: ana.frank@mirovni-institut.si.

1. Uvod

113

Čeprav se predpostavlja, da se feminizem bori za pravice vseh žensk, je sporno misliti, da feminizem ne diskriminira žensk, predvsem pripadnic manjšinskih skupnosti. V tekstu bom skušala pokazati, kako se je v Turčiji pod vplivom evropskega kolonialističnega diskurza vzpostavil hegemonski feministični diskurz, ki ni razrešil diskriminiranega položaja žensk, hkrati pa je zanikal subjektiviteto religioznim in etničnim feminističnim zahtevam. Kajti tudi feminizem, ko je v službi vzpostavljanja večinske nacionalne ideologije, je lahko žrtev diskurzov modernosti, nacionalizma in kolonialističnega orientalizma. Ti diskurzi izrabljajo žensko kot simbolno orodje v svojih ideoloških programih in temeljijo na izključevanju Drugega.

Kljub temu pa ne bom zanemarila dejstva, da so bila ženska gibanja sposobna avtonomne iniciative, zato ne gre dvomiti v pozitivne pridobitve, ki jih feminizem pomeni za ženske. Novi val turškega feminizma v 80. letih 20. stoletja se upre nacionalističnim in kolonialističnim diskurzom. Začne se ukvarjati z žensko in njenimi realnimi problemi ter s specifičnim načinom bivanja in obstajanja ženske v Turčiji, kar se kaže z nastankom Turčiji specifičnih feminizmov (islamske in kurdske feministke). Toda opaziti je, da se tudi sodobni feminizem lovi med bojem za enakost žensk oziroma bojem za pravico do drugačnosti.

Pričujoča kritika nastopa v okviru teorije interseksionalne diskriminacije (preseka spolne in drugih neenakopravnosti), kjer gre za kritiko Zahodnega imperialističnega feminizma bele evropske ženske srednjega in višjega razreda, ki je analiziral Drugo žensko v kolonialističnih pogojih (Crenshaw 1991; Collins 1998; Wekker & Lutz 2001). Po mnenju Braidottijeve (2005, 171) so Zahodni feminizmi še vedno evropocentrični, saj ne premislijo svoje pozicije moči. Zato je temnopolta feministka Audre Lorde (1984, 119) kritična do feministične teze o domnevnem sestrstvu vseh žensk, ki temelji na predpostavki enakosti problemov. Lorde (ibid.) tako pravi, da si ženske tega sveta "nekatero probleme delimo kot ženske, druge pa ne". Namreč, teorija interseksionalnosti (Crenshaw 1991; Collins 1998; Wekker & Lutz 2001) pravi, da ko so se Zahodne ženske začele boriti proti zatiranosti in za emancipacijo žensk, so zanemarile samoumevne privilegije belosti. Tako niso upoštevale mnogih problemov, ki nastanejo zaradi povezav med odnosi moči in spolom, ter etničnostjo, razredom, nacionalnostjo, kulturo in religijo in njihovem medsebojnem učinkovanju (intersekciji ali preseku) pri diskriminaciji žensk.

114 V primeru Turčije je ta spor viden predvsem v odnosu do islamskih in kurdskih feministk. Namreč turški državni feminizem je, podobno kot državna ideologija kemalizma, prevzel Zahodne diskriminatorne diskurze o Orientu/Drugemu in kategorično zavrača sodelovanje z manjšinskimi feministkami, ter jim zanika feministično subjektiviteto. Nekatere avtorice jih sicer vključujejo v gibanje najnovejšega vala feminizma, ki se pojavi šele po letu 1980 (cf. Kerestecioğlu 2004b), nekatere pa jih celo (implicitno) izključujejo iz ženskega gibanja, saj jih vedno omenjajo posebej, kot dodatek k ženskemu gibanju (cf. Çubukçu 2004) oziroma kot problem ali kot težavo ženskega gibanja. Predvsem naj bi bile problematične islamske feministke, saj da je norma ženskega gibanja laicizem (cf. Arat 1991).

Zato nekatere avtorice (Şişman 1997, 2006, 2007; Akbulut et al. 2008; Çağlayan 2007), predstavnice islamskega in kurdskega (feminističnega) aktivizma,¹ tako islamske kot kurdske ženske primerjajo z manjšinami, ki so dodatno diskriminirane. Verne muslimanke so namreč zaradi prepovedi pokrivanja prisilno oddaljene od javnih služb in visokošolskega šolanja – razen v verskih osnovnih in srednjih šolah (Şişman 2005) –, kurdske ženske, njihovo gibanje in organizacije, pa niso štete za enakovredne drugim turškim ženskim gibanjem. Pogosto so kritizirane kot odcepitvene oziroma teroristične, ali pa niso niti omenjane (Çağlayan 2007; Altınay 2007).

Tukaj gre za primer intersekcionalne diskriminacije, v kateri se intersekcionalno krepita spolna in religijska ter etnična diskriminacija. Moja kritika je zato usmerjena v tiste feminizme na Zahodu in v Turčiji, ki nepremišljeno sodelujejo z diskriminatornimi diskurzi kolonializma in nacionalizma. V tekstu zagovarjam feministično subjektiviteto feministk, predstavnic manjšin, in kritično pristopam do hegemonске paradigme enotnosti feminističnega boja. Kritika torej ne zanika feminizma *per se*, temveč se zavzema za reformo feministične paradigme s poudarkom na glasu žensk, katerim je ta zanikan. Če povzamem Spivak in njeno vprašanje (1988) – *Can the subaltern speak?* [Ali lahko podrejeni govori?] –, zagovarjam, da je zatirane glasove potrebno pripoznati kot legitimne subjekte. V pomoč mi bodo tudi kritike teorij moderne države in nacionalizma kot tudi postkolonialne kritike orientalizma. Tako bom skozi analizo turški feminizem in žensko gibanje v Turčiji od konca 19. stoletja pa vse do 80. let 20. stoletja označila a) za posledico (in žrtev) nastajanja t.i. imaginarne skupnosti nacionalne države, naroda in nacionalne zavesti (Anderson 2003; Gellner 2006) in b) kot orientalistični diskurz ustvarjanja manjvrednega notranjega Drugega (Said 1996; Yeğenoğlu 1998; Kadioglu 1994; Şişman 2005; Sayyid 2000).

V tekstu uporabljam analizo diskurza, katere namen je ugotoviti institucionalno

in kulturno podprte interpretativne in konceptualne pomene (diskurze), ki producirajo določeno (mnogokrat diskriminatorno) razumevanje dogodkov oziroma objektov opazovanja. Diskurz je torej razumljen v Foucaultovem smislu (Foucault 2001; Kendall & Wickham 1999). Tudi orientalizem razumem kot obliko diskurza oziroma kot Zahodni hegemonski diskurz. Kajti produkcija védnosti oziroma interpretacije in reprezentacije v obdobju kolonializma so bile odvisne od odnosov moči, ki so proizvajali normativne kategorije (kar je smátrano za normalno v Zahodnem svetu). Te normativne kategorije so se vključile v dolgoročno normativno védnost (oziroma diskurz po Foucaultu), ki je ne izpodbijamo, saj predstavlja pred-izgrajeno védnost. Toda ta je utemeljena na rasističnih in seksističnih predsodkih in njihovem medsebojnem učinkovanju.² Sicer pa orientalizma ne razumem kot neločljivo in izključno značilnost Zahoda, temveč kot sistem oziroma diskurz (lingvistični, miselni, vizualni) izgradnje konstitutivnega (bistvenega) Drugega. Gre torej za t.i. proces drugačenja (*othering*). Zato je orientalizem kot diskurz v svoji logiki delovanja lahko prisoten povsod; recimo ustvarjanje Drugega s strani Orienta samega – kar je v pričujočem primeru turški orientalizem. Toda pri orientalizmu je pomembno dejstvo, da je kot posledica kolonializma prevladujoč predvsem Zahodni diskurz razumevanja Drugega. V analiziranem primeru gre za prenos Zahodnega orientalizma v turški orientalizem in za prevzemanje konceptov nacionalizma in modernosti. Posledice kolonializma in širitev idej nacionalizma in orientalizma so zato v sodobnih družbah še vedno delujoče v obliki ponotranjenja koncepta meje, v nastanku manjšin ali Drugih, ki so izključeni iz dominantnega naroda, jezika in kulture (Balibar 2004, 1–9) in v vztrajnosti rasizma ali t.i. neorasizma (cf. Balibar 1991) oziroma kulturnega fundamentalizma (cf. Stolcke v Janko Spreizer 2009, 153), ki naturalizirata razlike med ljudmi, hkrati pa zanemarjata družbenopolitične in ekonomskopolitične vzroke za te razlike (ibid.). Čeprav za Turčijo, ki sicer nikoli ni bila fizično kolonizirana in v evropskem imaginariju nastopa kot zgodovinsko orientalizirani Drugi, turški orientalizem zveni kot paradoks, je ravno v primeru Turčije razvidna vztrajnost diskurzov orientalizma, ki se prenašajo ne samo na fizični, temveč tudi na zelo idejni ravni. Takšni diskurzi pa niso prisotni samo na makro družbenopolitičnem nivoju, temveč so vidni tudi na mezo in mikro nivojih, med drugim v delovanju ljudi, v državni administraciji, v izobraževalnih ustanovah, raznih organizacijah, društvih ipd. Prispevek temelji tudi na etnografskem raziskovanju teh diskurzov oziroma na opazovanju z udeležbo in pogovorih na predavanjih Centra za ženske študije na Univerzi v Istanbulu (*Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi* – KASAUM), kjer sem kot raziskovalna študentka sodelovala med letoma 2005 in 2007, na predavanjih Fundacije za znanost in umetnost (*Bilim ve Sanat Vakfı* – BSV/BİSAV) v Istanbulu ter na obiskih feminističnih/aktivističnih organizacij in druženju s študenti/-kami.³

116 2. Nastanek turškega hegemonskega diskurza (kemalizem)

Nastajanje moderne turške države se je zgledovalo po strogih modernizacijskih principih Evrope in kemalističnih⁴ principov in reform.⁵ Modernizacija pod vodstvom reformatorskih struj, katerih vidnejši predstavnik je bil Mustafa Kemal Atatürk, je pomenila predvsem prelom s tradicijo kalifata (kar poimenujem religiozni element) in ustvarjanje nacionalne države na osnovi ene etnične/narodne skupine in enega jezika (etnični/nacionalni element).

Oddaljevanje od multietničnega in religioznega elementa, ki sta bila v Osmanskem cesarstvu uspešno združena,⁶ je imelo za moderno turško državo dve pomembni posledici. Prvič, kljub temu da je bila kategorija državljanstva odprta za vse tiste, ki so se čutili Turki⁷ in ne samo za tiste, ki so bili Turki,⁸ je imela ta kategorija določene predpogoje. Med najpomembnejše sodita turščina kot edini uradni jezik nove države in identifikacija s turškostjo. Postati Turek je pomenilo odrekanje neki Drugi skupinski (predvsem etnični) identiteti. Iz multietničnega Osmanskega cesarstva so nastale manjšine, ki niso bile pripravljene zapustiti kategorij svojih prejšnjih identifikacij. To so bili predvsem Kurdi, ki so se od ostale populacije na turškem ozemlju razlikovali ne samo zaradi jezika (kurdski jezik sodi med indoevropske jezike, turščina pa v uralsko-altajsko skupino jezikov), temveč tudi zaradi družbene ureditve (fevdalno-plemenska ureditev), demografije (največja neturško govoreča skupina) in geografske lege (strnjenost na enem območju in oddaljenost od centralne oblasti) (Cornell 2001).

Drugič, pomen oddaljevanja od religioznega elementa za vzpostavitev moderne turške države je nastal zaradi razkola med Atatürk in islamskimi teokratskimi strukturami Osmanskega cesarstva. Zaradi izdajalskega dogovora med sultanom⁹ in okupacijskimi silami, s katerim so nameravali zatreti upor pod Kemalovim vodstvom, sta Kemal in sultan postala tekmeca. Sultan je izdal celo *fatvo* (versko odločbo) proti upornikom iz Ankare, ki je Atatürka obsodila na smrt. Toda poraz sultana s pogodbo is *Sèvres*, ki je predvidevala razdelitev ozemlja Osmanskega cesarstva med Zahodnimi silami in njihovimi zaveznicami, se je turško nacionalno gibanje pod vodstvom Atatürka le še bolj okrepiło. Prekinil se je odnos med islamsko teokratsko oblastjo v Istanbulu in uporniki v Ankari, ki so v narodnoosvobodilnem boju postali novi legitimni turški predstavniki. *İrtica* ali verska reakcionarnost, ki jo je predstavljala sultanova oblast, je po mnenju Kandiyotijeve (1988b, 238) (p)ostala največji sovražnik kemalistov.

V obdobju ustvarjanja turške nacije, poudarja Mardin (v Keyman 2007, 220), turški narod kot nacionalna identiteta sploh ni obstajal, temveč ga je Atatürk moral izumiti. Turški nacionalizem je bil popolnoma sveža ideologija, ki je iskala svoje simbole in diskurze. To je po mnenju Kandiyotijeve (1988b, 239) privedlo do spremembe turške nacionalne zgodovine, ki jo je pred Atatürkom začel že zgodovinar in sociolog Ziya Gökalp (1876–1924). Turška zgodovina se je povratno na novo napisala in kemalizem je postal uradna rekonstrukcija turškega nacionalizma in tradicije (Arat v Grünell & Voeten 1997, 223). Ta izum tradicije¹⁰ je postala uradna turška zgodovina, s katero so zrastle vse postkemalistične generacije političnih elit in intelektualcev, ki so oblikovali kolektivno identiteto, mite in spomin turškega nacionalizma (cf. Beširević 2010). Ponotranjenje nacionalističnega diskurza, nastanek diskurza o obstoju antičnih Turkov in zlate dobe turških žensk, ki naj bi jo uničil prevzem islama, so dosegli vrhunec v nastanku kemalističnih feministk (Kandiyoti 1988b, 239–240).

Poudariti želim predvsem naravo kemalizma, ki je po mnenju Yeğenoğlujeve (1998, 140) spoj sekularizma in turškega nacionalizma (le-ta pa sta antiteza multireligioznosti in multietničnosti Osmanskega cesarstva), ki so ju kemalisti enačili z modernizmom. Kadioğlu (1994, 649) in Yeğenoğlu (1998, 122, 133, 135) v kemalističnih modernizacijskih poskusih zato vidita orientalizacijo Orienta (vpliv Zahodnih interpretacij in pogledov na Orient), saj si kemalisti prizadevajo, v skladu z njihovim razumevanjem, modernizirati, civilizirati in razviti lokalno prebivalstvo. Yeğenoğlu (1998), Sayyid (2000) in Durakbaşa (1987) kemaliste in kemalistične reforme označijo za lokalni orientalizem. Namreč tudi sam Atatürk Zahodni način življenja, predvsem oblačenja, razume kot civiliziran, mednaroden in zato nujen; medtem ko islamski način življenja, predvsem islamsko pokrivanje žensk, razume kot neciviliziran oziroma nazadnjaški. Zato po mnenju Yeğenoğlujeve (1998) in Sayyida (2000) islam za kemaliste predstavlja konstitutivnega zunanjega oziroma Drugega, saj se je turška modernost vzpostavljala v nasprotju z islamom, razumljenim kot nazadnjaškim, tako kot se je Evropa vzpostavljala nasproti muslimanskemu Orientu.¹¹

Nazife Şişman v svojih delih (1997, 2004, 2005, 2009) kritično pristopa do kolonializma in orientalizma, saj v njih vidi nastanek problema in posledično potrebe po osvobajanju muslimanske ženske. Takrat je, med drugim, nastal diskurz o nujnosti ukinitve prakse pokrivanja, saj je partikularna sekularna evropska norma (nepokrivanja) postala univerzalna. Praksa pokrivanja je v primerjavi z Zahodnim slogom oblačenja žensk postala razumljena kot zatiralna (Şişman 2005, 31–63; 2009, 35). Tudi kritike nacionalističnega diskurza opozarjajo na povezavo med nacionalizmom, modernostjo in patriarhatom. Kajti nacionalizmi so, kljub temu da so proizvod moderne dobe, pod pritiskom

118 tradicionalno-patriarhalnih družbenih struktur (Yuval-Davis v Toktaş 2002) in kot taki omogočajo preživetje (oziroma izum) novih patriarhalnih tradicij. Le-te za ženske predvidevajo nespremenjene tradicionalne družbene vloge in se ne zavzemajo za radikalno spremembo ženskega položaja (Toktaş 2002). Handan Çağlayan, kurdska feministična aktivistka, s svojim pionirskim delom (2007) o kurdskih ženskah v Turčiji in nasploh pokaže, kako kurdski nacionalistični diskurzi žensko v nacionalističnem boju izrabljajo zaradi pomanjkanja moških borcev in za utemeljevanje modernizacije naroda.

2.1. Kemalistični feminizem – obdobje državnega feminizma

Diskusija o ženski emancipaciji v kemalistični republiki Turčiji ima svoje temelje v turškem nacionalizmu, ki je glavni podporni diskurz ženskega vprašanja. Turški nacionalizem ima svoje korenine v turcizmu zgodovinarja Ziyi Gökalpa. Gökalp je omenjal turški feminizem in zagovarjal predislamsko zlato dobo ženske svobode, ki se je izgubila s prihodom grške in perzijske civilizacije in nazadnje s prihodom islama. Po mnenju Gökalpa (Gökalp v Kandiyoti 1988b, 221, 235–238) sta bila demokracija in feminizem temeljna principa antičnega turškega življenja. Gökalp je tako postavil temelje za spojitve nacionalizma s feminizmom (Kandiyoti 1988b, 221, 235–238). V obdobju nastajanja turške republike se izvirnost in samoiniciativa ženskega gibanja, ki nastane že v poznem osmanskem cesarstvu, sčasoma izgubita. Nastane t.i. državni feminizem (Tekeli 1992), ki v Turčiji zavzame hegemonsko pozicijo. V skladu s kemalističnimi ideali se nasproti tradicionalni osmanski ženski ustvari novo žensko, katere simbol služi podobi turške modernizacije (Durakbaşa 1987).

Ženske so kmalu po nastanku turške republike in veliko prej kod drugod po Evropi dobile državljanske pravice, zaradi česar so ženske imele kemalizem za svojega odrešitelja. Zato se jim tudi ni zdelo potrebno nadaljevati z neodvisnim ženskim gibanjem, temveč se je to gibanje spremenilo v apologijo državne ideologije kemalizma. Leta 1935 je bila z izgovorom, da so ženske svoje pravice že dobile, ukinjena Organizacija turških žensk, ki se je med letoma 1926 in 1934 borila za ženske pravice. Kemalistične feministke tako niso izprašale patriarhalne strukture kemalizma in države. V civilnem in kazenskem zakoniku je bilo še veliko diskriminatornih členov, na katere opozori šele novi val feminizma. Özkaya (1998, 66) meni, da je kemalizem v bistvu zatrl žensko gibanje, ki se je začelo z osmanskimi feministkami v 19. stoletju. Kemalizem je za ženske (p)ostala edina možnost, posledica tega pa je bil nastanek mita, da imajo ženske enake pravice kot moški in da ni več potrebe po neodvisnem ženskem gibanju in organizacijah (Tekeli 1992, 140). Seveda pa ne gre zanikati, da so reforme prinesle tudi napredek in

da so se ženske vsaj v začetnem obdobju oblikovanja turške republike zanj tudi borile.

Prva generacija kemalističnih feministk se je začela z Afet İnan.¹² İnan (1962) prevzema diskurz turcizma, čeprav za domnevno nazadovanje svobode žensk in turškosti ne krivi neposredno religije (islama) *per se*, temveč Arabce in Perzijce (cf. Kandiyoti 1988b, 239). Toda kemalistične feministke niso značilne le za obdobje neposredno po Atatürku. Njihov diskurz se nadaljuje tudi v poznem 20. in 21. stoletju. Primer sta Emel Doğramacı (2000) ter Necla Arat (1996), ustanoviteljica prvega Centra za ženske študije na Univerzi v Istanbulu.¹³ Toda pisanja omenjenih kemalističnih feministk ne presegajo navadne kronologije dogodkov (pravíc žensk pred in po kemalizmu, v pred- in poislamskem obdobju), namen take retorike pa je dokazati, kako so nekatera obdobja večvredna od drugih (antični Turki in kemalizem nasproti islamu, Perzijcem in Arabcem). Tako pisanje je po mnenju Aratove (1993, 121) le površno posploševanje, saj ne analizira posameznega obdobja, temveč ustvarja idealizirane podobe preteklosti in sedanjosti.

Diskurz državnega feminizma je tako spojen s kemalizmom, vključujoč nacionalizem in sekularizem, in trdi, da je enakost spolov za Turke "naravna" (Kandiyoti 1988b, 239). Durakbaşa (1987, 72) zato kemalistične feministke označi za nacionalne feministke. Kajti za Atatürka, ki je v družbi, ki je bolj vrednotila sinove, posvojil hčeri, je bila za žensko poleg vlog matere in žene pomembna še patriotska vloga vzgojiteljice naroda.¹⁴ Idealna ženska je bila ženska v vlogi sestre (*bacı*) in ženske tovarišice (*yoldaş*), oblečena v hlače in kratke majice, ženska, ki pleše, pije koktajle in je vojakinja (Erol 1992, 117; Kandiyoti 1988a; Durakbaşa 1987).

Po mnenju Kandiyotijeve (1988b, 219–220) osredotočanje zgolj na kemalistične reforme in omejeno število žensk, ki so se zaradi njih emancipirale,¹⁵ zakriva dejstvo, da je kemalizem ženske izrabljal v ideološkem boju. Kandiyoti (1988b, 220, 234) opozarja na strateško pomembnost izrabljanja ženske emancipacije pri ločevanju med republiko in teokratskim Osmanskim cesarstvom, kjer je ženska obravnavana kot simbolna figura preloma s preteklostjo oziroma je opozicija med pozahodenjem/modernizacijo in religijo. Ta simbolni boj se je kazal predvsem s poudarjanjem razlike v zunanjem videzu (oblačenju) med kemalistično in osmansko žensko. Ker so kemalistične feministke opustile kritiko sistema, jih Kandiyoti (1987, 323–324) označi za "emancipirane, toda neosvobojene".

120 3. Državni udar leta 1980 in feministični pluralizem

V 80. letih je bilo več vzrokov za nastanek novega ženskega gibanja. Na Zahodu se je v 60. in 70. letih 20. stoletja krepil radikalni feminizem in kritika paradigme enotnosti liberalnega belega feminizma, ki se je v Turčiji začutila šele v 80. letih. Po mnenju Aratove (1991, 12–13) pa je najpomembnejši dejavnik, ki je vplival na novo turško žensko gibanje, vojaški državni udar 12. septembra leta 1980. Vojska v Turčiji si večkrat dovoli poseči v politiko, še posebej takrat, ko ni zadovoljna s pluralizacijo političnega sistema¹⁶, predvsem pa zaradi njihove zgodovinske skrbi: zaradi vse močnejše islamske politične opcije (strank) v 70. letih 20. stoletja in naraščajočih levičarsko-etničnih spopadov, v katerih je sodelovala levičarska Kurdska delavska stranka (*Partiya Karkêren Kurdîstan* – PKK).

V takih političnih okoliščinah je nastala praznina, ki so jo izkoristile predvsem ženske. Nastalo je popolnoma avtonomno in demokratično gibanje žensk. Ženske so se zavzele za svobodo in nastopile proti patriarhatu in vojaški diktaturi (Erol 1992, 113–114; Sirman 1989, 19; Özkaya 1998, 66–70). Kritizirale so kemalistično vizijo ženske (Arat 1993, 128), vedno več žensk pa se je tudi označevalo za feministke (Arat 1991, 10). Glavno geslo ženskega gibanja je bilo, po zgledu radikalnih feministk z Zahoda, “zasebno je politično”, glavna tarča kritike pa je bila predvsem družina in življenje žensk v njej (Grünell & Voeten 1997; Arat 1991; Çubukçu 2004). Ženski boj se je osredotočil predvsem na civilno in kazensko pravo in njuno do žensk diskriminatorno naravo, na družbeno hinavščino in seksistične norme, na hegemonijo patriarhalnih struktur in moško dominacijo v družbi (Grünell & Voeten 1997). Pogledi žensk pa so se hkrati vedno bolj razlikovali. Že v 80., intenzivneje pa v 90. letih se je feministično gibanje decentraliziralo in pluraliziralo, nastale so tudi ženske študije kot akademska disciplina (Arat 1991; Sirman 1989).¹⁷

Tekeli (1992, 141) pravi, da je razlika med kemalističnimi in feministkami 80. let predvsem v pojmovanju sekularne države. Nove feministke sicer branijo sekularno državo, ki jo razumejo kot pogoj za demokracijo in ženske pravice, toda hkrati mislijo, da je treba upoštevati svobodno izbiro, ki jo politika radikalnega sekularizma, predvsem vernim muslimankam, krati. Namreč verske simbole, kot so naglavne rute, kemalistične feministke¹⁸ razumejo kot grožnjo režimu in laicizmu, zato vztrajno podpirajo prepoved vstopa na univerzo muslimankam z ruto. Durakbaşa (1987) v tem vidi simptom zgodovinskih antagonizmov in ustvarjanja Drugega in trdi, da se kemalistične ženske bojijo izobraženih islamskih žensk, saj ogrožajo njihovo pozicijo kot edinih žensk, ki so dojete kot

emancipirane. Zato Durakbaşa (1987, 133–134, 139) kemalistične feministke označi za psevdodemancipirane. Po mnenju Şişmanove (2004, 2005, 2009) pa si kemalistične feministke lastijo javno sfero, v katero ne sme vstopiti nihče, ki ni moderniziran in sekulariziran oziroma pozahodnjem, saj je za normo postavljena odkrita ženska. Şişman (1997) celo primerja položaj muslimank in naglavne rute z Judi in Davidovo zvezdo.

Prisotni so tudi nacionalistični diskurzi. Kemalistične feministke v nastajanju islamskih in etničnih feminističnih aktivnostih vidijo nevarnost polarizacije in razpada države.¹⁹ Zanje so islam in etnične manjšine grožnja turški sekularni in nacionalni enotnosti (spomnimo se na religiozni in nacionalni element vzpostavljanja turške države), zato vztrajno zavračajo vsakršno zahtevo po uveljavitvi marginalnih feminističnih glasov. Kemalističnim feministkam pa nove feministke očitajo diskriminacijo in izključitev Druge ženske na etnični in religiozni osnovi. V nadaljevanju prispevka bom izpostavila razvoj islamskih in zaradi pomanjkanja prostora v manjšem obsegu tudi kurdskih feministk, ki zaradi svoje religije in etnične pripadnosti še zdaj doživljajo diskriminacijo in nepriznavanje.

3.1. Marginalizirane islamske feministke in njihov boj za feministično subjektiviteto v okviru islama

Turške verne muslimanke so se srečale s koncepti feminizma in boja žensk za svoje pravice že v Osmanskem cesarstvu. Zagovarjale pa so pravice, ki jim pripadajo po islamu. Zato ne vidim razloga, zakaj jih ne bi poimenovali islamske feministke. Zakaj za gibanje žensk uporabim izraz feminizem? Naj pojasnim, da to storim takrat, ko se skupina žensk sama imenuje za feministke oziroma ko izkazuje feministično zavest. V pomoč mi je definicija Kandiyoti (1987, 323), ki uporabi izraz “feministično zavedanje”, ki je “minimalistična definicija za to, ali se ženske samoiniciativno in zavedno angažirajo v boj za svoje pravice kot delujoči subjekti, oziroma takrat, ko ženske same prepoznajo določene zahteve kot svoje lastne” in s tem tudi same določijo in prepoznajo elemente diskriminacije in zatiranja.

Sicer nekatere islamske aktivistke feminizem kritizirajo kot Zahodni koncept in produkt modernizacije in pozahodenja. Toda kljub temu, kot opozarja Tekeli (1992, 142), te delujejo v feminističnem duhu, saj se, na primer, borijo za pravico do šolanja. Zato se meja med antifeminizmom in aktivizmom velikokrat razblini, saj aktivistke zagovarjajo veliko reči, ki jih zagovarja feminizem (Yalçınkaya 1995, 89). Göle (2004, 35) je mnenja, da je islamski feminizem podoben

122 drugim gibanjem civilne družbe in nosi velik potencial, saj se bori za drugačnost žensk, za žensko kot subjekt, za ženski glas, bori se za žensko v okviru religije in nasprotuje univerzalnosti pojma civilizacije, ki ni nevtralen têrmin. Islamske feministke spominjajo na feministično gibanje temnopoltih žensk s sloganom “*Black is beautiful*” [Črno je lepo] v islamski različici “*Islam is beautiful*” [Islam je lep]. Zagovarjajo drugačen način modernizacije z ohranjanjem svoje kulture in branijo svojo identiteto, drugačnost in osebnost.

Toda pri obravnavi islamskih feministk nastanejo pomisleki. Nekatere avtorice (cf. Çubukçu 2004, 68) sicer islamsko žensko gibanje poimenujejo za feministično, vendar islamskih feministk ne vključujejo v žensko gibanje kot legitimne feministične subjekte, saj po njihovem mnenju ne izprašajo in niso kritične do patriarhalnih struktur v islamski religiji. Torej se kljub nekaterim pozitivnim ocenam po mnenju istih in nekaterih drugih avtoric (Çubukçu 2004; Göle 2004; İlyasoğlu 1994; Minai 1981; Yalçinkaya 1995; Saktanber 2002; Özdalga 1997; Arat 2001; Kadioğlu 1994) muslimanke kljub vsemu podrejšajo islamističnemu razumevanju tradicionalne vloge ženske. Islamske feministke so predvsem kritizirane glede prakse pokrivanja, ki da pomeni privolitev in popustljivost islamistični viziji ženske, kot seksualno izzivalne (in zato nujni, da se ženska pokriva in zatira svojo seksualnost). Göle (2004, 124–127) predvsem mlade pokrite ženske v urbanem okolju povezuje s politiko in političnim islamizmom in pravi, da reproducirajo in ponotranjijo odnose med spoloma in spolno kontrolo, ki velja v muslimanski skupnosti. Po njenem mnenju to počnejo že do mere fanatizma, saj naj bi se strogo in bolj dosledno pokrivalo kot ženske v ruralnih območjih. Arat (1991, 17) pa iz ženskega gibanja in feminizma islamske feministke kategorično izključuje. Islamske feministke namreč šteje za nesposobne razumevanja feminizma.

Yalçinkaya (1995, 94) navaja, da so podobno kot kemalistične tudi socialistične feministke v feministični reviji *Kaktus* trdile, da se lahko muslimanke od feministk naučijo osnov feminizma, perspektiv boja proti patriarhatu, in da islam ne more rešiti problemov žensk. Yalçinkaya (ibid.) sicer pravi, da te feministke ne prisluhnejo, kaj imajo islamske feministke za povedati in zato v takšnih pogojih ne vidi možnosti za dvosmerno komunikacijo. V isti sapi pa Yalçinkaya (1995, 77, 87) pri muslimankah vidi protislovje med njihovo zahtevo po karieri in materinstvom ter kritizira islamsko vizijo vloge ženske kot matere in žene. Podobne pomisleke ima tudi Kadioğlu (1994, 658–660), ki vidi problematičnost v tem, da islam spodbuja žensko vlogo gospodinje in da se ženske odločijo za družino in gospodinjstvo. Kadioğlu (2004, 659) tako pravi, da pokrivanje ženske locira v zasebno sfero, da islam oziroma pokrivanje “ščiti ženske pred seksualno konkurenco odkritih žensk” in da “želijo bolj poudariti

svojo identiteto kot spolnost v javnosti” (Kadioğlu 2004, 660), kjer avtorica daje vtis, da je to nekaj slabega.²⁰ V takšnem stališču pa Wallach Scott (2007, 156–158, 165) vidi dvoličnost feministk, ki kritizirajo spolno popredmetenje in vizualno izkoriščanje ženskega telesa, iste kriterije pa zavrnejo, ko gre za muslimansko žensko.²¹ Spomnimo se tudi, da so temnopolte feministke zahtevale pravico do družine ravno zato, ker jim je bila v času suženjstva v Ameriki zanikana, ter na zahteve homoseksualnih parov po pravici do družine (poroke in posvojitve otrok). Kritizirati družino *per se* (še posebej takrat, ko gre za muslimansko družino) izraža dvojna merila in pristranskost ter uničuje konstruktivno kritiko družine, ki jo izvajajo tudi muslimanke, le da je ta kritika preslišana.

Kljub diskreditaciji pa je jasno, da se nekatere muslimanke eksplicitno označijo za feministke,²² vendar v islamski različici. V turškem zmerno islamskem časopisu *Zaman* (Čas) in njihovih delih islamske feministke že več let poudarjajo, da islam lahko pridobi s feminističnimi idejami. Feministke uporabljajo koncept nasilja, saj je ženska v družini mnogokrat diskriminirana in podrejena, ter koncept moške dominacije, prek katerega se lotevajo izpraševanja islamske zgodovine in islama (Sirman 1989, 24–27). Ženske v islamu torej niso le pasivne v svojem sprejemanju vloge materinstva in zakona, temveč zahtevajo, na primer, tudi več sodelovanja moških pri domačih opravilih in vzgoji otrok (Yağcinkaya 1995, 77). Vzrok za podrejeni status vidijo v patriarhalni tradiciji in ne v islamu. Upirajo se pogledom muslimanskih moških, ki obtožujejo muslimanke, da so hinavke in izdajalke (Göle 2004, 160–169) ter moškim kritikam feminizma kot Zahodnega produkta, ki naj ga ženske ne bi potrebovale (Şişman 2005, 74). Kajti kljub zgoraj omenjenim trditvam, da muslimanke ne izprašajo in niso kritične do patriarhalnih struktur v islamski religiji, se muslimanke borijo proti mizoginim interpretacijam religije in patriarhalnim interpretacijam Korana (Sirman 1989, 26). Hkrati pa svoje religije ne zavračajo in v islamu in Koranu vidijo rešitev današnjih problemov žensk. Po mnenju Kerestecioğlujeve (2004b, 93–94) je to pomemben prispevek pri preseganju utrjenih tradicionalnih vrednot, ki so večinoma legitimizirane z religijo. Islamske feministke so tako naznanile, da njihov Drugi ni več samo moderna, laična in kemalistična ženska, Zahod ali nacionalistično-sekularna država, temveč tudi konservativni muslimanski moški (Barbarosoğlu v Şişman 2005, 75, 77–78).

Şişman (2005, 75, 90–91) opozarja, da znotraj islamskega feminizma obstaja več feminizmov. V Turčiji so se mnoge islamske feministke mobilizirale predvsem okoli vprašanja prepovedi pokrivanja v šolah in javnih službah²³, zaradi česar so dobile vzdevek “turbanske feministke” ki so ga prvič uporabili v turški reviji *Nokta* (Pika) 20. decembra leta 1987 (Şişman 2005, 75, 90–91). Pokrivanje razumejo kot pravico, zato so proti diskriminaciji zaradi pokrivanja leta 1999 ustanovile

tudi Društvo proti diskriminaciji žensk (AK-DER). Poleg sistemske prepovedi pokrivanja in s tem onemogočanja šolanja je največji razkol glede pokrivanja prisoten ravno v feminizmu. Iz javnih nagovorov v medijih in predavanj nekaterih socialističnih in kemalističnih feministk in aktivistk, med drugim tudi na Centru za ženske študije Univerze v Istanbulu,²⁴ je jasno razvidno, da strogo zavračajo pokrivanje in zagovarjajo laicizem države in sekularizem²⁵ v družbi, ki da je pogoj za ženske pravice in žensko gibanje. Zato je po njihovem mnenju žensko gibanje oz. feminizem nezdržljiv z islamskimi feministkami. Po mnenju Aratove (1991, 17) je islam kot religija zatiralna za ženske, saj v njegovem okviru ni mogoče govoriti o enakosti.

Islamske feministke in aktivistke (cf. Şişman 2005; Dilipak in Ünsal v Sirman 1989, 24) pa kritizirajo pogled, ki definira enakost v Zahodnjaškem pogledu. Ravno tako kot njihove kolegice z Zahoda, poudarjajo potrebo po usklajevanju med delom in družino,²⁶ delitvi dela med možem in ženo v družini in nujnosti izobrazbe in dela žensk. Toda hkrati svoje zahteve utemeljujejo v islamskih okvirih na principu komplementarnosti, kjer si tako moški kot ženska delita družinske in delovne obveznosti. Če so te obveznosti drugačne za moškega in žensko, to izhaja iz drugačne narave (*fitna*) ženske in moškega, ki sta si komplementarna. Enakost je po njihovem mnenju koncept Zahoda oziroma evropocentrični termin, ki izhaja iz racionalistične in materialistične filozofije (cf. Dilipak in Ünsal v Sirman 1989, 24). Obremenjenost ženske s tradicionalno vlogo gospodinje torej kritizirajo tudi islamske feministke, le da jim je zanikana izvornost.

Şişman (2005, 93–94, 119, 129) meni, da se v moderni paradigmi odnosov med moškim in žensko spola (*gender*) in enakosti spolov ne da obravnavati zunaj sekularnega jezika. Spol bi bilo po njenem mnenju treba misliti tudi v okviru etike oziroma religije. Podobno kritiko podaja tudi Jasmin Zine (2004, 179), ki poudarja, da religija, predvsem pa islam, ni sprejeta kot legitimna (feministična) epistemologija. Ženske v islamu so utišane in prezrte v svojih poskusih predstavitve “drugačnega načina biti ženska” (Lazreg v Zine 2004, 167) in v želji, da bi same reprezentirale svoje Sebstvo in telesa. Zine (2004, 182–184) zagovarja možnost spiritualne (religijske) feministične epistemologije kot legitimno vědnost, s katero bi ženske ponudile svojo lastno hermenevtiko Korana in lastno reprezentacijo verne muslimanke znotraj svoje kulture oziroma religije. Žal je ta možnost še vedno zavržena tudi v postmodernem feminizmu. Şişman (2005, 72–73) opozarja tudi na onemogočeno sintezo med islamom in feminizmom. Kolonialistični in kemalistični (feministični) diskurzi namreč slonijo na nasprotju med tradicijo in modernostjo, s čimer se utemeljuje zavračanje celotne osmansko-islamske tradicije. Zato je bilo žensko vprašanje v Turčiji po mnenju Şişmanove (ibid.) najprej v funkciji laicizacije države (oddaljevanje od

religioznega elementa) kot pa zaradi pravic žensk samih. Boj islamskih feministk in možnost združitve islama in feminističnih idej opozarja na pomen pravice biti drugačen.²⁷ Ta drugačnost je zanikana v imenu državnega laičnega feminizma in tudi v imenu enotnosti naroda, kar je prizadelo predvsem kurdske ženske. Te so žrtev tako kurdskega nacionalističnega gibanja kot večinske turške feministične paradigme.

3.2. Kurdski nacionalistični diskurz in boj kurdskih žensk proti temu

Podobno kot v turškem, je tudi v kurdskem nacionalističnem diskurzu zaznati simbolni boj proti starim plemenskim/osmanskim strukturam na eni strani in proti turškim okupatorjem na drugi. Tudi kurdski nacionalistični diskurz ustvarja svojo ideologijo prek ženske vloge, ki je simbol modernega naroda in civilizacije (Çağlayan 2007, 63–78). Sicer so kurdske ženske po državnem udaru leta 1980 prevzele bolj dejavno vlogo v kurdskem nacionalnem boju. Turške politične aretacije kurdskih aktivistov in zaprtost turškega političnega sistema za kurdsko vprašanje so prisilili kurdske nacionaliste k alternativnim načinom bojevanja. To vrzel so zapolnile ženske. Za udeleževanje žensk v javni sferi in boju pa je bila čast (*namus*) kritična točka, ki jo je bilo treba prebiti, da bi se patriarhalne kategorije prilagodile novim nacionalističnim diskurzom. Ženska čast tako preide z nivoja družine na nivo naroda. Nacionalistični diskurz je žensko označil za brezspolno boginjo in junakinjo, ženska je morala biti častna in neomadeževana borka, ki je za svoj narod pripravljena žrtvovati svoje življenje (Çağlayan 2007, 102–113). Podobno kot turški primer, je tudi kurdski nacionalistični diskurz vzpostavil nov narod in za te potrebe ustvaril novo žensko, novo družino in novega moškega.

Ženske nastopajo v vlogi mučenikove matere, bojevnice za nacionalno stvar in matere naroda oziroma prenašalke avtentične nacionalne kulture na prihodnje rodove. Pomembno vlogo ima opismenjevanje oziroma modernizacija žensk, saj morajo biti ženske za napredek naroda šolane. Od nove ženske se zahteva brezpogojno požrtvovalnost, od novega moškega pa se zahteva, da brani čast svojega naroda in žensk. Takšna vloga žensk je prisotna tudi v turškem nacionalnem diskurzu. Atatürk je hčeri Sabihi dovolil sodelovanje v narodnoosvobodilnem boju pod pogojem, da mu je obljubila, da se bo ob nevarnosti žrtvovala. Zato ji je dal tudi svojo pištolo (Altınay 2007).²⁸ Iz vsega tega je razvidno, da so vzorci družbenih vlog v nacionalističnem diskurzu zrcalna slika odnosov med moškimi in ženskami v tradicionalni patriarhalni družbi, saj ima moški še vedno nadzor nad žensko in njeno častjo (Çağlayan 2007, 83, 120–123, 196–203). Torej nove, izumljene tradicije sicer omogočijo sodelovanje ženske v javni sferi, toda na način, da krepijo njeno vlogo prenašalke izvirne

126 kulture določene skupnosti in poudarjajo žensko povezanost s zasebno sfero. Ženske vloge v zasebni in javni sferi tako postanejo predmet nacionalističnega projekta, ki ženskam ponuja zgolj navidezno emancipacijo in osvoboditev (Kerestecioğlu 2004a, 415, 418).

Pluralizacija ženskega gibanja v 80. letih 20. stoletja pa je omogočila, da so se tudi kurdske ženske organizirale za boj za pravice Kurdinj kot žensk *per se*. Zato je po mnenju Kerestecioğlujeve (2004b, 94–95) sporen izraz turški feminizmi, saj izključuje feminizme žensk, ki imajo drugačno etnično identiteto. Kurdinje so prevzele kritično pozicijo do nacionalističnih diskurzov. Po mnenju Çağlayanove (2007, 28, 95–97, 138) in Altınayove (2007) so bile osebne izkušnje teh žensk (kršenje človekovih pravic, mučenje, revščina in migracije) glavni razlog, da so se pojavile na javnem političnem prizorišču in se odločile za boj, mnoge izmed njih pa tudi za boj za mir (znane kot matere miru). Pod takšnimi zaostrenimi pogoji so ženske v kurdskem nacionalnem boju prevzele samoiniciativno vlogo, saj so se pogostokrat morale boriti za izpustitev zaprtih mož, očetov in bratov (Çağlayan 2007, 28, 95–97, 138; Altınay 2007), hkrati pa so kritizirale patriarhalno strukturo nacionalističnega boja. Takšno vlogo je prevzela organizacija KA-MER, ki je bila ustanovljena leta 1997 v Diyarbakırju v vzhodni Turčiji na pobudo kurdskih in nekaterih turških aktivistk. KA-MER se zavzema za opolnomočenje kurdskih žensk predvsem na revnih območjih, poseljenih s Kurdi. Aktivistke opozarjajo na nasilje v družini in na izkoriščanje kurdskih žensk. Organizacija deluje neodvisno od kurdskega nacionalnega gibanja, zato kurdski moški Kurdinje označijo za izdajalke kurdskega naroda in nacionalnega boja, mnoge turške feministke pa jih nikoli niso sprejele za sebi enakovredne (Çağlayan 2007, 193; cf. Kuyucaklı-Ellison 2009). Turška država pa je v KA-MER dolgo časa videla potencialno leglo kurdskega terorizma. Šele po dolgem vohunjenju so spoznali, da ni tako (Altınay 2007).²⁹

Predvsem kemalistične feministke zavračajo kurdsko feministično iniciativo in med njimi je nastal še vedno trajajoči spor. Kurdske feministke kritizirajo ponotranjeno orientalistično idejo kemalistk, in sicer prepričanje, da so Kurdinje zatirane žrtve, nesposobne lastne iniciative. Menijo, da kemalistke pozabljajo na turške nacionalistične diskurze, ki zatirajo kurdsko manjšino, na imperialistično pozicijo Turčije do Kurdov in na razredni privilegij, ki ga uživajo kemalistične feministke. Le-te namreč privilegirajo nacionalnost pred problemi žensk. Kurdska feministična iniciativa kemalistke označi za kolaborante turških nacionalističnih in imperialističnih diskurzov, kar v končni fazi preprečuje sodelovanje, komunikacijo in reševanje sporov (Kuyucaklı-Ellison 2009).

4. Sklep

127

V analizi se pokaže, da so kurdski in turški nacionalistični in sekularistični diskurzi svojim potrebam prilagajali žensko vlogo, v resnici pa se družbena vloga ženske v okviru teh diskurzov ni veliko spremenila. Spremembo so povzročile različne struje feminističnega gibanja, med drugim islamske in kurdske feministke, ki v svojem imenu zahtevajo spoštovanje svojih pravic. Islamske feministke so se mobilizirale glede pravic do izobraževanja in opravljanja poklica za pokrite muslimanke, kurdske ženske pa so zunaj kurdskega nacionalističnega boja opozarjale na nevdružne razmere in nasilje, ki ga ženske doživljajo s strani istih mož, očetov in bratov, za pravice katerih se tudi borijo. Feministična aktivnost vernih muslimank in Kurdinj je razvidna tudi v mnogih protestih po Turčiji, tako v obrambo pravice do pokrivanja kot proti militaristični opciji turškega in kurdskega nacionalističnega diskurza.

Čeprav precej omejene v času, prostoru in praksah določenih manjšinskih skupnosti, ženske lahko vplivajo na svojo pozicijo in si izpogajajo moč, status in vloge v svoji družini in širšem kulturnem okolju. To se pogosto zanemarja in pozablja, še posebej ko gre za ženske etničnih manjšin, muslimanske ženske ali ženske tretjega sveta, ki so označene za nezmožne samostojnega aktivnega delovanja (Ong 1995). Predvsem je nedopustna pozicija tistih žensk in feministk, ki si lastijo splošno definicijo emancipacije žensk in ženskih pravic, s tem pa hkrati niso sposobne razmisleka o svojem privilegiranem, a hkrati podrejenem položaju. V Turčiji je ta diskurz viden v fundamentalistični poziciji kemalizma (kot spoja nacionalizma in sekularizma) in kemalističnih feministk, ki so še leta 2007 na protestih proti izvolitvi sedanjega predsednika države in v bran radikalni viziji sekularizma in turškosti pozivale vojsko k državnemu udaru, s katerim naj bi dosegle izbris njim drugačnim pozicij.

Özkaya (1998, 70) opozarja, da turški feminizem ponovno zaostaja, saj mnoge feministke še naprej zanikajo pravice manjšinskim ženskam – predvsem Kurdinjam in vernim muslimankam –, zato se sprašuje, ali je feminizem postal diskriminatoren znotraj sebe. Zgodovina feminizma je po mnenju Kerestecioğlujeve (2004b, 96) zgodovina prehoda od enakosti k drugačnosti. Kajti treba je pripoznati razlike v okviru religije, etničnosti, spola, starosti, razreda ipd., ne da bi jih fiksirali kot nespremenljive koncepte. To bi bil po mnenju Kerestecioğlujeve (ibid.) najboljši način za žensko opolnomočenje proti nacionalističnim, rasističnim in kulturno esencialističnim politikam. V Turčiji je prav tako po mnenju Kerestecioğlujeve (2004b, 97) potrebno razširiti meje konceptov nacionalnosti in sekularizma, ki zdaj izključujejo pomemben del prebivalstva.

128 Kritika intersekcionalne diskriminacije se namreč ne more uveljaviti v izboljšanih javnih politikah, dokler obstaja medsebojna diskriminacija med diskriminiranimi subjekti samimi. Zgovoren primer je pobuda Ženska platforma za mir, (*Barış İçin Sürekli Kadın Platformu*) kjer so se prvič združile aktivistke in feministke različnih opcij (neodvisne feministke, socialistične feministke, kemalistke, LGBT (lezbijke, geji, biseksualci in transeksualci), islamske feministke ter druge organizacije v obrambo človekovih pravic). Namreč tudi tukaj je bilo nemogoče premagati spor med kemalistkami na eni in vernimi muslimankami na drugi strani, saj so kemalistične in nekatere druge feministke zavračale vsakršno sodelovanje z vernimi muslimankami, kar je tudi privedlo do izstopa kemalističnih feministk iz pobude. Kljub temu pa se je v pobudi začelo sodelovanje med ženskami različnih opcij (levičarke, verne muslimanke, Kurdinje ter pripadniki/ce LGBT) (cf. Salçı v Kanra 2009, 138). Sodelovanje žensk v feminističnem aktivizmu bi namreč lahko bolj vplivalo na državne diskurze, ki reproducirajo spolno neenakost. Večji razmislek in enotnost feminističnega gibanja v svoji raznolikosti pa bi lahko pomenila pomemben prispevek civilne pobude in večji vpliv na državne politike za izboljšanje etnične (Kurdi, Armenci, Grki, Judje) in verske (Aleviji, kristjani, judje) manjšinske problematike v Turčiji.

Opombe

¹ V tekstu bom podrobneje analizirala stališča muslimanske aktivistke N. Şişman (1997, 2004, 2005, 2006, 2007, 2009) in kurdske aktivistke H. Çağlayan (2007).

² O vztrajnosti homogenizirajočih in negativnih podob oziroma evrocentričnih orientalističnih reprezentacij Drugega, ki so nastale v obdobju kolonializma, pričajo tudi razlage v sodobnih šolskih učbenikih ali interpretacije medijev, ki mnogokrat temeljijo na diskriminatornih in zavajajočih podatkih (cf. Pirc 2010).

³ Natančnejše informacije so dostopne na sledečih spletnih straneh: a) KASAUM: <http://www.istanbul.edu.tr/merkezler/webkaum/1htm.html> in b) BSV: <http://www.bisav.org.tr/>.

⁴ Kemalizem se je izvorno nanašal na politično ideologijo Mustafa Kemala Atatürka. Pomen kemalizma se je kmalu razširil in označuje tako kemalistično državno elito kot državno birokracijo in vojsko, katerih naloga je (bila) izvajati in podpirati kemalistične principe (Karakaş 2007, 6).

⁵ Temeljni principi kemalizma so republikanizem, nacionalizem, sekularizem, populizem (vlada ljudstva), etatizem in reformizem/revolucionizem (Tekeli 1992, 142). Reforme Atatürka zadevajo predvsem vzgojno-izobraževalne reforme, družbenoekonomske reforme, politične reforme (sprememba civilnega prava, volilna pravica žensk ipd.) in reforme oblačil (cf. Kuran 1973; Zia 1973; Sönmez 1973). V okviru kemalizma je po mojem mnenju zelo pomembna reforma ukinitvev kalifata (in islamskega prava) ter nacionalni in sekularistični principi kemalizma.

⁶ Osmansko cesarstvo je svoje manjšine določalo s kriterijem vere, tako da Kurdi niso bili nikoli štetí za manjšino, temveč so status manjšine dobile le krščanske in judovske skupnosti. Poleg tega pa je imperij manjšinam dopuščal dokaj veliko mero samouprave in avtonomije (Cornell 2001).

⁷ V Turčiji je zelo znana fraza *Ne mutlu Türküm diyenlere* (Srečen je tisti, ki pravi da je Turek).

⁸ Glede na to, da se v tekstu naslanjam na teorijo naroda in nacije kot moderne tvorbe, je problematično uporabljati kategorijo Turkov kot obstoječega naroda, še preden se taka kategorija imaginarno sploh vzpostavi. Uporabljam jo zgolj v analitične namene.

⁹ Sultan je bil hkrati najvišji verski vodja v cesarstvu ali kalif.

¹⁰ Izum tradicij je pojav moderne dobe, v kateri se stare tradicije prilagajajo potrebam moderne družbe. Tradicije se na novo interpretirajo, ko je potrebno, pa tudi izumljajo (Hobsbawm & Ranger 1983).

¹¹ Obširneje o Orientalizmu in Drugemu, ki je (bil) nujen za vzpostavljanje Evrope, glej Said (1996), Mastnak (1996), Hay (1995) in Şahin (2007). O ustvarjanju Druge, manjvredne orientalske ženske za potrebe Zahodnega feminizma pa Yeğenoğlu (1998), Ahmed (1992), Lewis (1996, 2004), Kahf (2006), Minai (1981), El Guindi (2000) in Schick (1999).

¹² Afet İnan je bila Atatürkova posvojena hči (Kandiyoti 1988b, 239), skupaj s Sabiho Gökçen, ki je bila prva ženska vojaška pilotka na svetu (Altınay 2007).

¹³ Univerza v Istanbulu v svojem radikalnem sekularnem prepričanju strogo prepoveduje vstop pokritih žensk v kampus. Veliko študentk je bilo izključenih in onemogočeno jim je dokončati študij. Nekatere študentke se sicer odločijo odkriti vsakokrat pred vhom na univerzo.

¹⁴ Spodbujalo se je predvsem delo žensk v izobraževanju, zato je v Turčiji veliko žensk profesorice – leta 1993 okrog 32 odstotkov, leta 2004 pa 38 odstotkov. V nekaterih strokah je ta odstotek celo višji, kar je po nekaterih podatkih najvišji odstotek na svetu (Grünell & Voeten 1997, 221). Ta podatek po mnenju Sirman (1989, 9) večkrat ustvarja napačen vtis, da so ženske resnično emancipirane, tudi bolj kot v Evropi. Toda še leta 2000 je bilo po podatkih turškega Ministrstva za nacionalno izobraževanje (MEB 2000) 19,36 odstotkov celotne populacije žensk v Turčiji nepismenih (moških 6,14). V nekaterih krajih jugovzhodne Turčije je ta odstotek višji, saj za ženske dosega tudi 47 odstotkov (ibid.).

¹⁵ To so predvsem ženske srednjega in višjega razreda, ki so jih družine spodbujale k sodelovanju v javni sferi (cf. Durakbaşı 1987; Grünell & Voeten 1997).

¹⁶ Državne udare je vojska izvajala skoraj vsako desetletje, leta 1960, 1971, 1980 in t.i. postmoderne državni udar leta 1997 (Yüksel 2011; Turkone 2009). Nekateri za državni udar štejejo tudi 27. aprila leta 2007 na internetu objavljeno generalovo e-opozorilo, zato ga imenujejo internetni državni udar (Yetkin 2007).

¹⁷ Nastalo je gibanje radikalnih, socialističnih, egalitarnih in neodvisnih feministk ter islamskih in kurdskih feministk, slednjih pa literatura ne vključuje v legitimne feminizme (cf. Çubukçu 2004).

¹⁸ Kemalistične feministke načeloma zavzemajo pozicijo strogega sekularizma in se (javno) večinoma deklarirajo kot neverne oziroma ateistične. Toda İlyasoğlu (1996, 50) je v okviru projekta *Woman's Oral History Pilot Project* (1994–1995) na podlagi ustnih virov kemalističnih feministk ugotovila, da le-te niso popolnoma nereligiozne. Nekatere kemalistke v zasebnosti živijo javni podobi vzporedna življenja. Še vedno naj bi se o religiji učile in imele do nje pozitiven odnos ter jo tudi prakticirale. Sicer pa naj bi bile prepričane, da ni poti do Boga s pokrivanjem las. Pokrivanje zavračajo zato, ker ga razumejo kot simbol tradicionalizma in nazadnjaštva. Nekatere kemalistke torej religijo interpretirajo drugače, zato da odigrajo različne vloge, ki so jim bile dodeljene.

¹⁹ Tudi sama sem bila na Univerzi v Istanbulu (v zgoraj omenjenem Centru za ženske študije) leta 2007 deležna opozorila, ker sem kritizirala preveliko vlogo in vmešavanje vojske v politiko (natančneje v izvolitev predsednika) in zatiranje manjšin. Profesorica je posege označevala kot legitimne, saj naj bi drugače Turčija po njenem mnenju razpadla. Kolegice študentke (med katerimi sicer ni bilo nobene pokrite muslimanke ali Kurdinje) so me po predavanju podprle, da se z menoj zelo strinjajo, vendar same tega ne morejo javno izraziti, saj imajo lahko pri študiju težave. O tovrstnih pritiskih na študente (predvsem na pokrite muslimanke, ampak po mojih izkušnjah tudi na zagovornike pravic manjšin) v Turčiji sicer obstaja ostra kritika, predvsem s strani liberalnih, islamskih in kurdskih aktivistov. Vendar je kemalistična (feministična) propaganda izredno močna in trdi, da zagovarja pravice vseh Turkov (turških žensk).

²⁰ Sicer omenjene avtorice, očitno nevede, pravzaprav kritizirajo interpretacije ženske vloge v islamu, ne pa islamskih feministk. Le-te namreč tudi same kritizirajo podobne interpretacije vlog muslimank.

²¹ Feministično stališče, ki se hkrati upira spolnemu popredmetenju ženske, hkrati pa zahteva poudarek na ženski spolnosti in ženskosti, izraža protislovnost in tudi dvoličnost takega stališča. Lahko problematiziramo nadzor ženske spolnosti, ki je v islamskih družbah religijsko in tradicionalno zelo omejevana, toda hkrati je treba problematizirati (Zahodni) ideal ženske spolnosti, proti kateremu se kontrola nad muslimankami vzpostavlja kot negativna. V orientalizmu se je namreč razumevanje spolnosti (evropskega) Jaza nasproti Drugemu spreminjalo glede na hegemonsko moč tistega, ki definira. Spolno obnašanje (*sexual conduct*) ni nevtralna kategorija niti na Zahodu.

²² Poleg N. Şişman lahko kot turške islamske aktivistke/feministke navedem še Hidayet Ş. Tuksal, Fatimo K. Barbarosoğlu, Yıldız Ramazanoğlu, Sibel Eraslan, Cihan Aktaş (2006), med mlajše aktivistke pa Hilal Kaplan (2005), ter Akbulut, Kaplan & Yılmaz (2008).

²³ Sicer verni moški niso diskriminirani pri njihovi pravici do šolanja in dela, ker pač ne nosijo vidnih religioznih simbolov. Zato so muslimanke dvakrat diskriminirane – kot vernice in kot ženske (presekanje spolne in verske diskriminacije).

²⁴ Prisostvovala sem predavanjem znane kemalistične feministke, profesorice Necle Arat na Centru za ženske študije Univerze v Istanbulu in v medijih sledila njenim javnim nastopom. Obiskala sem tudi enega izmed društev, kjer so aktivne kemalistične feministke: *Kadın Araştırmaları Derneği* (Društvo za ženske študije), katerega predsednica je prof. N. Arat.

²⁵ Sicer so začetne reforme v smeri sekularizacije ženskam omogočile izobrazbo ter državljanske in politične pravice. Toda paradoksalno je danes v imenu sekularizma mnogim ženskam onemogočeno šolanje. O specifičnosti in radikalnosti kemalističnega razumevanja sekularizma, ki izključuje druge verske in etnične manjšine in njihove pravice glej Frank (2010, 75–81).

²⁶ Sicer usklajevanje delovnega časa in družine v politikah mnogih evropskih držav, paradoksalno, večji del obveze za usklajevanje naloži na ženske.

²⁷ Zagovora pozicije drugačnega pa ne razumem kot fiksacije razlik med normativnim in drugačnim.

²⁸ Zaščita časti naroda ima svojo paralelo v vsakdanjem življenju, v umorih iz časti, kjer se moški maščuje in ubije žensko iz svoje družine in njenega omadeževalca, ki sta onečastila družino. Toda v praksi se večkrat zahteva samo smrt ženske, kar je jasno vidno tudi v nacionalističnem diskurzu, kjer se zahteva smrt ženske, da le ne bi padla v roke tujega moškega – sovražnika.

²⁹ Znan je tudi primer turške sociologinje in feministke Pinar Selek, ki je zaradi raziskovanja in intervjujev s člani PKK lažno obtožena sodelovanja pri terorističnih aktivnostih. Kljub temu, da jo je sodišče že trikrat oprostilo, je zaradi pritožb turškega tožilstva še vedno preganjana. Zanjho zahtevajo dosmrtno ječo. (Cockburn 2011; glej tudi njeno spletno stran <http://www.pinareselek.com>).

132 Viri in literatura

Ahmed, L., 1992. *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*. Yale University Press, New Haven, London.

Akbulut N., Kaplan H., & Yılmaz H., 2008. *Henüz Özgür Olmadık: Başı Açık, Kalbi Kırık Hikayeler....* Hayy Kitap, İstanbul.

Aktaş, C., 2006. *Türbanın Yeniden İcadı*. Kapı Yayınları, İstanbul.

Altınay, A. G., 2007. *Feminism, Violence and Methodological Militarism: New Faces of Postnational Feminism in Turkey*. Central European University – Department of Gender Studies, Budimpešta, 28. marec 2007.

Anderson, B., 2003. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Studia Humanitatis, Ljubljana.

Arat, N., 1996. Women's Studies in Turkey. *Women's Studies Quarterly* 24(1&2), 401–411.

Arat, Y., 1991. 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı. *Toplum ve Bilim* 53, 7–19.

Arat, Y., 1993. Women's Studies in Turkey: From Kemalism to Feminism. *New Perspectives on Turkey* 9, 119–135.

Arat, Y., 2001. One Ban and Many Headscarves: Islamist Women and Democracy in Turkey. *International Social Science Review* 2(1), 47–60.

Balibar, É., 1991. Is there a "Neo-Racism?" V É. Balibar & I. Wallerstein: *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Verso, London, New York, 17–28.

Balibar, É., 2004. *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton University Press, Princeton, Oxford.

Beširević, N., 2010. Ethnic Conflicts in the former Yugoslavia as the Consequence of Nation-State Building. *Razprave in gradivo/Treatises and Documents* 61, 42–61.

Braidotti, R., 2005. A Critical Cartography of Feminist Post-postmodernism. *Australian Feminist Studies* 20(47), 169–180.

Çağlayan, H., 2007. *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar – Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Cockburn, C., 2011. *The Trials of Pinar Selek*, <http://www.wri-irg.org/node/12292> (16. 2. 2011).

Collins, P. H., 1998. *Fighting Words: Black Women and the Search for Justice*. University of Minnesota, Minneapolis.

Cornell, S. E., 2001. The Land of Many Crossroads. The Kurdish Question in Turkish Politics. *Orbis: A Journal of World Affairs* 45(1), 31–47.

Crenshaw, W. K., 1991. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* 43(6), 1241–1299.

Çubukçu, S. U., 2004. Post-1980 Women's Movement in Turkey: A Challenge to Patriarchy. V F. Berktaş (ur.) *The Position of Women in Turkey and in the European Union: Achievements, Problems, Prospects*. KA-DER Press, İstanbul, 55–74.

Doğramacı, E., 2000. *Women in Turkey and the New Millenium*. Atatürk Research Centre – Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Durakbaşa, A., 1987. *The Formation of 'Kemalist' Female Identity: a Historical-Cultural Perspective*. Magistrsko delo. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

El Guindi, F., 2000. *Veil. Modesty, Privacy and Resistance*. Berg, Oxford, New York.

Erol, S., 1992. Feminism in Turkey. *New Perspectives on Turkey* 8, 109–120.

Foucault, M., 2001. *Arheologija vednosti*. Studia humanitatis, Ljubljana.

Frank, A., 2010. *Odnos med sekularizmom in religijo v Turčiji na primeru islamskega verskega pokrivanja – orientalistični diskurz in stvaritev notranjega "Drugega"*. Magistrsko delo. ISH, Ljubljana.

Gellner, E., 2006. *Nations and Nationalism*. Blackwel Publishing, Oxford, Malden.

Göle, N., 2004. *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. Metis Yayınları, İstanbul.

Grünell, M. & Voeten, A., 1997. State of the Art Feminism in Plural: Women's Studies in Turkey. *The European Journal of Women's Studies* 4(2), 219–233.

- 134 Hay, D., 1995. *Evropa, rojstvo ideje*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. O. (ur.), 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, New York.
- İlyasoğlu, A., 1994. *Örtülü kimlik*. Metis Yayınları, İstanbul.
- İlyasoğlu, A., 1996. Religion and Women During the Course of Modernization in Turkey. *Oral history – Religion and belief* 24(2), 49–53.
- İnan, A., 1962. *The Emancipation of the Turkish Woman*. UNESCO, Paris.
- Janko Spreizer, A., 2009. Od kulture k multikulturalizmu: premislek skozi antropologijo. *Razprave in gradivo/Treatises and Documents* 60, 142–161.
- Kadioğlu, A., 1994. Women's Subordination in Turkey: is Islam Really the Villain? *Middle East Journal* 48(4), 645–660.
- Kahf, M., 2006. *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, D., 1987. Emancipated but Unliberated: Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies* 13(2), 317–338.
- Kandiyoti, D., 1988a. Slave Girls, Temptresses, and Comrades: Images of Women in the Turkish Novel. *Feminist Issues* 8(1), 35–49.
- Kandiyoti, D., 1988b. From Empire to Nation State: Transformations of the Woman Question in Turkey. V S. J. Kleinberg (ur.) *Retrieving Women's History, Changing Perceptions of the Role of Women in Politics and Society*. Unesco, ZDA, 219–240.
- Kanra, B., 2009. *Islam, Democracy and Dialogue in Turkey. Deliberating in Divided Societies*. Ashgate, Farnham, Burlington.
- Kaplan, H., 2005. Wronged or Faulty / Opposing but Insufficient: On The Restriction of "Islamist" Women in Turkey. Prispevek na konferenci *Lost on Location: Questioning Culture, Religion and Identities across Turkey and the Netherlands*, Amsterdam, 14–19. december 2005.

Karakaş, C., 2007. *Turkey: Islam and Laicism Between the Interests of State, Politics, and Society*. PRIF Reports 78. Peace Research Institute, Frankfurt, www.hsfk.de/downloads/prif78.pdf (6. 5. 2009).

Kendall, G. & Wickham G., 1999. *Using Foucault's Methods*. Sage, London.

Kerestecioğlu, İ. Ö., 2004a. *Cinsiyetlendirilmiş Millet, Millileştirilmiş Cinsiyet: Kürt Kadın Dergileri*. Legal Yayıncılık, İstanbul.

Kerestecioğlu, İ. Ö., 2004b. Women's Movement in the 1990s: Demand for Democracy and Equality. V F. Berktaş (ur.) *The Position of Women in Turkey and in the European Union: Achievements, Problems, Prospects*. KA-DER Press, İstanbul, 75–98.

Keyman, E. F., 2007. Modernity, Secularism and Islam. The Case of Turkey. *Theory, Culture and Society* 24(2), 215–234.

Kuran, E., 1973. The Reforms of Atatürk. V *The Reforms of Atatürk. Essays Written to Commemorate the 50. Anniversary of the Turkish Republic*. Regional Cooperation for Development – RCD Cultural Institute, İstanbul Matbaası, İstanbul, 7–12.

Kuyucaklı-Ellison, Y., 2009. *Peace Ever? A Gender Perspective in Conflict Resolution*. VDM Verlag Dr. Müller Aktiengesellschaft & Co. Kg, Saarbrücken.

Lewis, R., 1996. *Gendering Orientalism: Race, Femininity and Representation*. Routledge, London, New York.

Lewis, R., 2004. *Rethinking Orientalism: Women, Travel and the Ottoman Harem*. I. B. Tauris, London, New York.

Lorde, A., 1984. *Sister Outsider: Essays and Speeches*. The Crossing Press Feminist Series. California Ten Speed Press, Berkeley.

Mastnak, T., 1996. *Kristjanstvo in muslimani*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı), 2000. *Türkiye, Genel Nüfus Sayımı, 2000. Okuma yazma bilen nüfus*, http://cygm.meb.gov.tr/hem/okuma_prog/oran.htm (21. 12. 2010).

- 136 Minai, N., 1981. *Women in Islam, Tradition and Transition in the Middle East*. Seaview Books, New York.
- Ong, A., 1995. Postcolonial Nationalism: Women and Retraditionalization in the Islamic Imaginary, Malaysia. V C. R. Sutton (ur.) *Feminism, Nationalism and Militarism*. Association for Feminist Anthropology of the American Anthropological Association, Arlington VA, 43–50.
- Özdalga, E., 1997. Womanhood, Dignity and Faith: Reflections on an Islamic Woman's Life Story. *The European Journal of Women's Studies* 4(4), 473–497.
- Özkaya, E., 1998. *Türkiye'de Kadın Hareketi, Dünü ve Bugünü Üzerine Bazı Hatırlamalar*. Yeni zamanlar Yayınları, İstanbul.
- Pirc, J., 2010. Misrepresentations of Africa in Contemporary Slovene School Textbooks. *Razprave in gradivo/Treatises and Documents* 63, 124–149.
- Said, E. W., 1996. *Orientalizem: Zahodnjaški pogledi na Orient*. ISH, Ljubljana.
- Saktanber, A., 2002. We Pray Like You Have Fun: New Islamic Youth in Turkey Between Intellectualism and Popular Culture. V D. Kandiyoti & A. Saktanber (ur.) *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 254–276.
- Sayyid, B. S., 2000. *Fundamentalizm Korkusu. Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu*. Vadi Yayınları, İstanbul.
- Schick, I. C., 1999. *The Erotic Margin: Sexuality and Spatiality in Alteritist Discourse*. Verso, London, New York.
- Sirman, N., 1989. Feminism in Turkey. *New Perspectives on Turkey* 3 (1), 1–34.
- Sönmez, E., 1973. Atatürk and the Rights of Turkish Women. V *The Reforms of Atatürk. Essays Written to Commemorate the 50. Anniversary of the Turkish Republic*. Regional Cooperation for Development – RCD Cultural Institute, İstanbul Matbaası, İstanbul, 33–42.
- Spivak, G. C., 1988. Can the Subaltern Speak? V C. Nelson & L. Grossberg (ur.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. University of Illinois Press, Urbana, Illinois, 271–316.

Şahin, G., 2007. *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı*. Bilimevi Basım Yayın, İstanbul.

Şişman, N., 1997. Başörtüsü 'Sarı Yıldız' mı? *Birikim* 95, 90–92.

Şişman, N., 2004. Public Sphere in Turkey and the Socio-Politics of Headscarf Ban. Prispevek na konferenci *Islam and human Rights Fellowship Project Final Review Conference*, İstanbul, 16–24. maj 2004.

Şişman, N., 2005. *Küreselleşmenin pençesi, İslam'ın peçesi*. Küre yayınları, İstanbul.

Şişman, N., 2006. *Türkiye'de Modernleşme ve Kadın*. Predavanja v Türkiye Araştırmaları Merkezi, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 18.03.2006 – 06.05.2006.

Şişman, N., 2007. *İmgeler Üzerinden Kadınların Tarihi*. Predavanja v Türkiye Araştırmaları Merkezi, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, 24.03.2007 – 12.05.2007.

Şişman, N., 2009. *Başörtüsü: Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı*. Timaş Yayınları, İstanbul.

Tekeli, Ş., 1992. Europe, European Feminism, and Women in Turkey. *Women's Studies International Forum* 15(1), 139–143.

Toktaş, S., 2002. Nationalism, Militarism and Gender Politics: Women in the Military. *Minerva: Quarterly Report on Women and the Military* 20(2), 29–45.

Turkone, M. 2009. 27 Nisan e-muhtırası: İkinci yılında 'başarısız darbe', <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=841977> (27. 4. 2009).

Yalçınkaya, S., 1995. *Engendering Modernity: Women's New Veiling, Politics and Identity in Turkey*. Magistrsko delo. Radcliffe College, Cambridge.

Yeğenoğlu, M., 1998. *Colonial Fantasies: Towards a feminist reading of Orientalism*. Cambridge University Press, Cambridge.

Yetkin, M., 2007. *E-muhtıra erken seçimi gündeme taşıdı*, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=219781> (29. 4. 2007).

Yüksel, E. 2011. 28 Şubat'ın anlamı..., <http://dorduncukuvvetmedya.com/3093-28-subat-in-anlami.html> (27. 2. 2011).

138 Wekker, G. & Lutz, H., 2001. A Wind-swept Plain: The History of Gender and Ethnicity- thought in the Netherlands. V M. Botman, N. Jouwe & G. Wekker (ur.) *Caleidoscopische Visies. De zwarte, migranten en vluchtelingen vrouwen beweging in Nederland*. KIT Publishers, Amsterdam, 1–31,
http://www.iiav.nl/epublications/2001/windswept_plain.pdf (6. 5. 2009).

Zia, N., 1973. Atatürk and the Emancipation of Turkish Women. V *The Reforms of Atatürk. Essays Written to Commemorate the 50. Anniversary of the Turkish Republic*. Regional Cooperation for Development – RCD Cultural Institute, Istanbul Matbaası, Istanbul, 13–32.

Zine, J., 2004. Creating a Critical Faith-Centered Space for Antiracist Feminism. Reflections of a Muslim Scholar-Activist. *Journal of Feminist Studies in Religion* 20(2), 167–187.

Wallach Scott, J., 2007. *The Politics of the Veil*. Princeton University Press, Princeton, Oxford.

About the Contributors / O avtorjih

Štefka Vavti

Štefka (Stefanie) Vavti studied political sciences and journalism at the University of Vienna. For some years she worked as a freelance journalist for newspapers and magazines in Vienna and in Klagenfurt/Celovec. Since 1995 she has been working on various scientific projects at the University in Innsbruck and in Klagenfurt/Celovec. Her academic interests are: minorities and ethnic groups, identity, assimilation, migration, qualitative research methods and biographical research. Since 2009 she has been a scientific associate at the Slovene Scientific Institute in Klagenfurt/Celovec (SZI).

Štefka (Stefanie) Vavti je na Dunaju študirala politologijo in publicistiko. Po končanem študiju je delala kot novinarka pri različnih časopisih in revijah na Dunaju in v Celovcu. Od leta 1995 se je posvečala predvsem znanstvenim raziskavam v različnih projektih na univerzi v Innsbrucku ter v Celovcu na teme manjšina, identiteta, asimilacija, kvalitativne raziskovalne metode, migracija ter biografski pristopi. Od leta 2009 je kot znanstvena sodelavka zaposlena na Slovenskem znanstvenem inštitutu (SZI) v Celovcu.

Vedrana Baričević

Vedrana Baričević is a teaching and research assistant at the Faculty of Political Science in Zagreb, Croatia. She obtained an MA degree in Political Science at the Central European University in Budapest (2007) and is currently enrolled in the doctoral program of Ethnic and Migration Studies at the Faculty of Social Sciences in Ljubljana. In her doctoral dissertation, she engages in the study of the Europeanization of asylum policies in Croatia. Her general interests are related to the field of migrations, asylum policies, citizenship and identity politics.

Vedrana Baričević je asistentka na pedagoškem in raziskovalnem področju na Fakulteti za politične vede v Zagrebu, v Hrvaški. Magisterij na področju političnih ved je zaključila na Srednjeevropski Univerzi v Budimpešti leta 2007, trenutno pa obiskuje doktorski študij Etnične in migracijske študije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. V svoji doktorski disertaciji preučuje evropeizacijo azilnih politik na Hrvaškem. Njeno raziskovalno zanimanje posega na področja migracij, azilnih politik, državljanstva in politik identitet.

Barbara Riman

141

Barbara Riman was born in Rijeka. She graduated from the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences, in the History Department and the Department for Croatian Language and Literature. From 2003 until 2005 she taught history and Croatian at the Trsat and Srdoči Elementary Schools in Rijeka. In 2005 she began the Masters programme in the History Department in the Faculty of Arts, University of Ljubljana, with a major in World and Slovenian history from the 19th century until modern times. Since January 2006 she has been working as a junior researcher in the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana. She has completed her doctoral thesis about the Slovenes in Gorski Kotar, the Quarnero and Istria from 1918 to 1991.

Barbara Riman je rojena na Reki na Hrvaškem. Diplomirala je na Filozofski fakulteti leta 2005 na Odsjeku za povijest in Hrvatski jezik i književnost. Od leta 2003 do leta 2005 je poučevala zgodovino in hrvaški jezik na Osnovni šoli Trsat in na Osnovni šoli Srdoči na Reki. Leta 2005 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani na Oddelku za zgodovino, smer obča in narodna zgodovina od 19. stoletja do najnovejše dobe, vpisala podiplomski študij. Od januarja 2006 je zaposlena kot mlada raziskovalka na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Pripravila je doktorsko disertacijo z naslovom Slovenci v Gorskem Kotarju, Istri in na Kvarnerju od 1918. do 1991. leta.

Marinko Banjac

Marinko Banjac is an Assistant at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. He graduated in political science from the same University, where he is currently a PhD candidate researching nineteenth century African political thought. His research interests include also political theory, African political systems and African nationalism(s) as well as migration and multiculturalism in the European Union. He has written several articles on these topics.

Marinko Banjac je asistent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Je diplomirani politolog in doktorski kandidat. Pri svojem raziskovalnem delu se posveča afriški politični misli devetnajstega stoletja. Njegova raziskovalna področja so še politična teorija, afriški politični sistemi, afriški nacionalizmi ter migracije in multikulturalizem v Evropski uniji.

142 Ana Frank

Ana Frank is a Young Research Fellow at the Peace Institute in Ljubljana and a PhD candidate in the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. In 2004 she earned her BA in the same faculty with the thesis *Martyrdom in Islam and Islamic fundamentalism – the case of suicide terrorist attacks*. On this topic she has published some articles. In the period from 2005 to 2007 she was a research student at the University of Istanbul and University of Ankara in Turkey. While learning the Turkish language she conducted research for her MA thesis (2010) on *Religion and secularism relations in Turkey, using the example of religious head-covering*. Her research topics include religion and gender studies, postcolonial studies, studies on nationalism and discrimination. Her special focus is Turkey and the process of Europeanization in this country. On this topic she is preparing a PhD thesis entitled: *The influence of Europeanization on religious discourses in framing gender equality and intimate citizenship policies in Turkey*.

*Ana Frank je mlada raziskovalka na Mirovnem inštitutu in doktorska študentka na Fakulteti za družbene vede. Leta 2004 je na FDV diplomirala z nalogo *Mučeništvo v islamu in islamskem fundamentalizmu na primeru samomorilskih terorističnih napadov*. Na to temo je objavila tudi nekaj člankov. Med letoma 2005 in 2007 je kot gostujoča študentka v Turčiji študirala na Univerzi v Istanbulu in Univerzi v Ankari. Ob učenju turškega jezika je opravljala raziskavo za svojo magistrsko nalogo *Odnos med sekularizmom in religijo v Turčiji na primeru islamskega verskega pokrivanja – orientalistični diskurz in stvaritev notranjega "Drugega"*, s katero je leta 2010 magistrirala na ISH. Ukvarja se s študijami religije in spolov, postkolonialnimi študijami orientalizma, nacionalizmov in diskriminacije. Posebno se ukvarja s študijem Turčije in z vplivi evropeizacije v tej državi. Na to temo pripravlja disertacijo z naslovom *Vpliv konteksta evropeizacije na religijske diskurze v javnih politikah enakosti spolov in intimnega državljanstva v Turčiji*.*

Guidelines for Contributors

General

The editorial board of **Treatises and Documents**, **The Journal of Ethnic Studies** welcomes the submission of scholarly articles in the field of ethnic and minority studies, especially on racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, the protection of (ethnic, national, linguistic, religious, and other) minorities, migration, multiculturalism and related subjects. The journal is particularly interested in discussions regarding ethnic and minority issues in the so-called Alpine-Adriatic-Pannonian area and all comparative studies, which include – only partially or as a whole - this geographic area. This area comprises the Alpine arc, the hinterland of the eastern Adriatic and Pannonian Basin. More technically, this area includes the following countries: Albania, Austria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Czech Republic, Italy, Germany (especially the southern part), Hungary, Kosovo, Montenegro, Romania, Serbia, Slovakia and Slovenia. Also Macedonia and Bulgaria may be interesting cases.

Three issues of the journal are published every year, usually in April, September and December.

Articles that are submitted must be original, unpublished material and should not be simultaneously under consideration - either in whole or in part - for publication elsewhere.

The journal encourages the submission of articles in English, since this enables authors to present their ideas and work to a broader public. However, articles in other languages – with a special emphasis on the Slovenian language – are also welcome. The abstracts of the articles are always published in the language of the article and in English.

Authors who do not have native or equivalent proficiency in English must prior to submission have the article read by someone with this proficiency. This step ensures that the academic content of your paper is fully understood by journal editors and reviewers. Articles which do not meet these requirements will most likely not be considered for publication.

Manuscripts should be submitted in electronic form and must include:

- ♦ the submitted article, with the title in the language of the article and in English;
- ♦ an abstract of the article in the language of the article and in English; this should

- 144 include a brief presentation of the issues discussed, the methodology used, the main findings and the conclusions;
- ♦ 3 – 7 key words the language of the article and in English.

The length of the title, the abstract and the key words in one language should not exceed 1,300 characters (including spaces). More detailed information about the form of submitted manuscripts is presented in the prescribed template, available at the journal's website (<http://www.inv.si>).

In a separate document please submit: the title of the article, the author(s) name and a brief biographical note on each author with full contact information (for publication in the journal). Please refer to the template (at the journal's website) for further detailed information.

All submitted manuscripts are subjected to peer-review procedure by at least two reviewers. The review procedure is double blind. Authors may be asked to revise their articles bearing in mind suggestions made by the editors or reviewers. The final decision on publication rests with the editorial board.

Manuscripts should be sent by e-mail, in Word (.doc), to Sara Brezigar, editor-in-chief: editortd@guest.arnes.si.

Format and Style

The preferred **length for articles** is between 30,000 and 45,000 characters, including spaces (between approx. 4,500 and 6,500 words). Longer articles may be accepted at the discretion of the editorial board. A limited number of endnotes are permitted, if they are used for explanatory purposes only. They should be indicated serially within the article.

Authors should take into careful consideration also the **style and format requirements** of the journal, which are presented in the template (available at <http://www.inv.si>) in more detail. Particular attention should be paid to the formatting of references, single spacing throughout and the inclusion of keywords and abstracts. Articles that do not meet these requirements will be returned for modification before being read and reviewed.

Referencing Style

145

The **Harvard author-date system** of referencing must be used for bibliographical references in the text and in the alphabetical list of references at the end of the article. Authors should ensure that all and only those references cited in the text appear in the list of references. General bibliographies should not be provided. Authors must also follow the requirements regarding referencing style and format as presented in the table of examples, available at the journal's website (<http://www.inv.si>).

Ethnicity, the book series on ethnicity and nationalism, published by the Institute for Ethnic Studies (IES), presents its Volume No. 8:

Ethnos und Politik Was Wollen die Kärntner Slowenen?

Author: Boris Jesih

Published by: Inštitut za narodnostna vprašanja/
Institute for Ethnic Studies and Založba Drava/
Publishing house Drava (Austria), 2010,
252 pp.

From the content:

- ♦ Die politische Partizipation im Rahmen eines »idealen« Modells des Minderheitenschutzes
- ♦ Die Minderheitenfrage in den bilateralen Beziehungen zwischen Slowenien und Österreich
- ♦ Die Kärntner Slowenen und Formen ihrer politischen Partizipation
- ♦ Die Beziehungen zu der politischen Parteien und die Kandidaturen bei Wahlen
- ♦ Eine Fallstudie aus der Gemeinde Bad Eisenkappel – Vellach / Železna kapla – Vela

Ordering information:

Inštitut za narodnostna
vprašanja / Institute for
Ethnic Studies, Erjavčeva
26, 1000 Ljubljana,
Slovenia.

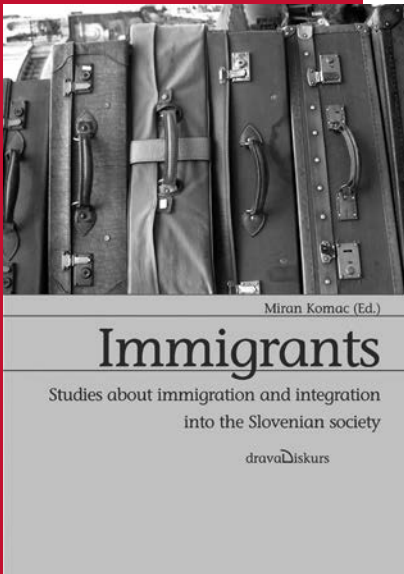
Contact person:

Janez Stergar,
janez.stergar@guest.arnes.si

Price: 19,80 €

Ethnicity, the book series on ethnicity and nationalism, published by the Institute for Ethnic Studies (IES), presents its Volume No. 10:

Immigrants Studies about Immigration and Integration into the Slovenian Society

Edited by: Miran Komac

Published by: Inštitut za narodnostna vprašanja/
Institute for Ethnic Studies and Založba Drava/
Publishing house Drava (Austria), 2011,
540 pp.

From the content:

- ◆ *Felicita Medved:* Citizens of the New State – the Initial Determination of Slovenian Citizenship and Corrective Amendments
- ◆ *Janez Pirc:* Slovenia within the Contemporary European Union Migration Context
- ◆ *Danilo Dolenc:* Immigration to Slovenia from the other Former Yugoslav Republics after WWII
- ◆ *Romana Bešter:* Socioeconomic Integration of Immigrants from the Former Yugoslavia and Their Descendants in Slovenia
- ◆ *Miran Komac:* The Media and the “New” National Communities
- ◆ *Petra Roter:* The Role of Language in the Integration Process
- ◆ *Mojca Medvešek:* Intolerance and Ethnic Distance in Slovene Society
- ◆ *Tatjana Pezdir:* Contacts and Bonds with the Place of Origin: “When You’re in the Company of Your Own People, You Feel Completely Different.”

Ordering information:

Drava Verlag, Tarviser
Straße 16, A-9020
Klagenfurt / Celovec,
Austria, e-mail: office@
drava.at.

Price: 34.80 €; CHF 49.90

td